

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

6128

ΑΤΕΙ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ Κ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΙΤΛΟΣ
«Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΗΛΕΙΑΣ Κ
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ»

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Α.Μ.3553
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ

ΠΑΤΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2005

Ηλεία

Εισαγωγή

Το κέντρο του πολιτισμού

Ο Νομός Ηλείας καταλαμβάνει το βορειοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου και ο πληθυσμός του ανέρχεται σε 179.429 κατοίκους. Αποτελείται από τις επαρχίες Ηλείας και Ολυμπίας, με σημαντικότερες πόλεις τον Πύργο (πρωτεύουσα του Νομού) την Αμαλιάδα, τη Γαστούνη, την Κρέστενα και το Βαρθολομιό.

Ο Νομός Ηλείας διαθέτει πολλούς και ποικίλους τουριστικούς πόρους και οι διακοπές εδώ αποκτούν την πραγματική τους έννοια καθώς τα ιστορικά μνημεία και οι πεντακάθαρες ακτές συνδυάζονται με γραφικά τοπία και αξιοθέατα και σμίγουν όλα μαζί στο Ιόνιο πέλαγος δημιουργώντας εικόνες σπάνιας ομορφιάς.

Αξιοθέατα

Ο Νομός Ηλείας απλώνεται στη δυτική ακτή της Πελοποννήσου και βρέχεται από το Ιόνιο πέλαγος.

Ο Πύργος πρωτεύουσα του Νομού είναι χτισμένος σε λόφο και πήρε το όνομα του από τον πύργο που έκτισε ο έπαρχος Τσερνότας το 1520. Από την παλιά πόλη σώζονται η Δημοτική Αγορά και το Δημοτικό Θέατρο που είναι δύο όμορφα νεοκλασικά κτίρια του αρχιτέκτονα Τσίλερ. Στην περιοχή αξίζει να επισκεφθείτε την μονή της Κρεμαστής, ενώ 13χλμ. έξω από την πόλη μπορείτε να ξεκουραστείτε στο πανέμορφο χωριό Κατάκολο.

Ανατολικά του Πύργου (20χλμ.) βρίσκεται η Αρχαία Ολυμπία. Εδώ τελούνταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες, (επίσημα από το 776π.Χ.) με την συμμετοχή αθλητών από όλη την Ελλάδα. Στον αρχαιολογικό της χώρο ξεχωρίζουν πολλά οικοδομήματα σχετικά με τους αγώνες, όπως το

στάδιο και οι ναοί του Δία και της Ήρας. Στο αρχαιολογικό μουσείο της Ολυμπίας στεγάζονται μερικοί από τους πολυτιμότερους θησαυρούς της αρχαίας Ελληνικής τέχνης. Από το 1986 η Ολυμπιακή φλόγα ανάβει κάθε 4 χρόνια έξω από το Ηραίο και μεταφέρεται στην πόλη που έχει αναλάβει την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Ακολουθώντας το δρόμο ΒΑ της Ολυμπίας μπορείτε να επισκεφθείτε το γραφικό χωριό Λαμπεία (Δίβρη), που χαρακτηρίζεται για τους 7 «μαχαλάδες» του. Νοτιοανατολικά του Πύργου και αφού περάσετε από την Κρέστενα θα συναντήσετε την Ανδρίτσαϊνα, ένα παραδοσιακό χωριό με πέτρινα σπίτια, παραδοσιακά καλντερίμια και μεγάλη πλατεία με τεράστια πλατάνια. Από εκεί μπορείτε να φτάσετε στις Βάσες όπου δεσπόζει ο ναός του Επικούρειου Απόλλωνα (420π.Χ.) ο οποίος διατηρείται σε πολύ καλή κατάστασή και χτίστηκε από τον αρχιτέκτονα του Παρθενώνα Ικτίνο. Βόρεια του Πύργου βρίσκεται η δεύτερη σε πληθυσμό πόλη η Αμαλιάδα, που πήρε το όνομα της από τη βασίλισσα Αμαλία η οποία όταν επισκέφθηκε την περιοχή έδειξε ότι της άρεσε υπερβολικά. Συνεχίζοντας την διαδρομή μας θα βρεθείτε στην Ανδραβίδα η οποία αποτελούσε τον 13^ο αι. πρωτεύουσα του πριγκιπάτου του Μορέως υπό τους Βιλλεαρδουίνους με το όνομα Αντερβίλ. Εδώ κάθε χρόνο οργανώνεται περίφημη ιππική έκθεση.

Προχωρώντας ανατολικά, θα φθάσετε στην αρχαία Ήλιδα που αποτελούσε την σπουδαιότερη αρχαία πόλη της Ηλείας. Στις εγκαταστάσεις τις προπονούνταν οι αθλητές πριν από τους αγώνες και διέθετε αγωνιστικούς χώρους, θέατρα και πολλά ιερά.

Δυτικότερα της Ανδραβίδας, στην κορυφή μικρού λόφου στέκεται το φράγκικο κάστρο Χλεμούτσι που χτίστηκε το 1220 και είναι ένα από τα ωραιότερα και πιο καλοδιατηρημένα κάστρα της Πελοποννήσου. Τέλος, λίγο βορειότερα, στα ερείπια της αρχαίας Κυλλήνης, υπάρχει η

σύγχρονη κωμόπολη Κυλλήνη η οποία διαθέτει λιμάνι μέσω του οποίου γίνεται η προσέγγιση στα νησιά Ζάκυνθο και Κεφαλλονιά.

Παραλίες

Με αφετηρία την πρωτεύουσα του Νομού, τον Πύργο, σας προτείνουμε να ακολουθήσετε το νότιο τμήμα της οδικής αρτηρίας Πύργου-Καλαμάτας όπου θα έχετε μόνιμη θέα στο Ιόνιο πέλαγος. Προσπαθήστε να κάνετε την διαδρομή αυτή το απόγευμα για να κερδίσετε ένα απολαυστικό ηλιοβασίλεμα. Πρώτη σας στάση το χωριό Επιτάλειο στην αποξηραμένη λίμνη Αγουλινίτσας. Σε μικρή απόσταση βρίσκεται η μοναδική του παραλία, που είναι μια βελούδινη πλατιά αμμουδιά, με λίγο κόσμο, ιδανική για τους φίλους του κάμπινγκ και της φύσης.

Συνεχίζοντας προς τα κάτω και αφήνοντας πίσω την Κρέστενα, θα φτάσετε στην περιοχή του Καϊάφα και θα χαρείτε μία από τις ομορφότερες και γνωστότερες ακτές του Κυπαρισσιακού κόλπου όπου οι τεράστιοι αμμόλοφοι θα σας εκπλήξουν ευχάριστα. Αφού αναζωογονηθείτε από τον αέρα που μοσκοβολά πεύκο, συνεχίστε την μαγευτική διαδρομή σας και 3χλμ. Μετά τον Καϊάφα θα φθάσετε στην Ζαχάρω που διαθέτει αξιόλογη παραλία με χρυσή άμμο και πεντακάθαρα νερά. Εκεί υπάρχουν ξενοδοχεία, εστιατόρια και μπαρ οπότε μπορείτε να συνδυάσετε τη βόλτα σας με κάθε είδους διασκέδαση.

Προχωρώντας προς α σύνορα του Νομού, θα εντοπίσετε ένα σύμπλεγμα μικρών χωριών με θαυμάσιες παραλίες που αξίζει οπωσδήποτε να επισκεφτείτε. Μεταξύ αυτών το Κακόβατο διαθέτει μια υπέροχη πλαζ ενώ το Νεοχώρι προσελκύει όσους αρέσκονται σε πιο ήρεμες καταστάσεις. Ο οικισμός Κάτω Ταξιάρχες και το Γιαντισοχώρι είναι μέρη θαυμάσια για να κάνετε κάμπινγκ πάνω στο κύμα. Εδώ θα

περάσετε ξένοιαστα τις διακοπές σας και θα απολαύσετε το πανέμορφο καλοκαιρινό φεγγάρι και τη ζωή συντροφιά με τη φύση.

Με σημείο εκκίνησης και πάλι τον Πύργο, σε κοντινή απόσταση, βρίσκεται το χωριό Κατάκολο που αποτελεί ένα από τα δύο σπουδαιότερα λιμάνια του Νομού. Παρά την σημαντική συγκοινωνιακή του θέση είναι ένας ήρεμος τόπος με έντονα ελληνικά χρώματα. Στην παραλία του υπάρχει πλήρεις υποδομή από ξενοδοχεία, εστιατόρια και μπαρ.

Πολύ κοντά βρίσκεται η Κουρούτα και ο γραφικός όρμος του Αγίου Ανδρέα του οποίου η παραλία, γεμάτη κόσμο και ζωντάνια, προσελκύει ιδιαίτερα τους νέους καθώς προσφέρεται για θαλάσσια παιχνίδια και στιγμές έντασης.

Αν αφήσετε για λίγο την θάλασσα θα βρείτε να σας περιμένουν πρόθυμα οι φιλόξενοι κάτοικοι του μικρού χωριού Σκαφιδιά που αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του ελληνικού χωριού, με φυσικές τέντες από κληματαριές, με μουριές και μικρές ταβερνούλες με γνήσια Ελληνική κουζίνα και τοπικές νοστιμιές που θα αναπληρώσουν τις χαμένες θερμίδες από τη βόλτα της ημέρας. Για την βραδινή σας διαμονή θα εξυπηρετηθείτε στα ξενοδοχεία και τα καταλύματα των γύρω περιοχών.

Όσοι θέλουν να απολαύσουν την ανατολή του ηλίου μπορούν να ξεκινήσουν πρωί πρωί και να εξορμήσουν για την κατάκτηση του βόρειου άκρου του Νομού και των παραλίων με τα καταγάλανα νερά στην περιοχή της Κυλλήνης. Για να κάνετε κάμπινγκ σας προτείνουμε τις οργανωμένες παραλίες Ιονικό, Θίνες, Γλύφα, Λουτρά Κυλλήνης και την Καλαμιά ενώ η ανάπαυσή σας από την πολιορκία των θαλασσών μπορεί να γίνει με μια επίσκεψη σας στις γύρω πόλεις (Ανδραβίδα, Βαρθολομιά και Λεχαινά).

Θαλάσσιος Τουρισμός

Τα χρώματα και τα αρώματα του Ιονίου γεύονται οι απέραντες και αμόλυντες παραλίες του Νομού Ηλείας. Κάθε έτος οι παραλίες της περιφέρειας κατακτούν δεκαδες «γαλάζιες σημαίες» που αποδίδονται από ευρωπαϊκές επιτροπές για τις καθαρές θάλασσες.

Τα παράλια της περιοχής προσφέρονται για πλήθος δραστηριοτήτων όπως θαλάσσια αθλήματα, ψάρεμα, υποβρύχιο ψάρεμα, ενώ το καλοκαίρι διοργανώνονται εκδηλώσεις με αναφορά τη θάλασσα όπως η «γιοιτρή σαρδέλας» στο Κατάκολο.

Παραλίες – Πλαζ

Επανειλημμένα, πολλές ακτές του Νομού Ηλείας έχουν βραβευτεί από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα με το χρυσό αστερία και τη γαλάζια σημαία, ένδειξη της ομορφιάς και της καθαριότητάς τους.

Οργανωμένες παραλίες – πλαζ μπορείτε να συναντήσετε παντού όπου υπάρχουν ξενοδοχειακά συγκροτήματα, αλλά κυρίως παραθεριστικά κέντρα θεωρούνται:

- Άγιος Ανδρέας
- Αγία Μαρίνα Δουνεικών
- Αρκούδι
- Βαρθολομιό – Θίνες
- Γιαννιτσοχώρι
- Γλύφα
- Ζαχάρω
- Θολό - Κακόβατος
- Κάστρο – Κυλλήνης
- Κατάκολο
- Καϊάφας
- Κουρούτα
- Κυλλήνη
- Λεβεντοχώρι
- Μυρσίνη
- Παλούκι
- Σκαφιδιά
- Σπιάντζα

Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική

Η αρχιτεκτονική της κάθε περιοχής διαμορφώνεται από τις ιδιαίτερες ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Ιδιαίτερα στην Ηλεία με τον πλούτο των πολιτισμικών στοιχείων, που ακόμα επιβιώνουν, η αρχιτεκτονική αποκτά μια ιδιαίτερη ποικιλία τόσο σε μορφές και αισθητική όσο και σε υλικά κατασκευής των κτιρίων. Πέρα από την κλασική διάκριση σε ορεινή και πεδινή, εδώ βρίσκουμε και τις διαφορές μεταξύ της νησιωτικής και της ηπειρωτικής αρχιτεκτονικής.

Θρησκευτικός Τουρισμός

Το πλήθος θρησκευτικών μνημείων, στα οποία κυριαρχούν οι βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί ναοί, σε συνδυασμό με τα πανηγύρια, τις αγιογραφίες, τα σκεύη και τα εκκλησιαστικά μουσεία συγκροτούν ένα αξιόλογο τουριστικό πόρο της περιφέρειας, που προκαλεί κατά τη διάρκεια του έτους το ενδιαφέρον επισκεπτών από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Στο νομό Ηλείας υπάρχουν σημαντικά μοναστήρια που συγκεντρώνουν πλήθος επισκεπτών. Λίγα χιλιόμετρα έξω από τον Πύργο βρίσκεται το φημισμένο μοναστήρι «Παναγιά η Κρεμαστή». Το κτίσμα με το θαυμαστό τρόπο στέκεται ανάμεσα στα βράχια ξεπερνώντας τη λογική της αρχιτεκτονικής και τις αρχές της φύσης. Η Μονή, βράχος ακλόνητος, κρέμεται ατάραχα επί αιώνες αιχμαλωτίζοντας το βλέμμα του περιηγητή και προκαλώντας το θαυμασμό του για τη θεϊκή παρέμβαση στη φύση.

Σε μικρή απόσταση βορειοδυτικά του Πύργου σε έναν ειδυλλιακό χώρο, βρίσκεται η γυναικεία Μονή της Σκαφιδιάς (12^{ος} αι. μ.Χ.) όπου λειτουργεί μουσείο με αξιόλογα κειμήλια. Η δυτική μεριά του μοναστηριού μοιάζει με φρούριο και πρόκειται για ένα κτίσμα δυτικής αρχιτεκτονικής στις γωνίες του οποίου υψώνονται κυκλικοί προμαχώνες.

Ακολουθώντας την κύρια οδική αρτηρία Πύργου-Πατρών, κοντά στην Αμαλιάδα, βρίσκεται η σημαντική Μονή Φραγκαβίλας που ιδρύθηκε τον 11^ο αι. μ.Χ.

Μια ολοκληρωμένη ξενάγηση στα θρησκευτικά μνημεία της Ηλείας μπορεί να περιλαμβάνει επισκέψεις στη Μονή Φραγκοπηδήματος κοντά στον Πύργο, στην Μονή Άνω Δίβρης όπου λειτουργούσε Κρυφό Σχολειό για το φωτισμό του Γένους, στο ναό του Αγίου Νικολάου που δεσπόζει στην κεντρική πλατεία του Πύργου και στις εκκλησίες της Ανδρίτσαινας που χρονολογούνται μεταξύ του 15^{ου} και 16^{ου} μ.Χ. αι.

Φεστιβάλ

Στην κοιτίδα του πολιτισμού την Ολυμπία διοργανώνεται κάθε καλοκαίρι κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο το Διεθνές Φεστιβάλ Αρχαίας Ολυμπίας. Οι παραστάσεις πραγματοποιούνται στο θέατρο ΟΛΥΜΠΙΑ (χωρητικότητα 3.700 ατόμων), στο μικρό θέατρο ΔΡΟΥΒΑ (χωρητικότητα 1.000 ατόμων) και σε ειδικές περιπτώσεις στο αρχαίο Στάδιο ή στον αίθριο χώρο του καινούργιου μουσείου. Αποτελεί πόλο έλξης χιλιάδων επισκεπτών και φίλων της τέχνης. Περιλαμβάνει εκδηλώσεις πάνω στο τρίπτυχο θέατρο-μουσική-χορός και φιλοξενούνται μεγάλοι ερμηνευτές και εκπρόσωποι του κάθε χώρου.

Στο νομό πραγματοποιείται το Φεστιβάλ Αρχαίας Ήλιδας που διαρκεί 5 έως 6 βδομάδες μέσα στο καλοκαίρι και διοργανώνεται από την εταιρία Φίλων Αρχαίας Ήλιδας, στο κάστρο Χλεμούτσι, στον βυζαντινό ναό Αγίας Σοφίας Ανδραβίδας και αλλού.

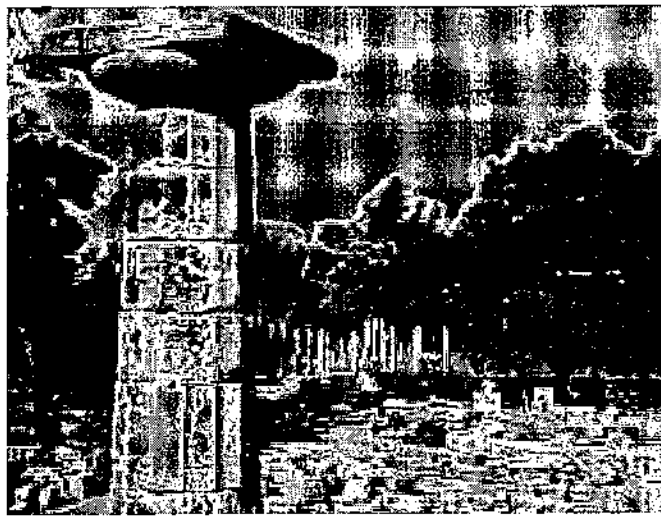
Μία από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις είναι η Γιορτή Σταφίδας στην Κρέστενα, που πραγματοποιείται κάθε καλοκαίρι την πρώτη βδομάδα του Αυγούστου. Πρόκειται για μια αγροτοπολιτιστική εκδήλωση με σκοπό να προβάλλει το τοπικό προϊόν, την σταφίδα. Η εκδήλωση διαρκεί τρεις ημέρες και περιλαμβάνει προβολή χειροτεχνμάτων και πολλών εθίμων της περιοχής.

Στην Ανδραβίδα γίνεται η μοναδική για τον Ελληνικό χώρο Ιππική Έκθεση που πραγματοποιείται για 65 συνεχόμενα χρόνια στις αρχές του Φθινοπώρου. Ο Δήμος πλαισιώνει την παραπάνω έκθεση με πολιτιστικές εκδηλώσεις που διαρκούν περίπου ένα δεκαήμερο και περιλαμβάνουν παραστάσεις θεάτρου, παραδοσιακών χορευτικών συγκροτημάτων, μουσικές συναυλίες και εκθέσεις ζωγραφικής.

Αρχαιολογικός Τουρισμός

Ο επισκέπτης της Ηλείας βρίσκεται μπροστά σε ένα μεγαλειώδες σύμπλεγμα χώρων και διαδρομών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που αποτελούν μαρτυρίες όλων των χρονικών περιόδων, προϊστορικών και ιστορικών.

Στην περιφέρεια ο επισκέπτης συναντά ανάγλυφα την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού.

Σας αρέσουν τα καινούργια μονοπάτια;

Η Ηλεία είναι ο προορισμός σας

Η Ηλεία είναι ένας τόπος με δύο πρόσωπα. Το ένα βρίσκεται κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου της και είναι μια τεράστια ζώνη χρυσής αμμουδιάς και πρασίνου. Το άλλο βρίσκεται σε απόσταση αναπνοής, εκεί που στέκουν οι λόφοι και τα βουνά της. Όλα συνδέονται με εκπληκτικής ομορφιάς μονοπάτια. Διαδρομές ασφαλείς, μικρά φαράγγια και καταρράκτες, ήρεμα και φιλόξενα δάση με πολλά ξέφωτα και σημεία στάσης και αναψυχής. Κοτύχι, Στροφυλιά, Πηνειός, Αλφειός, Λάλα, Φολόη, Νέδα, Φιγαλεία, Ώλενα, Πηνεία, στόμιο, Επικούρειος Απόλλων, Κοσκινά, Επιτάλιο, Βασιλάκι, Ολυμπιά, Κρέστενα, Ερύμανθος, Ανδρίτσαινα, όλα γίνονται ένα απέραντο ορμητήριο για τις εξερευνήσεις σας. Βαδίστε στις υπέροχες και ασφαλείς διαδρομές πεζοπορίας ή ζήστε την εμπειρία του rafting στον Αλφειό όλο το χρόνο, κάθε στιγμή.

Φύση

Η Ηλεία χαρακτηρίζεται για φυσικές ομορφιές που αφορούν κυρίως σημαντικούς υδροβιότοπους και ιαματικές πηγές. Ανάμεσα τους η λιμνοθάλασσα του Κοτυχίου, που βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του Νομού, αποτελεί σπουδαίο υδροβιότοπο γιατί προσφέρει καταφύγιο σε πολλά είδη πουλιών που φθάνουν εδώ για να περάσουν το χειμώνα.

Νοτιότερα βρίσκεται η λίμνη και τα λουτρά του Καϊάφα με θερμές πηγές, που είναι γνωστές από την αρχαιότητα για τις ιαματικές τους ιδιότητες και που καταλήγουν στην ομώνυμη λίμνη. Ανάμεσα σε αυτή τη λίμνη και τη θάλασσα υπάρχει μία ζώνη πευκοδάσους ενώ δίπλα στη θάλασσα σχηματίζονται αμμοθίνες. Ιαματικές πηγές υπάρχουν επίσης στην Κυλλήνη και στην Υρμίνη.

Πηγαίνοντας ανατολικά, προς Ολύμπια, θα συναντήσετε τον ποταμό Αλφειό και συνεχίζοντας την πανέμορφη διαδρομή προς το Λαλά θα φθάσετε στο οροπέδιο της Φολόης, στις υπώρειες του Ερύμανθου. Εδώ υπάρχει ένα απέραντο δάσος από φυτείες (είναι ξακουστό το δάσος της Φολόης, ένα δάσος γεμάτο μύθους και παραδόσεις) στο οποίο είχε το βασίλειο του ο Κλος ο αγαθός Κένταυρος που φιλοξένησε τον μυθικό ήρωα Ηρακλή.

Στα νότια του Νομού, κοντά στην αρχαία Φυγαλεία, κυλά ορμητικά τα «άσπρα νερά» του όπως τα ονομάζουν οι ντόπιοι, ο ποταμός Νέδα και σχηματίζει μικρούς καταρράκτες. Εκεί θα φθάσετε από ένα μονοπάτι που θα σας αποκαλύψει σταδιακά το γοητευτικό τοπίο.

Ανδρίτσaina, Λαμπεία, Φιγαλεία, Αλιφείρα, Ταξιάρχες. Παραδοσιακοί πέτρινοι οικισμοί που ακόμα και σήμερα διατηρούν την αίγλη του παρελθόντος.

Σε ιδανικό υψόμετρο 700 έως 1.100 μέτρων, η ορεινή Ηλεία συγκεντρώνει όσους αποζητούν την αυθεντική χειμερινή ψυχαγωγία και την απόλαυση της ηρεμίας και της παραδοσιακής κουζίνας. Τόποι πολιτισμού, μεγάλα αστικά κέντρα του 19^{ου} αι. αποτελούν την γενέτειρα σημαντικών Ελλήνων. Η Ανδρίτσaina με τη μοναδική βιβλιοθήκη της, η Λαμπεία με τους επτά μαχαλάδες και η Φιγαλεία πλάι στον Έπικούρειο Απόλλωνα, αποτελούν τις ιδανικές αποδράσεις του χειμώνα.

Πόλεις της Ηλείας

Προορισμός διακοπών

Ο Νομός Ηλείας έχει, εκτός από τα φυσικά του χαρίσματα ένα μοναδικό πλεονέκτημα που κάνει τις διακοπές σας πιο ήρεμες και ασφαλείς. Βρίσκεται μόλις 250χλμ. από Αθήνα και 40χλμ. από την Πάτρα. Έχει πληθυσμό 193.288 και αποτελείται από 22 Δήμους που βρίσκονται σε μικρή απόσταση ο ένας από τον άλλο και όλοι διαθέτουν τις βασικές υποδομές που έχετε συνηθίσει να χρησιμοποιείτε καθημερινά.

Πρωτεύουσα της Ηλείας είναι ο Πύργος με 34.902 κατοίκους και οι Δήμοι: Αμαλιάδας (32.090), Σκιλλούντος (15.931), Ζαχάρεως (12.910), Γαστούνης (11.523), Βουπρασίας (11.204), Αρχαίας Ολυμπίας (11.069), Ωλένη (9.026), Λεχαιών (6.334), Πηνειάς (5.660), Βαρθολομιού (5.348), Φολόης (4.870), Κάστρου Κυλλήνης (4.486), Ανδραβίδας (4.309), Ιάρδανου (4.297), Αλιφείρας (3.829), Βωλάκος (3.552), Τραγανού (3.361), Λασιώνος (2.562), Φιγαλείας (2.449), Ανδρίτσαινας (2.152), Λαμπείας (1.374).

ΗΛΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Προϊστορική Ηλεία – Ηλείακή Μυθολογία

Η παράδοση για το παρελθόν της Ηλείας αποτελεί, όπως είναι φυσικό, ένα κράμα από μύθους και ιστορικά γεγονότα.

Περίπου τρεις χιλιάδες χρόνια προ Χριστού, οι Έλληνες κατήλθαν κυρίως από την ξηρά στον Ελλαδικό χώρο, βρίσκοντας εκεί προελληνικό πληθυσμό. Αυτοί οι παλαιότεροι κάτοικοι της Ηλείας ήταν Αχαιοί, και αναμείχθηκαν με τον προελληνικό πληθυσμό της περιοχής, αλλά και με φύλα από τη Θεσσαλία, την Αττική, τη Βοιωτία, την Μικρά Ασία και την Κρήτη.

Παραδίδεται ότι ο πρώτος βασιλιάς της Ηλείας Αέθλιος, γιος του Δία και της Πρωτογένειας, εγκαταστάθηκε στην Ηλεία, φέροντας μαζί του φύλα Θεσσαλών. Η συγγένεια με τους Θεσσαλούς φαίνεται και από την ύπαρξη κοινών τοπωνυμίων σε Ηλεία και Θεσσαλία (Πηνειός, Λάρισος, Ενιπέας κ.λ.π.) . Το ίδιο έπραξε και ο γιος του Ενδυμίωνας, ο οποίος άφησε την βασιλεία στον γιο του Επειό, όταν ο τελευταίος νίκησε τους αδελφούς του σε αγώνα δρόμου, τον οποίο διοργάνωσε ο πατέρας τους. Από τον νικητή αυτού του αγώνα, οι κάτοικοι πήραν την αρχική τους ονομασία, Επειοί. Ο αδερφός του Επειού και διάδοχος του θρόνου Αιτωλός, αναγκάστηκε να φύγει από την Ηλεία, επειδή σε κάποιους αγώνες σκότωσε κατά λάθος τον βασιλιά Άπι. Έφτασε στην Κουρήτιδα χώρα, της οποίας κατέλαβε τον θρόνο. Από αυτόν η χώρα ονομάστηκε Αιτωλία.

Στην περιοχή της Πίσας ηγεμόνας ήταν ο Οινόμαος, τον οποίο διαδέχθηκε ο λυδός Πέλοπας (συμβολίζει το μεταναστευτικό ρεύμα από την Μ. Ασία) και τότε η Πισάτις αποσχίσθηκε από την χώρα του Επειού.

Στην περιοχή του Επειού βασίλευσε – μετά τον γιο του Αιτωλό – ο ανιψιός του Επειού, ο Ηλείος, από τον οποίο μετονομάσθη η περιοχή Ήλις ή Ηλεία.

Γιος του Ηλείου ήταν ο Αυγέας, που πρωταγωνιστεί στον γνωστό μύθο με τον Ηρακλή.

Κατά την κάθοδο των Δωριέων (1100 π.Χ.) εισβάλλουν στην Ηλεία Αιτωλικά φύλα, των οποίων ο αρχηγός καταγόταν όπως αναφέρθηκε πιο πάνω από τους πρώτους βασιλείς της Ήλιδας.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Πausανία, επί της βασιλείας του γιου του Αμφιμάχου, Ηλείου, εισέβαλαν στην Πελοπόννησο οι Δωριείς, με αρχηγούς τους γιους του Αριστομάχου. Ο μύθος παραδίδει ότι πήραν χρησμό από την Πυθία να κάνουν αρχηγό της καθόδου τον «τριόφθαλμο».

Όντας σε απορία για το νόημα του χρησμού συνάντησαν στον δρόμο τους έναν άνδρα, με έναν ημίονο, τυφλό από το ένα μάτι. Αυτός ο άντρας ήταν ο Όξυλος, απόγονος του Αιτωλού, ο οποίος είχε όπως είδαμε παλαιότερα εξορισθεί από την Ηλεία, κατηγορούμενος για φόνο. Αυτός πέρασε τους Δωριείς στην Πελοπόννησο μέσω Αρκαδίας, ώστε να μην δουν τον πλούτο της ηλειακής πεδιάδας, και αυτοί σε ανταμοιβή του παραχώρησαν την Ήλιδα.

Ο Όξυλος επέτρεψε στους Επειούς να διατηρήσουν ό,τι κατείχαν, έφερε όμως και τους Αιτωλούς μαζί του και προχώρησε σε αναδασμό της γης, καλώντας ταυτόχρονα όσους κατοίκους των γύρω περιοχών ήθελαν, να εγκατασταθούν στην Ήλιδα. Ο Όξυλος θάφτηκε στην πύλη του φρουρίου που οδηγούσε προς την Ολυμπία, επειδή υπήρχε χρησμός που ανέφερε ότι δεν έπρεπε να ταφεί ούτε μέσα στην πόλη, ούτε έξω από αυτήν.

Αυγή των ιστορικών χρόνων

Ο απόγονος του Όξυλου, Ίφιτος, είναι αυτός που καθιέρωσε ξανά τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την ολυμπιακή εκεχειρία, η οποία είχε σταματήσει για άγνωστο χρονικό διάστημα – συνηθισμένο ιστορικό χάσμα ανάμεσα στα προϊστορικά και ιστορικά χρόνια – έπειτα από χρησμό που πήρε από την Πυθία, ώστε να απαλλαγεί η περιοχή από δεινά: λοιμός είχε ενσκήψει στη χώρα και εμφύλιες διαμάχες καταταλαιπωρούσαν τον πληθυσμό. Μετά λοιπόν από συμφωνία του Ιφίτου με τον βασιλιά και νομοθέτη της Σπάρτης Λυκούργο, κατά την διάρκεια διεξαγωγής των ολυμπιακών αγώνων σταματά κάθε εχθροπραξία ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις.

Η συμφωνία θα διαρκέσει αιώνες. Χαράσσεται σε χάλκινο δίσκο και φυλάσσεται στο ναό της Ήρας.

Στα χρόνια που ακολούθησαν η Πίσα και η Ήλιδα βρέθηκαν πολλές φορές σε εμπόλεμη κατάσταση διεκδικώντας το δικαίωμα της τέλεσης των αγώνων, ακόμη και κατά την περίοδο της ιερομηνίας, όταν δηλαδή τελούνταν οι ολυμπιακοί αγώνες. Εκτός από τους Πισάτες, την αγωνοθεσία διεκδίκησαν και άλλοι, όπως οι Αρκάδες και οι Σπαρτιάτες.

Το 748 π. Χ. οι Πισάτες καλούν σε βοήθεια τον βασιλιά του Άργους Φεΐδωνα και τελούν μαζί του τους Ολυμπιακούς Αγώνες. με τη διαμεσολάβηση των δεκάξι γυναικών επέρχεται συμβιβασμός, οι αγώνες τελούνται και πάλι από κοινού, όταν το 644 π.Χ. ο βασιλιάς των Πισατών, Πανταλέων, συγκεντρώνει στρατό και τελούν μόνοι τους αγώνες.

Οι σχέσεις αποκαθίστανται και πάλι, όταν το 588 π.Χ. οι Ηλείοι εισβάλλουν ένοπλοι στην Πίσα, υποψιαζόμενοι ότι ο βασιλιάς της Δαμοφών σκέπτεται να τελήσει μόνος του τους αγώνες. Μετά τις παρακλήσεις του τελευταίου αποχωρούν άπρακτοι.

Παρά ταύτα και μετά την κακοδαιμονία του 7^{ου} π.Χ. , έχοντας ήδη υποτάξει τους Πισάτες το 580 π.Χ. , - όταν στο θρόνο της Πίσσας είναι ο Πύρρος – οι Ηλείοι επωφελούμενοι από την κήρυξη της χώρας τους ως ιερής και απόρρητης και από την ολυμπιακή εκεχειρία, κατορθώνουν για δύο περίπου αιώνες να την κρατήσουν μακριά από διαμάχες, ζώντας σε ευδαιμονία.

Μετά την καταστροφή της Πίσσας, το πολίτευμα αλλάζει από βασιλεία σε ολιγαρχία, και διοικείται κατά το Σπαρτιατικό πρότυπο, με τη συμμετοχή βουλής, αποτελούμενης από 90 γέροντες, εκλεγομένων δια βοής. Φαίνεται δε ότι υπήρχε και εκκλησία του δήμου, σαν την σπαρτιατική απέλλα. Δούλοι δεν αναφέρονται, αλλά σίγουρα ο αριθμός τους ήταν μεγάλος.

Οι Ηλείοι πήραν μέρος στον τρωικό πόλεμο (που έγινε μάλλον τον 12^ο αι. π.Χ.) με σαράντα πλοία, αντίθετα από τους Πισάτες, για τους οποίους παραδίδεται ότι απείχαν.

Στους μηδικούς αγώνες οι κλυδωνισμοί για την Ηλεία ήταν ανεπαίσθητοι, αφού η συμμετοχή της δεν ήταν τόσο ενεργή.

Στη ναυμαχία της Σαλαμίνας (480 π.Χ.) οι Ηλείοι έφθασαν με στρατό στον Ισθμό για να βοηθήσουν, όμως, ένα χρόνο αργότερα, στις Πλαταιές (479 π.Χ), φθάνουν μετά τη μάχη, γεγονός για το οποίο τιμωρήθηκαν οι στρατηγοί τους με εξορία.

Μετά τους περσικούς πολέμους συντελούνται πολιτειακές μεταρρυθμίσεις κατά το αθηναϊκό πρότυπο (επιρροή των μεταρρυθμίσεων του Κλεισθένη) , όπως η δημιουργία της βουλής των πεντακοσίων, τους οποίους εξέλεγαν όλοι οι ελεύθεροι πολίτες και όχι μόνο οι ευγενείς. Οι κάτοικοι χωρίστηκαν σε δέκα φυλές και ο αριθμός των Ελλανοδικών αυξήθηκε σε δέκα (ένας από κάθε φυλή).

Πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου, το 435 π.Χ. η Ηλεία βοηθά με πλοία και χρήματα τους Κορίνθιους, σε πόλεμο κατά των Κερκυραίων. Οι τελευταίοι σε αντίποινα καίνε την Κυλλήνη.

Όσο για τον ρόλο τους στον Πελοποννησιακό πόλεμο, κατά την έναρξή του συντάχθηκαν πρόθυμα με το μέρος της Σπάρτης. Ψυχρότητα όμως επήλθε μετά από λίγο στις σχέσεις των δύο συμμάχων, εξαιτίας διαφωνίας που έλαβε χώρα για ζήτημα του Λεπρέου: οι Λεπρεάτες πλήρωναν στους Ηλείους χρηματικό ποσό, ως αντάλλαγμα για την βοήθεια που τους είχαν προσφέρει οι Ηλείοι στον πόλεμο με τους Αρκάδες. Με το πρόσχημα του Πελοποννησιακού πολέμου όμως σταμάτησαν να καταβάλλουν το ποσό και στράφηκαν για βοήθεια στους Λακεδαιμονίους, οι οποίοι υποστήριξαν το αίτημά τους.

Μετά λοιπόν τη Νίκειο ειρήνη του 421 π.Χ. οι Ηλείοι με τους Μαντινείς και τους Αργείους στράφηκαν κατά των αρχικών τους συμμάχων και προσχωρούν στην αθηναϊκή συμμαχία.

Η εγκατάλειψη της ουδετερότητας κοστίζει ακριβά στην Ηλεία: αλληπάλληλες λεηλασίες της μέχρι τότε ιερής χώρας.

Μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο και την αντισπαρτιατική δράση των Ηλείων, οι Σπαρτιάτες αποφασίζουν περί το 402 π.Χ. να σωφρονίσουν τους Ηλείους. Στέλνουν πρεσβευτές στην Ηλεία και απαιτούν την καταβολή της αναλογίας τους για τα έξοδα του Πελοποννησιακού πολέμου καθώς και να αφήσουν τις περιοικίδες χώρες, την Πισάτιδα και την Τριφυλία, αυτόνομες. Οι Ηλείοι αρνούνται και ψάχνουν συμμάχους στις πόλεις που ήταν εχθρικές προς την Σπάρτη, αλλά κανείς δεν τους βοηθά, εκτός από 1000 περίπου Αιτωλούς.

Οι Σπαρτιάτες εισβάλλουν υπό τον Άγι στα Ηλειακά εδάφη, το 401 π.Χ., και την καταληλατούν, ώσπου στο τέλος ο Άγις την υποτάσσει και συρρικνώνει το κράτος στην Κοίλη Ήλιδα και ένα μικρό τμήμα της Πισάτιδος.

Κατά τον Κορινθιακό πόλεμο (395 – 387 π.Χ.) οι Ηλείοι συμμαχούν εκ νέου με τους Λακεδαιμονίους , έως και το 373 π. Χ.

Μετά όμως τη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.) η Σπάρτη συντρίβεται και η Ήλις ανακτά τα χαμένα εδάφη , βρίσκοντας ευκαιρία να συνταχθεί με την Αρκαδία, τη Βοιωτία και το Άργος σε κοινό μέτωπο κατά των Σπαρτιατών (πείθουν μάλιστα τον Επαμεινώνδα σε εκστρατείες κατά της Σπάρτης).

Μετά το 365 π.Χ. επέρχεται ρήξη ανάμεσα στους συμμάχους, που έχει ως αποτέλεσμα το συνασπισμό των Ηλείων με τους Σπαρτιάτες εκ νέου, επειδή οι Αρκάδες δεν υποστήριξαν τις κυριαρχικές βλέψεις των Ηλείων στην Τριφυλία. Ακολουθεί ο Ηλαιοαρκαδικός πόλεμος, που είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη του Ιερού της Ολυμπίας από τους Αρκάδες. Προχώρησαν μάλιστα σε διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων από κοινού με τους Πισάτες και κόβουν και χρυσό νόμισμα χρησιμοποιώντας τους θησαυρούς του Ιερού.

Τελικά οι Αρκάδες μετά από συμπλοκή με τους Ηλείους υφίστανται ήττα και αποσύρονται από την Ολυμπία, εγκαταλείποντας τις διεκδικήσεις τους. Οι Ηλείοι προσαρτούν την Πισάτιδα και την Τριφυλία και επισφραγίζεται η ειρήνη στην περιοχή με κοινό ανάθημα στο Ιερό της Ολυμπίας.

Η επόμενη περίοδος επιφυλάσσει εσωτερικούς πολιτικούς κλυδωνισμούς στην Ηλεία.

Ο Φίλιππος ο Μακεδών με την τακτική της δωροδοκίας υποθάλλει στάσεις και σφαγές στην Ήλιδα. Την Ήλιδα διοικεί η ολιγαρχική μερίδα, υποστηριζόμενη από τον Φίλιππο. Μετά τη μάχη της Χαιρώνειας συμμαχούν με τον Φίλιππο κατά της Σπάρτης και ο τελευταίος κατασκευάζει στο Ιερό της Ολυμπίας το Φιλίππειο, το οποίο θα αποπερατώσει μετέπειτα ο Μέγας Αλέξανδρος.

Ηλεία των μακεδονικών χρόνων

Η Ηλεία, μετά το θάνατο του Φιλίππου προσχώρησε σε ομοσπονδία υπό τον Μέγα Αλέξανδρο, αν και υπήρχε πάντα η τάση για αποτίναξη της μακεδονικής κυριαρχίας.

Το 331 π.Χ. λοιπόν, με τη βοήθεια του Άγι της Σπάρτης πολιορκούν τη Μεγαλόπολη, η οποία είναι φιλομακεδονική, όμως χάνουν από τον Αντίπατρο. Ως μόνη τιμωρία ο Αλέξανδρος επιβάλλει στους Ηλείους την καταβολή προστίμου 120 ταλάντων προς τους Μεγαλοπολίτες.

Μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι Ηλείοι παίρνουν μέρος στο Λαμιακό πόλεμο κατά του Αντιπάτρου, το 332 π.Χ. και ηττηθέντες υποτάσσονται στους Μακεδόνες, με ολιγαρχικό πολίτευμα, διοικούμενο από τη μακεδονική φατρία.

Τα χρόνια που ακολουθούν είναι ταραχώδη: ο ναύαρχος του στρατηγού του Μεγάλου Αλεξάνδρου Αντιγόνου, ο Τελέσφορος, στασιάσας, εγκατέστησε σύντομη τυραννία στην Ηλεία, σύλησε το Ιερό της Ολυμπίας για να συντηρήσει τους μισθοφόρους του, προδίδοντας έτσι τη φιλία του Αντιγόνου. Ο άλλος στρατηγός του Αντιγόνου, ο Πτολεμαίος, κατατροπώνει τον στασιαστή.

Στα χρόνια που ακολουθούν, συχνές έριδες ανάμεσα σε δημοκρατικούς και ολιγαρχικούς ταλαιπωρούν την περιοχή.

Με την βοήθεια του βασιλιά της Μακεδονίας Αντίγονου Γονάτα, το 245 π.Χ. ο Ηλείος Αριστότιμος καταλαμβάνει την αρχή και οι κάτοικοι βιώνουν αγριότατη μορφή τυραννίας.

Ο ίδιος ο Αριστότιμος, σκληρός και αδίστακτος άνθρωπος επιδίδεται στην εξολόθρευση των πολιτικών του αντιπάλων. Η τυραννία του διαρκεί έξι μήνες. Οργανώνεται συνωμοσία εναντίον του από τον Χίλωνα, τον Ελλάνικο, τον Λάμπι και τον Κύλωνα, με τη βοήθεια των

Αιτωλών. Ο Αριστότιμος καταφεύγει ως Ικέτης στο βωμό του Δία, όπου φονεύεται από τον Κύλωνα. Προς τιμήν του Κύλωνα στήνεται άγαλμα τότε στο Ιερό της Ολυμπίας, το οποίο ουσιαστικά επισφραγίζει τη συμμαχία Ηλείων και Αιτωλών.

Αμέσως μετά, η Ηλεία στρέφεται κατά του Αντιγόνου Γονατά κι αργότερα παίρνει μέρος σε πόλεμο κατά των Αρκάδων, ανακτώντας τα παλαιά της εδάφη: Τριφυλία, Λέπρεο και Λασιώνα.

Όταν ανασυστάθηκε η Αχαιϊκή Συμπολιτεία, οι Ηλείοι ορμώμενοι από την διαιωνιζόμενη ψυχρότητά τους με τους αχαιούς και το μίσος για τους συμμάχους των Αχαιών, τους Αρκάδες, με τους οποίους ερίζαν διαρκώς για την Τριφυλία, συμπράττουν με τους Αιτωλούς, εναντίον των πρώτων.

Το 232 π.Χ. η Ηλεία υφίσταται πειρατική επιδρομή από Ιλλυριούς πειρατές.

Στον πόλεμο μεταξύ Αχαιών και του βασιλέως της Σπάρτης Κλεομένους, οι Ηλείοι ως σύμμαχοι των Σπαρτιατών νικούν τους Αχαιούς, που πολεμούσαν υπό τις διαταγές του Αράτου, στο όρος Λύκαιο, το 227 π.Χ. και ανακτούν τη Λασιώνα και την Ψωφίδα.

Στον πόλεμο (220-217 π.Χ.) που έγινε ανάμεσα στους Αιτωλούς, Ηλείους και Λακεδαιμονίους από τη μια πλευρά και στους Αχαιούς και τους συμμάχους τους Μακεδόνες και Θεσσαλούς από την άλλη, η Ηλεία υπέστη καταστροφές.

Οι Ηλείοι μεταπηδούν το 224 π.Χ. στο πλευρό των Αχαιών και όταν οι Αιτωλοί στρέφονται κατά των Αχαιών, οι Ηλείοι πολεμούν και πάλι στο πλευρό των πρώτων κατά της Αχαΐας.

Τα πράγματα αλλάζουν όταν επεμβαίνει ο Φίλιππος ο Ε΄ της Μακεδονίας. Πολεμά στο πλευρό των αχαιών, καταληλατεί την Ηλεία και κυριεύει το οχυρό των Θαλαμών. Σε επόμενη εισβολή του το 218

π.Χ. ανακτά το Τείχος των Δυμαίων – το οποίο βρισκόταν στην κατοχή Ηλείων και Αιτωλών από το 219 π.Χ.

Το επόμενο έτος κυλά με αμοιβαίες καταστροφές και λεηλασίες ανάμεσα σε Ηλείους και Αχαιούς. Τελικά, το 217 π.Χ. συνθηκολογούν, μέχρι το 212 π.Χ., όταν οι Ηλείοι συμμαχούν με τους Ρωμαίους κατά των Αχαιών και των Μακεδόνων, εμποδίζοντας τον Φίλιππο να μεταβεί στην Ιταλία, σε βοήθεια του Αννίβα κατά των Ρωμαίων.

Ηλείοι, Αιτωλοί και Ρωμαίοι καταλαμβάνουν τη Δύμη. Ο Φίλιππος την ανακτά το 209 π.Χ., αλλά αναγκάζεται να αναχωρήσει για τη Μακεδονία, γιατί κατέφτασε ο ρωμαίος Σουλπίκιος με ισχυρές δυνάμεις στην περιοχή, ενώ παράλληλα αντιμετώπιζε προβλήματα με Ιλλυριούς εισβολείς στην χώρα του.

Η περίοδος αυτή λήγει με σύναψη ειρήνης ανάμεσα στους αντιπάλους.

Κατά το Μακεδονικό πόλεμο Αιτωλοί και Ηλείοι προσχωρούν στο στρατόπεδο των Ρωμαίων, και παραμένουν σ' αυτό ακόμη κι όταν οι ρωμαίοι παραχωρούν στους Αχαιούς εδάφη τα οποία εποφθαλμιούσαν οι Ηλείοι, μέχρι την εμφάνιση στο προσκήνιο του Αντιόχου, βασιλιά της Συρίας, όταν ο τελευταίος βρέθηκε αντιμέτωπος με τους Ρωμαίους, τότε οι Ηλείοι τάσσονται στο πλευρό του.

Ο Αντίοχος υφίσταται μεγάλη καταστροφή στις Θερμοπύλες το 191 π.Χ. . Με την ήττα του αλλάζει και ο συσχετισμός των δυνάμεων για ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Οι Ηλείοι πια δεν έχουν άλλη επιλογή από το να ενταχθούν στην Αχαική Συμπολιτεία. αυτό σημαίνει ότι η Ηλεία χάνει την πολιτική της αυτονομία, αφού πλέον τα μέλη της συμπολιτείας έχουν κοινό στρατό και νόμισμα, και η τύχη της τώρα εξαρτάται από τις γενικότερες εξελίξεις στον ελληνικό χώρο.

Ρωμαϊκά χρόνια

Στα χρόνια που ακολουθούν, η Ηλεία δεν υποφέρει από τον ρωμαϊκό επεκτατισμό, αφού δεν παίρνει ενεργό μέρος στους αγώνες κατά των Ρωμαίων.

Οι λιγοστοί υπερασπιστές της Ελλάδας κατατροπώνονται στον ισθμό της Κορίνθου το 146 π.Χ. από τον στρατηγό των Ρωμαίων Μόμμιο. Η Ηλεία τυγχάνει της εύνοιας του Ρωμαίου ύπατου, ο οποίος μετά τη νίκη του προσφέρει 21 επίχρυσες ασπίδες στην Ολυμπία και οι Ηλείοι στήνουν ανδριάντα του στο Ιερό, ως ένδειξη εκτίμησης για τις ευνοϊκές ρυθμίσεις που πέτυχε μετέπειτα για την περιοχή.

Η Ηλεία ανακτά την Τριφυλία και μετέπειτα αποτελεί μαζί μ' αυτή τμήμα της Provincia Macedonia.

Ουσιαστικά οι Ηλείοι έμειναν ελεύθεροι να διατηρήσουν την εσωτερική τους διοίκηση, όπως και πριν και να κόβουν το ίδιο νόμισμα – μόνο που στη μία πλευρά έπρεπε να φέρει την προτομή του εκάστοτε Ρωμαίου αυτοκράτορα ή άλλα σύμβολα της Ρώμης.

Οι θησαυροί του Ιερού της Ολυμπίας αρπάζονται μαζί μ' αυτούς των Δελφών και της Επιδαύρου από τον Σύλλα το 87 π.Χ., στην προσπάθεια για την εξασφάλιση των απαιτούμενων πόρων για τον πόλεμο κατά του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη. Εν τούτοις, μετά την ήττα του Μιθριδάτη, ο Σύλλας παραχωρεί μέρος της χώρας των Θηβαίων στο Ιερό ως αποζημίωση.

Αργότερα, πολεμούν κατά του Καίσαρα, στο πλευρό του Πομπηίου. Ο Πομπήιος χάνει τον αγώνα και τότε οι Ηλείοι στρέφονται προς τον Καίσαρα.

Η Ηλεία υποφέρει στα χρόνια που ακολουθούν από τη μανία του Μάρκου Αντώνιου, για όσον καιρό βρέθηκε υπό την κυριαρχία του, καθώς και από καταστρεπτικούς σεισμούς.

Τα πράγματα μεταστρέφονται για την Ηλεία κατά τον 20 αι. μ.Χ. , κυρίως λόγω της ύπαρξης του Ιερού της Αρχαίας Ολυμπίας, η οποία γίνεται αποδέκτης πλούτου από τις πλούσιες προσφορές. Οι ίδιοι οι κατακτητές ευνοούν το Ιερό, το οποίο ανθίζει και καθιερώνει τη λατρεία των ρωμαίων αυτοκρατόρων στο χώρο του.

Τον 3^ο αι. μ.Χ. λοιμός θερίζει την χώρα. Παράλληλα, Γότθοι και Έρουλοι εισβάλλουν στον Ελληνικό χώρο και τον καταληλατούν. Η ειρήνη αποκαθίσταται όταν ο ρωμαίος αυτοκράτορας Κλαύδιος νικά τους γότθους το 270 μ.Χ.

Η Ηλεία υπάγεται στην Provincia Achaia και διοικείται αρχικά από το Γαλέριο και μετά από το Λικίνιο, μέχρι το 324 μ.Χ., που αναλαμβάνει ο Μεγάλος Κωνσταντίνος.

Στα χρόνια του Μεγάλου Κωνσταντίνου η Provincia Achaia υπάγεται άμεσα στη διοίκηση της Μακεδονίας. Η Ολυμπία γίνεται ένα από τα κέντρα αντίστασης στη νέα θρησκεία, το Χριστιανισμό. Το Ιερό πέφτει στη δυσμένεια του Κωνσταντίνου .

Στα χρόνια του Ιουλιανού, το Ιερό γνωρίζει την τελευταία περίοδο ακμής. Απαλλάσσεται από τη φορολογία και γίνεται προσπάθεια αναβίωσης των αρχαίων θρησκευτικών κέντρων.

Το τελειωτικό χτύπημα δέχεται η Ολυμπία επί Θεοδοσίου του Α΄, το 393 μ.Χ., όταν βγάζει διάταγμα, με το οποίο απαγορεύεται οριστικά η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Με το ίδιο διάταγμα απαγορεύτηκε η είσοδος στους αρχαίους ναούς, οι θυσίες και τελετές προς τους αρχαίους θεούς. Τότε μεταφέρεται και το περίφημο χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία, έργο του Φειδία, στην Κωνσταντινούπολη.

Μεσαιωνική Ιστορία (Βυζαντινή – Φράγκικη Κυριαρχία)

Το 395 μ.Χ., ο Αλάριχος, βασιλιάς των Βησιγόθων, λεηλατεί την Ηλεία. Δύο χρόνια μετά, το 397 μ.Χ., ο Στιλίων τους κατατροπώνει στο οροπέδιο της Φολόης. Όμως η Ηλεία έχει ήδη υποστεί τεράστιες ζημιές, έχει εξαθλιωθεί ο πληθυσμός της, γεγονός που αναγκάζει ήδη τον Θεοδόσιο τον Β΄ να την απαλλάξει από την καταβολή του μεγαλύτερου μέρους των φόρων προς το κράτος.

Με νέο διάταγμα το Νοέμβριο του 426 μ.Χ. ο αυτοκράτορας επιβάλλει το οριστικό κλείσιμο όσων αρχαίων ναών ήταν ακόμη σε λειτουργία.

Νέες λεηλασίες ταλανίζουν την Ηλεία, όταν οι Βάνδαλοι φτάνουν στις ακτές της, το 467 μ.Χ.

Τα τελειωτικά χτυπήματα υφίσταται η περιοχή το 522 και το 551 μ.Χ., όταν καταστροφικοί σεισμοί τη συγκλονίζουν, καταστρέφοντας όσα οικοδομήματα είχαν απομείνει από τις απανωτές λεηλασίες. Τότε καταρρέει και ο Ναός του Δία στην Ολυμπία.

Στα χρόνια του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641 μ.Χ.), η Πελοπόννησος αποτελεί ξεχωριστό «θέμα», με πρωτεύουσα την Κόρινθο και διοικητή τον «Δούκα».

Κατά την περίοδο αυτή μετακινείται σλαβικός πληθυσμός, ο οποίος εγκαθίσταται μόνιμα στην περιοχή, πληρώνει φόρο στο βυζαντινό κράτος, εκχριστιανίζεται και τελικά αφομοιώνεται από τους ντόπιους.

Στα βυζαντινά χρόνια, η Ηλεία δεν έχει να επιδείξει ιδιαίτερη ανάπτυξη, επειδή το κέντρο και η δραστηριότητα του ελληνικού έθνους μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη.

Από τον 8^ο αι. αυξάνεται η μεταξουργία στην περιοχή.

Το 1204 μ.Χ. Γάλλοι και Βενετοί τυχοδιώκτες, φέροντας τον τίτλο του Σταυροφόρου, προς ελευθέρωση δήθεν των Αγίων Τόπων από τους Τούρκους, με την τέταρτη σταυροφορία κυριεύουν την Κωνσταντινούπολη και το μεγαλύτερο μέρος της χώρας.

Ο Γάλλος Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος Α΄, ο οποίος αποβιβάστηκε στη Μεθώνη, αρχικά με την βοήθεια του Έλληνα Ιωάννη Καντακουζηνού κι αργότερα με τον ακόλουθο του Βονιφατίου Γουλιέλμο Σαμπλίτη, κατακτούν την Πελοπόννησο, χωρίς ουσιαστική αντίσταση.

Οι Φράγκοι καταργούν τους ορθόδοξους επισκόπους και ιδρύουν εκκλησιαστικές περιφέρειες, στις οποίες τοποθετούν καθολικούς επισκόπους. Τα εκκλησιαστικά κτήματα δημεύονται και δίδονται σε Λατίνους κληρικούς ή ιεραποστολικά τάγματα ως φέουδα. Η Ανδραβίδα γίνεται πρωτεύουσα του νέου πριγκιπάτου του Μορέως.

Με το θάνατο του Γοδεφρείδου Βιλεαρδουίνου Α΄, τον διαδέχεται ο γιος του Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος Β΄, ο οποίος κτίζει το κάστρο Χλεμούτσι. Σ' αυτό ιδρύθηκε και νομισματοκοπείο, το οποίο έκοβε τα φραγκικά τοννέζια (tournois). Το κάστρο γίνεται η έδρα του πρίγκιπα.

Το 1245 το Γοδεφρείδο Β΄ διαδέχεται ο αδελφός του Γουλιέλμος Β΄. Και οι τρεις κυβέρνησαν την περιοχή με σύνεση, γι' αυτό και ήταν αγαπητοί στον πληθυσμό.

Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν πολυτάραχα. Ο Μιχαήλ Καντακουζηνός και ο αδελφός του βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου παλαιολόγου το 1263 πολιορκούν την Ανδραβίδα, αλλά τρέπονται σε φυγή. Το 1264 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος επιστρέφει σε νέα επίθεση, κατά την οποία φονεύεται ο Μιχαήλ Καντακουζηνός. Την περίοδο αυτή ομολογείται βδελυρή συμμαχία ανάμεσα στους Φράγκους και τους μετέπειτα κατακτητές, τους Τούρκους μισθοφόρους του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και οι έλληνες κατατροπώθηκαν.

Το 1315 ο Ισπανός Φερδινάνδος ο Αραγωνικός αποβιβάζεται στη Γλαρέντζα και μπαίνοντας στην πόλη τον προσκυνούν οι φοβισμένοι πολίτες. Κυριεύει το Ποντικόκαστρο (Beauvoigr) , την πεδιάδα της Ήλιδας και κόβει νόμισμα με το όνομά του.

Το 1316 ο Φερδινάνδος συγκρούεται κοντά στη Μανωλάδα με το Λουδοβίκο το Βουργουνδικό, ο οποίος είχε έλθει σε συνεννόηση με τους Έλληνες του Μιστρά, που τον βοήθησαν. Ο Λουδοβίκος εγκαθίσταται στο πριγκιπάτο.

Η Γλαρέντζα γίνεται το κομβικό σημείο εμπορίου με τη Δύση, όπως και το λιμάνι της Φειάς.

Τουρκοκρατία – Ενετοκρατία

Το 1453, η άλωση της Κωνσταντινούπολης φέρνει τους Τούρκους στον ελληνικό χώρο. Η Ηλεία υφίσταται για τέσσερις περίπου αιώνες στον Τούρκο κατακτητή, με δύο μόνο διαλείμματα Ενετοκρατίας, από το 1463 έως το 1479 και από το 1685 έως το 1715.

Φτώχεια, ανασφάλεια, λεηλασίες, παιδομάζωμα είναι όροι που χαρακτηρίζουν αυτή τη μαύρη περίοδο.

Διοικητικό κέντρο του βιλαετιού της Ηλείας είναι αρχικά η Γαστούνη.

Το 1685 οι Ενετοί με αρχηγό του Μοροζίνι ανακαταλαμβάνουν το Μοριά. Ο Βενετός αρχιστράτηγος αναζητά εδάφη, που θα προσπόριζαν στην πατρίδα του οικονομικά οφέλη, από την αναβίωση του παλιού αποικιακού της κράτους. Οι συνθήκες δεν αλλάζουν ιδιαίτερα για τον πληθυσμό, ο οποίος εξακολουθεί να καταπιέζεται.

Το 1715 η Ενετοκρατία καταλύεται ξανά από τους Τούρκους και αυτή τη φορά οι κατακτητές είναι λίγο πιο ελαστικοί απέναντι στον

ντόπιο πληθυσμό, επιτρέποντας μεγαλύτερη δραστηριότητα στο εμπόριο, τη βιοτεχνία και την εκμετάλλευση τη γης.

Κατά την περίοδο αυτή εγκαθίστανται στη Γαστούνη ως αρχηγοί οι Ottomans, τουρκική πλούσια οικογένεια, με διασύνδεση τον ίδιο τον Σουλτάνο. προωθούν το εμπόριο και συνάπτουν φιλικές σχέσεις με τους Τουρκαλβανούς του Λάλα, οι οποίοι εντέλει λυμαίνονται τις περιουσίες των ντόπιων με την αποχώρηση των Ottomans για την Πόλη.

Το 1768 η αυτοκράτειρα Αικατερίνη Β΄, ούσα σε εμπόλεμη κατάσταση με την Τουρκία, υπόσχε4ται βοήθεια στους Έλληνες, σε πιθανή εξέγερσή τους κατά των Τούρκων, προσπαθώντας να εξεγείρει τους υπόδουλους χριστιανικούς λαούς της Βαλκανικής, των οποίων εμφανιζόταν ως προστάτιδα, δίνοντας στον πόλεμο μορφή σταυροφορίας της Ορθοδοξίας κατά του Μουσουλμανισμού.

Συνέπεια αυτής της πολιτικής ήταν η αποστολή το 1770, των αδελφών Ορλώφ με ρωσικό στόλο στη Μάνη, για να ξεκινήσουν την επανάσταση.

Ο ντόπιος πληθυσμός ξεσηκώνεται, το ίδιο και η Ηλεία και η Αχαΐα. Επαναστάτες αποβιβάζονται στην Κυλλήνη και φτάνουν μέχρι την Γαστούνη. Εκεί κατασφάζονται από στίφη Αλβανών. Η ρωσική ηγεσία κατανοεί τη ματαιότητα του εγχειρήματος και οι Ορλώφ αναχωρούν για την Ρωσία αφήνοντάς τον πληθυσμό στη μήνη Τούρκων και Αλβανών, οι οποίοι βιάζουν τον Μοριά στο αίμα.

Αληθινή μάστιγα για την Ελλάδα υπήρξα οι Αλβανοί, τους οποίους είχε κυρίως χρησιμοποιήσει η Πύλη για την καταστολή της επανάστασης.

Οι μεγαλύτερες καταστροφές έγιναν στην Πελοπόννησο, όπου, όπως μας πληροφορούν ξένοι περιηγητές, μπορούσε να δει κανείς σε μεγάλη έκταση ερείπια, κατάσταση που οδήγησε και σε δημογραφική μεταβολή, αφού σημειώθηκαν ομαδικές μετακινήσεις κατοίκων σε ασφαλέστερες περιοχές.

Το 1970 επιδημία πανούκλας ενσκήπτει στην περιοχή, ολοκληρώνοντας τον αφανισμό και την εξαθλίωση.

Μετά τα Ορλωφικά, ακολουθεί περίοδος ανασυγκρότησης για τους Έλληνες.

Ιδρύεται η Φιλική Εταιρεία, στην οποία μετέχουν σπουδαίοι Ηλείοι άνδρες, όπως ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος από την Ανδρίτσεινα, ο Γεώργιος Σισίνης από την Γαστούνη και ο Χαράλαμπος Βιλαέτης από τον Πύργο.

Η Φιλική Εταιρεία ήταν μία από τις πολλές μυστικές επαναστατικές οργανώσεις που παρουσιάστηκαν σε ολόκληρη τη νότια και ανατολική Ευρώπη κατά το πρώτο τέταρτο του 10^{ου} αι. Στόχος της: η απελευθέρωση της πατρίδας.

Η φήμη του ξεσηκωμού διαρρέει και ο Χουρσίτ Καϊμακάμης διατάσσει από την Τρίπολη να μαζευτούν εκεί όλοι οι πρόκριτοι με το πρόσχημα της σύσκεψης, με αώτερο σκοπό την ομηρία τους. Όσοι πήγαν εντέλει φυλακίστηκαν.

Το γεγονός αυτό επισπεύδει την έναρξη της επανάστασης. Η επαναστατική σημαία υψώνεται από τον Σισίνη στη Γαστούνη και τον Βιλαέτη στον Πύργο.

Οι Τούρκοι κλείνονται στο Χλεμούτσι κι εκεί σπεύδουν σε βοήθειά τους οι φοβεροί Τουρκαλβανοί από το Λάλα. Στη θέα τους οι άπειροι τότε αγωνιστές σκορπούν και οι Λαλαίοι Τούρκοι λεηλατούν την περιοχή του κάμπου και τον Πύργο.

Ο ίδιος ο Χαράλαμπος Βιλαέτης προσπαθώντας να αντιμετωπίσει τους θηριώδεις Λαλαίους Τούρκους στον τόπο τους, πέφτει ηρωικά στο χωριό Σμίλα, τον Μάιο του 1821.

Ελληνικές δυνάμεις συνασπίζονται γύρω από τον Λάλα και παρότι υπερέχουν αριθμητικά έναντι των πολιορκούμενων, οι τελευταίοι απορρίπτουν κάθε πρόταση

παράδοσης των όπλων.

Μετά από σκληρές μάχες οι Τούρκοι εγκαταλείπουν το Λάλα, καίγοντας όσα δεν μπορούσαν να μεταφέρουν.

Οι Ηλείοι απαλλάσσονται έτσι από την τουρκική παρουσία, χωρίς όμως να εφησυχάζουν, σπεύδοντας σε βοήθεια των συναγωνιστών τους στη Ρούμελη και το Μοριά, όποτε αυτοί το χρειάστηκαν. Έτσι, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, μετά την άλωση της Τριπολιτσάς, βάζει ως στόχο την κατάληψη του κάστρου των Πατρών, δείχνοντας εξαιρετική ανδρεία στην πολιορκία του τον Μάρτιο του 1822.

Βοήθεια προσέφεραν οι Ηλείοι και στην πολιορκία του Μεσολογγίου, καταφθάνοντας σε βοήθεια των πολιορκουμένων μαζί με άλλους Μοραίτες.

Κατά την διάρκεια της πολιορκίας των Πατρών, οι Τούρκοι, λόγω χαλαρότητας των πολιορκητών, βγαίνουν σε συχνές επιδρομές εκτός του κάστρου, προς τη Μανωλάδα και τα Λεχαινά. Σώμα Σουλιωτών με αρχηγό τον Κώστα Μπότσαρη έρχεται σε βοήθεια των ντόπιων, απωθώντας τους Τούρκους. Αργότερα, οι Τούρκοι της Πάτρας κάνουν δύο ακόμη επιδρομές σε Ανδραβίδα και Γαστούνη.

Το 1823, πριν καλά καλά εδραιωθεί η επανάσταση, ξεσπά εμφύλιος σπαραγμός ανάμεσα στις τάξεις των στρατιωτικών και των πολιτικών, με σκοπό τον έλεγχο της εξουσίας.

Έτσι εξασθενημένη βρίσκει την Ελλάδα ο Ιμπραήμ, ο οποίος ανενόχλητος αποβιβάζεται με τον Αιγυπτιακό στόλο στη Μεθώνη και προχωρά για το Μεσολόγγι. Μπροστά στην κατακραυγή η κυβέρνηση αποφυλακίζει τον Κολοκοτρώνη.

Το Νοέμβριο του 1825 οι αιγύπτιοι λεηλατούν τον Πύργο και προελαύνοντας φτάνουν στην Αμαλιάδα και τη Γαστούνη.

Οι Τουρκοαιγύπτιοι μπαίνουν στη Γαστούνη και ο ντόπιος πληθυσμός καταφεύγει στο Χλεμούτσι.

Αμέσως μετά, σε μάχη στο Βαρθολομιό, αποδεκατίζονται οι τάξεις των Ελλήνων.

Ο Ιμπραήμ φεύγοντας για το Μεσολόγγι αφήνει πίσω του τον Χουσεΐν Μπέη, με ισχυρή δύναμη. Αυτός συναντά αντίσταση από τους Έλληνες, στα δύο μοναστήρια, της Σκαφιδιάς και του Φραγκαπηδήματος.

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, ο Ιμπραήμ επιστρέφει στην Ηλεία σφάζοντας και λεηλατώντας. Πολιορκεί το Χλεμούτσι και από τη δίψα οι Έλληνες πωλούνται σε σκλαβοπάζαρο.

Στο μεταξύ όμως επεμβαίνουν οι Μεγάλες Δυνάμεις και καταστρέφουν ολοκληρωτικά τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στη ναυμαχία του Ναβαρίνου (Οκτώβριος 1827).

Η ώρα της ελευθερίας είχε σημάνει...

Στα χρόνια της σταφίδας

Οδοιπορικό στην οικονομική και κοινωνική ιστορία της Ηλείας μετά την απελευθέρωση 19^{ος} – 20^{ος} αι.)

Σπάνια η ιστορία ενός τόπου έχει συνδεθεί τόσο στενά με ένα αγροτικό προϊόν όσο η Ηλεία και η ευρύτερη περιοχή της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου με την σταφίδα.

Η καλλιέργειά της μέχρι την απελευθέρωση (1830) ήταν σχετικά περιορισμένη, γεγονός που οφείλεται αφενός στο ότι η σταφίδα δεν ήταν απαραίτητη στη διατροφή του αγροτικού πληθυσμού και αφετέρου στο ότι η αντικατάσταση μιας άλλης καλλιέργειας με σταφιδαμπέλους, απαιτούσε αρχική χρηματική επένδυση και συγχρόνως οικονομική αντοχή των παραγωγών ώστε να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες 3-4 χρόνων που απαιτούσαν τα φυτάρια ωσότου αρχίσουν να αποδίδουν καρπό.

Ωστόσο από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους, η καλλιέργειά της άρχισε να παίρνει εντυπωσιακές διαστάσεις λόγω της εξωτερικής ζήτησης του προϊόντος στην ευρωπαϊκή αγορά και κυρίως την αγγλική.

Την ώρα που ο Κάρολος Ντίκενς αποθέωνε στις Χριστουγεννιάτικες Ιστορίες του την σταφίδα, απαραίτητη στο τραπέζι των λονδρέζικων οικογενειών, πλοία γεμάτα σταφίδα έφευγαν από το λιμάνι του Κατακόλου και τα άλλα λιμάνια της Πελοποννήσου με προορισμό τις μεγάλες αγορές του εξωτερικού, όπου το προϊόν καταναλωνόταν σαν υλικό ζαχαροπλαστικής για την κατασκευή πουτίγκας και σταφιδόψωμου, σαν ξηρός καρπός και αργότερα για την παραγωγή φθηνού σταφιδίτη οίνου και άλλων οινοπνευματωδών ποτών.

Μέχρι το 1860 οι εκτάσεις με σταφιδαμπέλους σχεδόν εξαπλασιάστηκαν φθάνοντας στην Πελοπόννησο τα 120.000 – 150.000 στρέμματα ενώ κατά το χρονικό διάστημα 1830-1860 ο όγκος της σταφιδοπαραγωγής δεκαπλασιάστηκε ακολουθώντας την αντίστοιχη αύξηση των εξαγωγών.

Τις δύο επόμενες δεκαετίες, η σταφίδα έγινε το κυριότερο εξαγωγικό προϊόν του Ελληνικού Βασιλείου.

Η εμπορευματοποίηση της σταφίδας οδήγησε την Ηλεία και τις άλλες γειτονικές περιοχές σε μία τόσο ακραία εξειδίκευση, που θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για μονοκαλλιέργεια. ένας ολόκληρος αγροτικός κόσμος βγήκε από την οικονομία της αυτάρκειας και προσανατολίστηκε προς την εμπορευματοποιημένη παραγωγή. Μια παραγωγή που μοιραία ήταν απόλυτα εξαρτημένη πλέον από τις συνθήκες της διεθνούς αγοράς, την υπερπαραγωγή αλλά και τον καιρό.

Αυτή η ευθυγράμμιση της τοπικής παραγωγής της Ηλείας με την παγκόσμια αγορά και η καλλιέργεια ενός εξαγωγίμου προϊόντος, είχε ως

αποτέλεσμα την προσέλκυση πληθυσμών – κυρίως από την ορεινή Πελοπόννησο – και τον εποικισμό των πεδινών περιοχών.

Η κάθοδός τους συνέβαλλε στη δημογραφική ανάπτυξη των ηλειακών πόλεων και κωμοπόλεων, οι οποίες κράτησαν ανέπαφη αυτή την μορφή και τον αγροτικό τους χαρακτήρα ως τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Εντελώς σχηματικά και περιγραφικά θα μπορούσαμε να κάνουμε διαχωρισμό του πληθυσμού σε τρεις κατηγορίες: Κεφαλαιούχοι, επιχειρηματίες, έμποροι, μεγαλοκτηματίες, γιατροί, δικηγόροι και συμβολαιογράφοι αποτελούσαν το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των πόλεων. Στο μεσαίο άνηκε μεγάλο μέρος των χειροτεχνών, των καταστηματαρχών, των εμπόρων. Στο κατώτερο ανήκαν οι εργάτες γης, οι γεωργοί, οι κτηνοτρόφοι, μερικοί καταστηματάρχες και χειροτέχνες και οι μικροί ιδιοκτήτες γης.

Γύρω από την παραγωγή και το εμπόριο της σταφίδας πλέχτηκε σιγά – σιγά ένα δίκτυο δραστηριοτήτων που σχημάτισε μια ιεραρχική πυραμίδα. Από τον μικροκαλλιεργητή, τον μικροέμπορο του χωριού ως τον έμπορο της ενδιάμεσης πόλης και τον μεγαλέμπορο.

Αυτή η στροφή προς την καλλιέργεια ενός εξαγωγίμου προϊόντος που εξαρτιόταν από τη διεθνή εμπορική συγκυρία, την οργάνωση της παραγωγής και της διακίνησής του αλλά οι μετέπειτα κρίσεις του εμπορίου, καθόρισαν την τοπική εμπορική και βιομηχανική κίνηση αλλά και την κινητικότητα των κεφαλαίων και του πληθυσμού για πολλές δεκαετίες.

Η σταφίδα απαιτούσε ένα ολόκληρο φάσμα απασχολήσεων: η καλλιέργειά της απαιτούσε εργαλεία, ο καθαρισμός της απαιτούσε μάνικες, η ξήρανσή της πανιά και αργότερα ξηραντήρια, η συσκευασία της ξύλινα κιβώτια, η μεταφορά της από τα αλώνια στις αποθήκες του σταφιδεμπόρου και στα λιμάνι απαιτούσε την κατασκευή κάρων.

Ωστόσο αυτή η άνθηση της περιοχής χάρη στην παραγωγή και το εμπόριο της σταφίδας σκιάστηκε συχνά.

Τα πρώτα σύννεφα εκδηλώθηκαν κατά την δεκαετία του 1850 εξαιτίας της επιδημίας φυλλοξήρας που έπληξε τα ελληνικά αμπέλια και είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια των ? του εισοδήματος του πληθυσμού και τη χρεοκοπία πολλών σταφιδεμπόρων.

Το 1877, τα σύννεφα επανεμφανίζονται με την ύφεση της αγγλικής αγοράς. Την κατάρρευση των τιμών απέτρεψε το μεγάλο άνοιγμα των γαλλικών αγορών τον Οκτώβριο του 1879, το οποίο οφειλόταν στην πτώση της γαλλικής οινοπαραγωγής λόγω της φυλλοξήρας που έπληξε τα γαλλικά αμπέλια. Η σταφίδα έγινε περιζήτητη και η αγροτική παραγωγή προσαρμόστηκε σ' αυτή την ευνοϊκή συγκυρία.

Σ' αυτήν την περίοδο ευφορίας είναι ωστόσο χαρακτηριστική η ανυπαρξία επενδύσεων σε άλλους παραγωγικούς τομείς.

Ένα σημαντικό μέρος του διαθέσιμου κεφαλαίου των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων διοχετεύθηκε στην ανέγερση και την πολυτελή επίπλωση κατοικιών, απόδειξη της επιθυμίας ενός δυτικόμορφου επιδεικτικού αστισμού. Αυτό αποδεικνύεται από τα καλλιμάρμαρα εντυπωσιακά νεοκλασικά κτίρια που κτίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αι. Στον Πύργο και τις άλλες μεγάλες ηλειακές πόλεις , περισσότερο για την κοινωνική ακτινοβολία των ιδιοκτητών τους παρά για να ικανοποιήσουν τις στεγαστικές του ανάγκες.

Η κατασκευή του σιδηροδρόμου και συγκεκριμένα της γραμμής Πύργου – Κατακόλου, που λειτούργησε στις 3 Φεβρουαρίου του 1883 και ήταν η πρώτη σε ολόκληρη την Ελλάδα και αμέσως μετά η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Πειραιώς – Καλαμάτας που συνέδεε όλες τις σημαντικότερες πόλεις του ηλειακού κάμπου, οι τοπικές γραμμές Καβάσιλα – Κυλλήνη και Πύργος – Αρχαία Ολυμπία μαρτυρούν

την άνθιση και τη σπουδαιότητα του εμπορίου της σταφίδας που διεξήγετο στην ευρύτερη περιοχή της Ηλείας.

Όμως, οι νέοι γαλλικοί αμπελώνες που είχαν εν τω μεταξύ φυτευθεί, καρποφόρησαν, η γαλλική αγορά έκλεισε και άρχισε η περίφημη σταφιδική κρίση που υπήρξε καταλυτική για την τοπική οικονομία και κοινωνία, σημάδεψε για πολλά χρόνια την περιοχή σε όλα τα επίπεδα και ήταν ένα από τα σημαντικότερα, αν όχι το σημαντικότερο, οικονομικό γεγονός στην Ελλάδα από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους.

Από την χρυσή εποχή δεν έμειναν παρά μόνο συντρίμια, η τοκογλυφία άνθησε, η μετανάστευση – μοναδική διέξοδος για όσους δεν μπορούσαν να απορροφηθούν στην τοπική αγορά εργασίας – άρχισε και ήταν μαζική, το σταφιδικό κίνημα έκανε την εμφάνισή του και δόνησε την Ηλεία και τις άλλες σταφιδοπαραγωγικές περιοχές.

Η κατάρρευση του σταφιδεμπορίου ήταν πλέον γεγονός, είχε πλήξει ανεπανόρθωτα την τοπική οικονομία και την κοινωνία και είχε σπείρει τον πανικό στους κατοίκους της Ηλείας.

Κύρια αίτια της σταφιδικής κρίσης του 1890 ήταν η ανυπαρξία σταφιδικής πολιτικής. Η κυβέρνηση προσπάθησε να αντιμετωπίσει την κρίση παίρνοντας διάφορα μέτρα μεταξύ των οποίων ήταν η προστασία της παραγωγής με την πολιτική “της παρακράτησης” (διαχωρισμός των ποιοτήτων, εξαγωγή των καλύτερων και αποθήκευση και προώθηση των κατωτέρων στην οινοποιία και την οινοπνευματοποιία), όμως οι συνέπειες της κρίσης ήταν πλέον ανεπανόρθωτες.

Η ανάγκη διάθεσης του προϊόντος ήταν ωστόσο επιτακτική και μόνη διέξοδος ήταν πλέον η εσωτερική αγορά.

Το απούλητο πλεόνασμα της σταφίδας δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την δημιουργία δραστηριοτήτων βιομηχανικής μετατροπής του. Η σταφιδική κρίση σηματοδοτεί την

εκβιομηχανοποίηση της περιοχής και κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αι. Αρχίζει μια διαδικασία βιομηχανικής απογείωσης με τη δημιουργία πολυαριθμών οινοποιείων , οινοπνευματοποιείων και ποτοποιείων. Τα περισσότερα από αυτά παρέμειναν μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις ή έκλεισαν, μερικά όμως εξελίχθηκαν σε σημαντικές βιομηχανικές μονάδες. Εκτός από τις εγκαταστάσεις επεξεργασίας σταφίδας, από τις οποίες κυριαρχείται το βιομηχανικό τοπίο της Ηλείας στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, υπάρχουν και μικρά βιοτεχνικά η οικογενειακά εργαστήρια αγαθών τρέχουσας κατανάλωσης όπως αλευρόμυλοι και ελαιοτριβεία που είναι διάσπαρτα σε όλη την Ηλεία καθώς και μικρά σιδεράδικα, βυρσοδεψεία κ.λ.π.

Από τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα η διαδικασία της εκβιομηχάνισης διαφοροποιείται.

Αρχίζει να συγκεκριμενοποιείται η τάση ανεξάρτητη από τη σταφίδα και παρατηρείται μια μετατόπιση του κέντρου βάρους από τη σταφίδα σε άλλα προϊόντα όπως ο καπνός, τα δημητριακά κ.λ.π.

Η βιομηχανική πρωτοβουλία δεν είναι πλέον μεμονωμένο και αποκλειστικά τοπικό φαινόμενο αλλά υπακούει στις βαθύτερες τάσεις της οικονομίας στο σύνολό της.

Έτσι, από την πρώτη κιόλας δεκαετία του 20^{ου} αιώνα το "βιομηχανικό τοπίο" της Ηλείας αλλάζει. Από αυτές τις βιομηχανίες – αντιπροσωπευτικές της νέας τάσης – που ιδρύθηκαν στην περιοχή της Ηλείας μετά το 1990 κυριότερες υπήρξαν η καπνοβιομηχανία Καραβασίλη και η βιομηχανία Δήμητρα – Αλφειός.

Ωστόσο, η χρόνια κρίση της σταφίδας εξακολούθησε να σκιάζει την οικονομική και την κοινωνική εξέλιξη της Ηλείας για πολλές δεκαετίες. Εκτός από την Ελληνική Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων, συνέχισαν να κατασκευάζονται και άλλα σημαντικά οινοποιεία μέχρι τα μέσα τουλάχιστον του 20^{ου} αιώνα σε πολλές περιοχές της Ηλείας όπως τα

οινοποιεία το ΑΣΟ που εξακολουθούν μέχρι σήμερα να σημαδεύουν το τοπίο και να θυμίζουν τα χρόνια της σταφίδας, που σφράγισαν την ιστορία της Ηλείας και των ανθρώπων της για πάνω από εκατό έτη, καθορίζοντας καταλυτικά μέχρι σήμερα την πορεία τους.

ΔΗΜΟΙ
ΝΟΜΟΥ ΗΛΕΙΑΣ

Δήμος Πύργου

Πύργος

Εισαγωγή

Ο Πύργος είναι η πρωτεύουσα του Νομού Ηλείας και η μεγαλύτερη πόλη του. Είναι μια νέα σχετικά πόλη, αφού η ίδρυση της ανάγεται στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, χτισμένη πάνω σε 7 γήλοφους. Απέχει, οδικά, 4χλμ. από τη θάλασσα, 19χλμ. από την Αρχαία Ολυμπία και 315χλμ. από την Αθήνα. Κυριότερα αξιοθέατα είναι η Δημοτική Αγορά και το Θέατρο Απόλλων έργα του Τσίλλερ (για την Αγορά σίγουρα, για το Θέατρο πιθανολογείται) και η κεντρική πλατεία με το Επαρχείο. Σήμερα έχει πληθυσμό περίπου 25.000 κατοίκων.

Στο σημείο που βρίσκεται η πόλη σήμερα, τοποθετείται η αρχαία πόλη Δυσπόντιο ενώ, στα περίχωρα του Πύργου η αρχαία πόλη Λέτρινα, από όπου είχε πάρει και την ονομασία του ο Δήμος Λετρίνων μέχρι την δεκαετία του 1980, οπότε η ονομασία του έγινε Δήμος Πύργου. Η πόλη οφείλει το όνομα της σε ένα πύργο που βρισκόταν στην περιοχή του Επαρχείου και είχε χτίσει ο Ιωάννης Τσέρνοτας στο διάστημα 1512-1520μ.Χ. Ο πύργος αυτός υπήρχε σε εκείνη τη θέση μέχρι που τον Ιούνιο του 1825 όταν οι κάτοικοι της πόλης τον κατεδάφισαν μέσα σε ένα πρωί, μετά την Κυριακάτικη Θεία Λειτουργία, τυφλωμένοι από την φαγωμάρα για την πρωτοκαθεδρία στην Ελλάδα.

Ο θρύλος αναφέρει (από το βιβλίο του δρ.Γ.Παπανδρέου «Η Ηλεία δια μέσου των αιώνων») ότι το 1512, ο Τσερνότας βρήκε μέσα σε ένα πηγάδι κοντά στο Νεοχώρι του Πύργου πλήθος αρχαίων νομισμάτων. Αφού ταξίδευσε μέχρι την Κωνσταντινούπολη, έδωσε στον σουλτάνο Σελήμ την περιουσία και σαν αντίτιμα έλαβε τον τίτλο του Μπέη και εκτάσεις γύρω από τον Πύργο που τότε ήταν ακατοίκητος. Να σημειωθεί

ότι το πηγάδι του Τσερνότα υπήρχε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν «χάριν της προόδου» χώθηκε και σκεπάστηκε.

Η ανάπτυξη της πόλης ήταν τάχιση. Πρώτη φορά αναφέρεται σε κείμενα το όνομα Πύργος το 1687, όταν για ένα διάστημα περίπου 25 χρόνων οι Ενετοί είχαν καταλάβει την δυτική Πελοπόννησο. Τότε φέρεται να έχει πληθυσμό γύρω στις 5.000 και μάλιστα αμιγώς Ελληνικό. Σημαντική ήταν και η συμβολή της πόλης στην επανάσταση του 1821 από τον Χαράλαμπο Βιλλαέτη, ενώ πολλοί οπλαρχηγοί προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στον αγώνα.

Μετά την απελευθέρωση ο Πύργος έγινε μια από τις πιο σημαντικές πόλεις της Ελλάδας. Η πόλη μεγάλωνε με γοργούς ρυθμούς και το 1870 αριθμούσε 9.000 κατοίκους (όταν η Αθήνα είχε μόλις 45.000). Στην ανάπτυξη του μεγάλο ρόλο έπαιξε η παραγωγή της σταφίδας που ήταν το κύριο προϊόν της περιοχής.

Χαρακτηριστικό είναι ότι η σιδηροδρομική γραμμή που συνέδεε την πόλη με το λιμάνι του Κατακόλου (μήκους 13χλμ.) ήταν η πρώτη γραμμή τρένου στην Ελλάδα, εκτός Αττικής, και η δεύτερη πανελλαδικά. Την εποχή εκείνη χτίστηκαν τα νεοκλασικά κτίρια και αρχοντικά της πόλης, όπως το Δημοτικό Θέατρο και η Δημοτική Αγορά. Δυστυχώς, σήμερα λίγα από τα παλιά αρχοντικά παραμένουν και πολυκατοικίες έχουν χτιστεί στην θέση τους.

Η πόλη άρχισε να παρακμάζει με την πτώση του εμπορίου της σταφίδας με αποτέλεσμα να μείνει στη στασιμότητα για πολλά χρόνια. Τα τελευταία χρόνια γνωρίζει ξανά ανάπτυξη, με την εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής, ενώ με τους καταστρεπτικούς, για την πόλη, σεισμούς του Μαρτίου του 1993 παρουσιάζεται και μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα.

Δημοτική Αγορά Πύργου

Κλασικιστικό κτίριο όπου στεγαζόταν παλαιότερα η Κεντρική Αγορά. Βρίσκεται στο κέντρο της πόλεως του Πύργου. Το κτίριο ανεγέρθη βάσει σχεδίων του Γερμανού αρχιτέκτονα Ernst Ziller.

Έχει παραχωρηθεί από τον δήμο Πύργου στο Υπουργείο Πολιτισμού, προκειμένου να γίνει Αρχαιολογικό Μουσείο. Έχει εγκριθεί προμελέτη αναστήλωσης του κτιρίου αλλά δεν έχει γίνει καμία εργασία για την αποκατάστασή του.

Κατάκολο

Πόλη τοποθετημένη στην παραλία του Αγ. Ανδρέα, δίπλα στο επίγειο του Πύργου, το Κατάκολο. Αποτελούσε το δεύτερο λιμάνι της Ηλείας με τα την Κυλλήνη.

Μεγάλο μέρος του λιμανιού και της πόλης έχουν κατακλυσθεί από τα νερά του Ιονίου.

Η διαμόρφωση της ακτής με τα δυο νησάκια στην πλευρά του πελάγους, από τα οποία το πλησιέστερο στην ακτή ήταν στην αρχαιότητα επιμήκης χερσόνησος και έπαιζε το ρόλο κυματοθραύστη, επέτρεψε τη δημιουργία ασφαλούς λιμανιού.

Έχουν βρεθεί όστρακα όλων των εποχών, από τη Νεολιθική έως την Ρωμαϊκή περίοδο.

Οι Φράγκοι πάνω στην αρχαία ακρόπολη έκτισαν το μαγευτικό Ποντικόκαστρο.

Ποντικόκαστρο Κατακόλου – Φεία

Πόλη τοποθετημένη στην παραλία του σημερινού Αγ. Ανδρέα, δίπλα στο επίνειο του Πύργου, το Κατάκολο. Αποτελούσε το δεύτερο λιμάνι της Ηλείας με τα την Κυλλήνη.

Μεγάλο μέρος του λιμανιού και της πόλης έχουν κατακλυσθεί από τα νερά του Ιονίου.

Η διαμόρφωση της ακτής με τα δυο νησάκια στην πλευρά του πελάγους, από τα οποία το πλησιέστερο στην ακτή ήταν στην αρχαιότητα επιμήκης χερσόνησος και έπαιζε το ρόλο κυματοθραύστη, επέτρεψε τη δημιουργία ασφαλούς λιμανιού.

Έχουν βρεθεί όστρακα όλων των εποχών, από τη Νεολιθική έως την Ρωμαϊκή περίοδο.

Οι Φράγκοι πάνω στην αρχαία ακρόπολη έκτισαν το μαγευτικό Ποντικόκαστρο.

ΖΑΧΑΡΩ – ΚΑΪΑΦΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΖΑΧΑΡΩΣ

Δεν είναι παλιά πόλη με Ιστορία παρά το γεγονός ότι οι γύρω γειτονικοί χώροι έχουν μεγάλη αναφορά στην αρχαιότητα και το όνομά τους κυριαρχεί μέσα σε αυτή διότι έπαιξαν πρωτεύοντα ιστορικό ρόλο. Αναφέρεται η Αρχαία Αρήνη που διέγραψε μια πορεία ζωής 1000 – 1500 χρόνια περίπου στην προϊστορική περίοδο με ένδοξο παρελθόν όπως την εξυμνεί ο Όμηρος στην Ιλιάδα, η Αρχαία Πύλος (που είχε βασιλιά τον Νέστορα σύμφωνα με πολλούς συγγραφείς ευρίσκετο κοντά στο σημερινό Κακόβατο, το Αρχαίο Λέπρεο που ήκμαζε την περίοδο 685 π.Χ. – 800 μ.Χ., ενώ η οίκησή του φτάνει στη νεολιθική εποχή (προ του 3000 π.Χ.), κατά δε τη διάρκεια των ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ είχε αναδείξει αρκετούς Ολυμπιονίκες (456 π.Χ. 81^η Ολυμπιάς, 424 π.Χ. Ολυμπιάς, 420 π.Χ. 90^η Ολυμπιάς κ.λ.π.). Επίσης αναφέρονται η Αρχαία Φυγαλία, η Αρχαία Σκυλουντία, όπου Ξενοφώντας, η Αρχαία Ολυμπία που έλαμψε στην Αρχαιότητα κ.λ.π.

Η Ζαχάρω σαν οργανωμένο οικιστικό συγκρότημα δεν υπήρχε πριν της απελευθερώσεως του 1821. Από τα δεδομένα όμως φαίνεται ότι υπήρχε από το τέλος του 18^{ου} αιώνα ένας οικισμός από χορτοκαλύβες, που εκμεταλλευόταν εποχιακά από γεωργοκτηνοτρόφους της κοινότητας Μίνθης, κατά κανόνα. Τα τελευταία προ της απελευθέρωσης χρόνια (μετά το 1770 μ.Χ.) η περιοχή της Ζαχάρως φέρεται σαν τσιφλίκι των Λαλιών Τούρκων Ατζιταγά, επιβλήθησαν οριστικά στην περιοχή μετά τη νίκη τους επί των Αλβανών που είχαν έλθει ως βοήθεια εναντίον των επαναστατημένων Ελλήνων. Στη θέση του Αγ. Σπυρίδωνα ήσαν οι

Αποθήκες του Αγά του Λάλα και μετά από την απελευθέρωση περί του τέλους του 19^{ου} αιώνα κτίστηκε η ομώνυμη εκκλησία.

Στις απογραφές που έγιναν στα 1835, 1844, 1851 και 1861 δεν υπάρχουν στοιχεία για τον πληθυσμό της Ζαχάρως, γιατί οι κάτοικοί της απογράφοντο ως Αλβανοί εκ του γεγονότος ότι αυτοί διέμενον στη Ζαχάρω μόνο το χειμώνα. Η Ζαχάρω έγινε οργανωμένος οικισμός μετά το 1860 και το πρώτον Δήμος το 1881.

Για τη διατήρηση της Ιστορικής μνήμης είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι στη δίοδο Κλειδί του Καϊάφα διεξήχθησαν το 1825 μάχες εναντίον του Ιμπραήμ από την Ταξιαρχία της Αθήνης (με ηγέτη τον Ταξίαρχο Φώτη που αργότερα χρημάτισε και Δήμαρχος Αθήνης) και άλλους Ολυμπίους αγωνιστάς των επαναστατημένων οι οποίοι κατόρθωσαν να ανακόψουν την πορεία του Αιγύπτιου Στρατηλάτη προς το Μεσολόγγι, μετά την αυτή ο Ιμπραήμ για να εκδικηθεί τους Αθηναίους, ισοπέδωσε το χωρίο τους (Τσορβατζί – Αθήνη), καρποφόρα δένδρα της Περιοχής και έριξε στο έδαφος διαλυμένο αλάτι για να μη ξαναβλαστήσουν καρπούς για συντήρηση ανθρώπων και ζώων.

Η ΖΑΧΑΡΩ ΣΗΜΕΡΑ

Η Ζαχάρω σήμερα είναι μια μικρή ειδυλλιακή πόλη με λαμπρό παρόν και ακόμα καλύτερο μέλλον λόγω του εξαιρετικά προνομιούχου γεωφυσικής θέσης της. Απέχει μερικές εκατοντάδες μέτρα από τη θάλασσα, έχει ήπιο κλίμα, διαθέτει γη υψηλής παραγωγικότητας, θαυμάσιες παραλίες, με παραθαλάσσιο Αισθητικής εξαίρετου φυσικού κάλλους, είναι Λουτρόπολη των Ιαματικών Πηγών Καϊάφα με το ανεπανάληπτο φυσικό τοπίο, από τα οποία απέχει 5 μόλις χλμ. Ακόμα έχει τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης σε Αρχαιολογικούς χώρους όπως Αρχαία Ολυμπία, Επικούριος Απόλλωνας, , Λέπρεο, Αρχαίες Βάσσεις,

Πύργος. Επίσης έχει εύκολη συγκοινωνία διότι ευρίσκεται πάνω στον οδικό άξονα Πατρών – Πύργου – Καλαμάτα και συνδέεται με πλούσιο Σιδηροδρομικό Δίκτυο προς Αθήνα, Πάτρα, Καλαμάτα, Τρίπολη κ.λ.π. Η Ζαχάρω σήμερα είναι μια ζωτική πόλη και είναι κόμβος εμπορικός της ευρύτερης περιοχής, ενώ παράλληλα είναι μέρος μεγάλης Τουριστικής Ανάπτυξης με μεγάλες προοπτικές.

Η πόλη διαθέτει πλατεία, καλούς δρόμους, σύγχρονες κατοικίες, Εθνικό Στάδιο, Φιλαρμονική και σε λίγο Πολιτιστικό Κέντρο που αποπερατούται. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή έχει 5.000 κατοίκους. Μέσα στην πόλη υπάρχουν 3 Ξενοδοχεία καθώς και αξιόλογες πανσιόν κυρίως πλησίον της παραλίας. Επίσης λειτουργούν αρκετά εστιατόρια και ταβέρνες ιδιαίτερα τη θερινή περίοδο. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δύο παραλιακά Τουριστικά Περίπτερα ιδιοκτησίας του Δήμου, το **ΠΑΡΑΘΙΝ – ΑΛΟΣ ΚΑΙ ΜΑΪΣΤΡΑΔΙ** καθώς και οι ψαροταβέρνες του Κακόβατου.

Οι κάτοικοι της Ζαχάρας ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία και το εμπόριο. Πριν από το 1950 κυριαρχούσε στην ευρύτερη πεδινή περιοχή η καλλιέργεια της Σταφίδας που ήταν μαζί με το ελαιόλαδο το βασικό έσοδο των κατοίκων. Τα τελευταία χρόνια έγινε αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και στα πλούσια εδάφη της Περιοχής εκτός από ελαιόλαδο παράγονται κηπευτικά, ντομάτα, όσπρια κ.λ.π. Από το 1980 και μετά λόγω της βαθμιαίας ανάπτυξης του Τουρισμού πολλοί κάτοικοι προσφέρουν υπηρεσίες τουριστικού περιεχομένου μέσω Ξενοδοχείων, Ενοικίαση Δωματίων κ.λ.π.. Η Ζαχάρω απέχει από Αθήνα 330 χλμ. μέσω Πατρών και 270 χλμ. μέσω Τριπόλεως. Επίσης απέχει 23 χλμ. από Αρχαία Ολυμπία, 72 χλμ. από τον Επικούριο Απόλλωνα, 60 χλμ. από την Πύλο και 32 χλμ. από τον Πύργο. Έχει συχνή συγκοινωνία με Λεωφορεία και Σιδηρόδρομο.

Από πλευράς πολιτιστικής δραστηριότητας αναφέρονται:

- Το καρναβάλι των Απόκρεω που κάθε χρόνο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.
- Η πανήγυρις του Προφήτη Ηλία στις 20 Ιουλίου.
- Η εορτή στις 12 Δεκεμβρίου του Πολιούχου της πόλης, Αγ. Σπυρίδωνα, όπου γίνεται μεγάλη και Λιτανεία.
- Διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις κυρίως κατά την θερινή περίοδο, όπως θεατρικές παραστάσεις , Επιστημονικά Συμπόσια κ.λ.π.

Σημειώνεται ότι στη Ζαχάρω λειτουργούν αρκετοί Τοπικοί Σύλλογοι όπως Σύλλογος Φιλοπροόδων, Σύλλογος Γυναικών , Σύλλογος Επαγγελματιών, Σύλλογος Βιοτεχνών κ.λ.π. Επίσης η πόλη διαθέτει ποδοσφαιρικό «Ο ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ» με πλούσια παράδοση και δράση.

Ο ΝΕΟΣ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΟΣ ΔΗΜΟΣ

Η Ζαχάρω λειτούργησε ως πρωτεύουσα του Δήμου Αρήνης από το 1861 και έπειτα μέχρι το 1914. Από το έτος το 1881 πρωτεύουσα του Δήμου ήταν το Τζορβατζή (Αρήνη), ενώ από το 1842 έως το 1861 πρωτεύουσα ήταν η Άλβαινα (Μίνθη) κατά τη θερινή περίοδο και η Ζαχάρω κατά τη χειμερινή.

Από το 1914 έως το 1948 η Ζαχάρω ήταν Κοινότητα μετά την κατάργηση ορισμένων Δήμων επί Ελευθέριου Βενιζέλου. Από το 1949 και μετά επανασυστήθηκε ο Δήμος Ζαχάρως και λειτουργεί έκτοτε.

Με την εφαρμογή του Νόμου Καποδίστρια (μεταρρύθμιση στη Τ.Α. του 1998) λειτουργεί με έδρα τη Ζαχάρω. Διευρυμένος Δήμος, ου περιλαμβάνει 19 πρώην Κοινότητες του πρώην Δήμου Αρήνης με συνολικό πληθυσμό 11.041 κατοίκους. Οι Κοινότητες που αποτελούν το Νέο Δήμο Ζαχάρως εκτός αυτής, είναι οι ακόλουθες:

Αγ. Ηλίας, Ανήλιο, Αρήνη, Αρτέμιδα, Γιαντισοχώρι, Κακόβατος, Καλίδωνα, Λέπρεο, Μίνθη, Νεοχώριο, Ξηροχώριο, Πρασιδάκι, Ροδινά, Σμέρνα, Σχίνοι, Ταξιάρχες, Χρυσοχώρι (Τρύπες).

ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ

- Παραλία
- Ο Άγιος Σπυρίδων
- Προφήτης Ηλίας
- Επάνω Ζαχάρω
- Εθνικό Στάδιο
- Το Δάσος της Στροφυλιάς
- Σιδηροδρομικός Σταθμός

ΠΑΡΑΛΙΑ

Απέχει μόλις 800 μ. από το κέντρο της πόλης και συνδέεται με αυτή με μεγάλη Λεωφόρο στο τέλος της οποίας ευρίσκεται ο παραλιακός οικισμός που είναι μέσα σε καταπράσινο τοπίο. Η παραλιακή περιοχή της Ζαχάρως είναι μία από τις ομορφότερες παραλίες που δύσκολα τις συναντάει κανείς όχι μ όνο στην Ελλάδα, αλλά και σε όλο τον κόσμο. Στην περιοχή της Ζαχάρως η παραλία είναι αρκετών χιλιομέτρων μήκους και πλάτους και το πλάτος της κυμαίνεται από 300 έως 500 μ., η δε σύσταση του εδάφους είναι αμιγής πυριτική άμμος χωρίς καμία απολύτως πρόσμιξη με ξένη ουσία και προσφέρεται έτσι για αμμοθεραπεία. Το προνόμιο αυτό της αμιγούς πυριτικής άμμου που προεκτείνεται σε αρκετά χιλιόμετρα και μέσα στη θάλασσα, είναι από τα σπάνια στην Ελλάδα. Τα νερά της παραλίας είναι πεντακάθαρα και κάθε

χρόνο βραβεύονται από την Ε.Ο.Κ. Στην παραλία λειτουργούν δύο αξιόλογα Δημοτικά Περίπτερα με εστιατόριο κ.λ.π. καθώς και Δημοτικό Κάμπινγκ.

Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Είναι ο Πολιούχος της πόλης και ευρίσκεται στην υψηλότερη τοποθεσία αυτής με αποτέλεσμα να δεσπόζει επιβλητικά σε ολόκληρη τη γύρω περιοχή. Είναι άνω των 100 ετών κτισμένος στο τέλος του περασμένου αιώνα. Διαθέτει πλούσιο προαύλιο προς όλες τις κατευθύνσεις το οποίο προσφέρει φαντασμαγορική θέα προς τη θάλασσα, τα Λουτρά Καϊάφα, το Βουνό Λαπήθα και γενικά στην ευρύτερη περιοχή. Ο Άγιος Σπυρίδων επί δεκαετίες έχει γαλουχήσει το θρησκευτικό συναίσθημα των κατοίκων και έχει διεγείρει την πίστη και το σεβασμό τους προς αυτόν.

ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

Είναι ένα πανέμορφο γραφικό εκκλησάκι κτισμένο πάνω σε καταπράσινο λόφο στο μέσο ενός μαγευτικού αλσουλίου με θαυμάσια θέα στη γύρω περιοχή. Συνδέεται οδικά με την πόλη μέσω ενός καταπράσινου τοπίου και η εκεί μετάβαση δημιουργεί στον επισκέπτη άριστες εντυπώσεις. Κάθε καλοκαίρι στις 20 Ιουλίου γίνεται μεγάλη πανήγυρις. πάντοτε η Ζαχαραιοί με βαθιά πίστη ενθουσιασμού και φανατισμού ελάτρευαν και λατρεύουν τον Προφήτη Άγιο Ηλία και απολαμβάνουν τη μαγευτική τοποθεσία του. Εξάλλου ο τόπος αυτός συνδέεται με ιερούς δεσμούς με τους κατοίκους της πόλης, γιατί επί

γενεές ολόκληρες και μέχρι των αρχών του αιώνα μας υπήρξε το Νεκροταφείο της Ζαχάρως . Κτίσθηκε περί το τέλος του 19^{ου} αιώνα.

ΕΠΑΝΩ ΖΑΧΑΡΩ

Από τη θέση που τελειώνει η παλιά αγορά (καφενείο Μουσιαμά) και πάω, είναι οικοδομημένη η παλιά πόλη, στην οποία ευρίσκονται παραδοσιακά καφενεία, το Δημαρχείο, ο Άγιος Σπυρίδων, το Ειρηνοδικείο και η παραδοσιακή Βρύση «ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ» από όπου υδρευόταν επί αρκετά χρόνια η μικρή τότε κωμόπολη. Ακόμα σώζονται μερικά σπίτια με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η περιοχή της επάνω Ζαχάρως έχει εξαιρετική θέα και άριστο κλίμα.

ΕΘΝΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ

Είναι ένα μεγάλο στολίδι μέσα στο καταπράσινο και αρμονικό περιβάλλον της Περιοχής μας. Προβάλλεται επιβλητικά στην είσοδο της πόλης στη Δυτική της πλευρά και αποτελεί πράγματι ένα εντυπωσιακό επίτευγμα για την ανάπτυξη του αθλητισμού στη Νεολαία της ευρύτερης περιοχής. Το στάδιο αυτό θεωρείται από τα καλύτερα που συναντάμε στις επαρχιακές πόλεις και περιλαμβάνει πολλούς χώρους άθλησης, όπως ποδοσφαιρικό γήπεδο, αθλητικό Στίβο, δύο γήπεδα καλαθοσφαίρισης κ.λ.π. Διαθέτει ακόμα εξέδρα για 3000 περίπου καθήμενα άτομα καθώς και τις απαραίτητες βοηθητικές εγκαταστάσεις.

ΤΟ ΔΑΣΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΟΦΙΛΙΑΣ

Πρόκειται για παραθαλάσσιο αισθητικό πυκνό Δάσος με κυριότερο είδος βλάστησης την Χαλέπιο Πεύκη, μήκους 5 περίπου χλμ. και πλάτους 300 – 400 μ., το οποίο είναι ανεπτυγμένο μέσα σε πλούσια άμμο. Αρχίζει από την Περιοχή του Σαμικού καλύπτει την Περιοχή Καϊάφα και φθάνει μέχρι τη Ζαχάρω. Έχει χαρακτηριστεί ως εξαιρετου φυσικού κάλλους και προκαλεί το ενδιαφέρον και τον θαυμασμό των επισκεπτών.

ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ

Στο μέσον της απόστασης Ζαχάρως – Παραλίας ευρίσκεται ο Σιδηροδρομικός Σταθμός που αποτελεί ένα παραδοσιακό κτίριο κατασκευασμένο στις αρχές του αιώνα μας. Ο Σιδηρόδρομος επί πολλές δεκαετίες και μέχρι πριν 30 χρόνια που αναπτύχθηκε το οδικό δίκτυο από Πύργο προς Κυπαρισσία, ήταν το μοναδικό μέσο μετακίνησης επιβατών προς Αθήνα και άλλες πόλεις της Πελοποννήσου.

Τέλος άλλα αξιοθέατα πλησίον της Ζαχάρως είναι το Δάσος της σμέρνας, η σημερινή Αρήνη, το Λέπρεον, ο ποταμός Νέδας, που η ιστορία του αρχίζει από τα βάθη της Αρχαιότητας, η Φυγαλεία κ.λ.π.

ΛΟΥΤΡΑ – ΚΑΪΑΦΑ

Η Περιοχή Καϊάφα περιλαμβάνει ό,τι καλύτερο και ωραιότερο διαθέτει η φύση. Πιο συγκεκριμένα αυτή αποτελούν ένας ευρύτερος χώρος που περιλαμβάνει τις Ιαματικές Πηγές Λουτροθεραπείας και Ποσιθεραπείας, η Λίμνη έκτασης 1500 στρεμμάτων, το Πευκοδάσος της

Στροφιλιάς, επιφάνειας 1500 στρεμμάτων , η αμμώδης ακτή μήκους 4 χλμ. και το υπερκείμενο της Λίμνης τμήμα του όρους Λαπήθα. . Τα ανωτέρω αποτελούν ένα θαυμάσιο και μοναδικό οικοσύστημα, διότι συνδυάζουν βουνό – Λίμνη, δάσος – Θάλασσα και έχουν κηρυχθεί ως **Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους**.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Η λειτουργία των λουτρών είναι στενά συνδεδεμένη με την ιστορία του τόπου μας. Οι πρόγονοί μας στην Αρχαιότητα ήτα από τους πρώτους που χρησιμοποιούσαν τα Λουτρά, για Ιαματικούς Σκοπούς. Αυτό αναφέρεται από Αρχαίους Έλληνες γιατρούς, περιηγητές και γεωγράφους. Ειδικά για τις Ιαματικές Πηγές Καϊάφα, ο Στράβων και ο Πausανίας κάνουν μεγάλη αναφορά. Ο Στράβων πέρασε από την Περιοχή λίγα χρόνια πριν τη γέννηση του Χριστού (14 π.Χ.) και γράφει στο κεφάλαιο Η΄ των γεωγραφιών του ότι:

«Εις τους πρόποδους της οροσειράς αυτής (αναφέρει πρωτύτερα το Μάκιστον όρος) επί της ίδιας παραλίας υπάρχουν δύο σπήλαια εκ των οποίων το μεν ένα είναι αφιερωμένο εις τας Ανυγρίδας Νύμφας, ενώ το άλλο θεωρείται ως τόπος όπου έλαβον χώραν οι περιπέτειες των Ατλαντίδων και η γέννηση του Ιορδάνου». Και παρακάτω «όλο το έδαφος γύρω από το Σπήλαιο των Ανυγρίδων Νυμφών γίνεται υγρόν και ελώδες εξαιτίας μιας πηγής της οποίας τα ύδατα χύνονται κατά μέγα μέρος εις τον Άνιγρον ποταμόν και επειδή ο ποταμός αυτός παρόλο το βάθος του είναι ολίγο ορμητικός, η τοποθεσία μεταβάλλεται εις έλος ακίνητον, του ποταμού δε τούτου τα ύδατα έχουν οσμήν .

Επίσης ο Πausανίας που πέρασε από τον Καϊάφα μεταξύ των ετών 160-173 μ.Χ. αναφέρει στα Ηλιακά της Ελλάδος περιηγήσεις σχετικά για τον Άνιγρο ποταμό, ότι κατεβαίνει από το Βουνό Λαπήθα χύνεται στη

θάλασσα πλησίον του Σαμικού και ότι το νερό είναι δύσοσμο. Ακόμα μιλάει για το Σπήλαιο των Ανιγρίδων Νυμφών που είναι όχι μακριά από το ποτάμι και ότι το νερό του θεραπεύει αρρώστιες αλφον ή λεύκη. Σήμερα δεν υπάρχει ποταμός αλλά στη θέση αυτού μια γραφική Λίμνη που συμπληρώνει την ομορφιά του όλου Τοπίου. Για το διάστημα των βυζαντινών χρόνων και της Τουρκοκρατίας ουδεμία πληροφορία έχουμε για τις Ιαματικές Πηγές. Μετά την απελευθέρωση του Ελληνικού Κράτους αρχίζει εκ νέου η χρήση των Λουτρών Καϊάφα κατά πρωτόγονο όμως τρόπο ενώ η συστηματική λειτουργία τους αρχίζει από το 1907, οπότε κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή που έδωσε τη δυνατότητα επικοινωνίας με τον Καϊάφα. Από την δεκαετία του 1960 τα λουτρά ανήκουν στον Ε.Ο.Τ. και λειτουργούν με αυτεπιστασία του, ενώ πρωτύτερα είχαν την εκμετάλλευση ιδιώτες.

ΛΟΥΤΡΑ ΠΗΓΕΣ – ΠΟΣΙΘΕΡΑΠΕΙΑ

Το πιο ενδιαφέρον και αξιόλογο τμήμα του Καϊάφα είναι οι Ιαματικές Πηγές και η βάση για την μελλοντική του ανάπτυξη. Η αξιοποίηση είναι η κατασκευή σύγχρονου υδροθεραπευτηρίου με επαρκείς χώρους και κατάλληλο εξοπλισμό για φυσιοθεραπείες. Επίσης στην πηγή του Γερανίου αύλακα που ρέει το πόσιμο Ιαματικό νερό θα πρέπει να γίνουν σύγχρονες εγκαταστάσεις ποσιθεραπείας. Ευνόητον είναι ότι οποιαδήποτε παρέμβαση στα Σπήλαια πρέπει να προστατεύσει αυτά ως φυσικά και ιστορικά μνημεία και να προσαρμόζεται άριστα στο περιβάλλον.

Οι Ιαματικές Πηγές μπορεί να θεραπεύσουν δερματικές παθήσεις, αρθρικά και ρευματισμούς, ενώ η λουτροθεραπεία εντός του Σπηλαιού θεραπεύει το Βρογχικό Άσθμα. Επίσης το πόσιμο νερό του Γερανίου θεραπεύει παθήσεις χολής κι νεφρών.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟΝ ΚΑΪΑΦΑ

Η θέση του Καϊάφα επί του Εθνικού και Σιδηροδρομικού Δικτύου και η γειτνίασή του με σπουδαίους Αρχαιολογικούς Χώρους όπως η αρχαία Ολυμπία, οι Αρχ. Βάσσεις, ο Επικούριος Απόλλωνας, η Πύλος κ.λ.π., η εξαιρετικά θαυμάσια παραλία μήκους 4 χλμ. με τα πεντακάθαρα νερά, η εκτεταμένη αμμώδη ακτή, το θαυμάσιο πευκοδάσος της Στροφιλιάς, δίδουν σημαντικά πλεονεκτήματα για την προσέλκυση πολλών επισκεπτών. έτσι μπορεί να αναπτυχθεί εκτός από τον Ιαματικό Τουρισμό, Παραθεριστικός Τουρισμός, Τουρισμός τρίτης ηλικίας κ.λ.π. αρκεί να δημιουργηθεί η κατάλληλη υποδομή.

Τονίζεται ότι ο Καϊάφας είναι πράγματι ένα διαμάντι της φύσης που είναι κρυμμένο ακόμα στην Ιαματική του Λάσπη και δεν λάμπει όπως η αξία του το επιβάλλει, από το γεγονός ότι δεν έχει μέχρι τώρα αξιοποιηθεί, ώστε να αναδειχθεί σε Λουτρόπολη μεγάλης και διεθνούς εμβέλειας, ανάλογα με το εξαιρετο Φυσικό του Τοπίο και τις μεγάλες Θεραπευτικές του Ιδιότητες.

Σημειώνεται ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει σοβαρό επενδυτικό ενδιαφέρον της Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας για τη Εκμετάλλευση του Καϊάφα και την εκτέλεση σοβαρού αναπτυξιακού προγράμματος, μαζί με έργα προστασίας του ανεπανάληπτου οικοσυστήματος.

ΛΙΜΝΗ ΚΑΪΑΦΑ – ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ

Η λίμνη εσχηματίσθη από τις μεγάλες σεισμικές δονήσεις που εσημειώθησαν τον 6^ο μ.Χ. αιώνα και είχαν σαν επακόλουθο τη καθίζηση του εδάφους και σχηματισμό της λίμνης και ρίψη των ορεινών όγκων που διαμόρφωσαν τους βραχώδεις σχηματισμούς από τη θέση «κλειδί» προς

τα ανατολικά. Η λίμνη επί αιώνες πολλούς υπήρξε θαυμάσιο ιχθυοτροφείο το οποίο εμπλουτιζέτο και συνεχίζει να εμπλουτίζεται από μεγάλες ποσότητες ψαριών από τη θάλασσα του Ιονίου μέσω ενός δίαυλου (της μπούκας). Υπήρξε σπουδαίος και πλούσιος κυνηγότοπος υδροβίων πουλιών.

Η λίμνη σήμερα έχει διαφορετική αποστολή από αυτή του παρελθόντος διότι έχει φυσικές διαστάσεις τέτοιες που μπορεί να αξιοποιηθεί αθλητικά και να αποτελέσει Ναυταθλητικό Κέντρο πολλών και ποικίλων υγρών σπορ.

Τα κυριότερα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η Λίμνη Καϊάφα για αθλητική αξιοποίηση είναι:

1. Έχει διαστάσεις τέτοιες (2500 μ. μήκος και 450 μ. πλάτος) που ανταποκρίνονται, σύμφωνα με τους ειδικούς σε απαιτήσεις Ολυμπιακών διαστάσεων για Κωπηλατικό Στίβο και μάλιστα χωρίς να θιγεί το εξαιρετο Φυσικό Περιβάλλον.
2. Η γεωφυσική μορφή της γύρω της Λίμνης περιοχής (ψηλό βουνό, δέντρα) την προστατεύει από ανεπιθύμητους ανέμους, ενώ οι πολύ ήπιες κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή την χειμερινή περίοδο επιτρέπουν τη χρησιμοποίηση του κωπηλατικού στίβου, για προετοιμασίες Ναυταθλητών Κωπηλασίας Ελλήνων και Ξένων κατά τον χειμώνα.
3. Η λίμνη Καϊάφα βρίσκεται πολύ πλησίον της Αρχαίας Ολυμπίας (μόνο 15 χλμ.) καθώς και πλησίον σε άλλους σπουδαίους Αρχαιολογικούς χώρους και γενικά αξιοθέατα της Πελοποννήσου (Επικ. Απόλλωνας, Πύλος, Σπάρτη – Μιστράς, Επίδαυρος κ.λ.π.) που επιτρέπουν την αυθημερόν μετάβαση και επιστροφή προς ξενάγηση των αθλητών και των συνοδών τους.

4. Στη λίμνη Καϊάφα έχουν γίνει στο παρελθόν (1986 και 1987) προπονήσεις των Εθνικών ομάδων Κανόε – Καγιάκ της Πολωνίας και της Βουλγαρίας που δημιούργησαν άριστες εντυπώσεις, ενώ το θέρος του 1997 διεξήχθησαν με επιτυχία οι αγώνες του 5^{ου} Πανευρωπαϊκού Πρωταθλήματος Θαλάσσιου Σκι, με συμμετοχή 24 χωρών και 110 αθλητών και αθλητριών ανάμεσα στους οποίους ήταν και παγκόσμιοι πρωταθλητές.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΡΟΥ – ΚΥΛΛΗΝΗΣ

ΚΥΛΛΗΝΗ

Εισαγωγή

Είναι γνωστότερη ως λουτρόπολη, λόγω των ιαματικών της λουτρών, αλλά διαθέτει κι οργανωμένες παραλίες. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε πολλές περιοχές δίπλα ακριβώς από την αμμουδιά, αρχίζουν αγροτικές καλλιέργειες. Είναι τουριστικό μέρος και συγχρόνως κέντρο μετακίνησης προς τα νησιά του Ιονίου.

Βρίσκεστε εικονικά σε μια από τις ομορφότερες γωνιές της Πελοποννήσου και της Ελλάδας. Ο τόπος μας στο ακρωτήρι Χελωνάτα ή Κυλλήνης – 70 χλμ. νοτιοδυτικά της Πάτρας – είναι προικισμένος με πανέμορφες παραλίες στο Ιόνιο πέλαγος, με μνημεία και αρχαιότητες που μαρτυρούν το πλούσιο ιστορικό του παρελθόν, με γη γόνιμη και άφθονα νερά που την ποτίζουν για να παράγει νοστιμότατα κηπευτικά και φρούτα, με λόφους γεμάτους ευλογημένες ελιές και λεμονιές. Από το σύγχρονο λιμάνι της Κυλλήνης φεύγουν οι τράτες και τα ψαροκάικα για να γυρίσουν πίσω με πλούσια αλιεία που μπορείτε να απολαύσετε στις

ψαροταβέρνες μας. Το ίδιο λιμάνι είναι η πύλη σύνδεσης της ηπειρωτικής Ελλάδας με τα δύο Ιόνια νησιά, τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά.

Ιστορία

Κατάλοιπα αρχαιολογικά διάσπαρτα παντού πιστοποιούν τη συνεχή κατοίκηση της περιοχής κατά τους παλαιολιθικούς, νεολιθικούς, μεσοελλαδικούς, μυκηναϊκούς όπως και τους κλασικούς, ελληνοιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους.

Ομηρικοί – Κλασικοί χρόνοι

Η πρώτη γραπτή μαρτυρία που έχουμε είναι του Ομήρου (Ιλιάδα 0518 κ.εξ.) που αναφέρεται στο φόνο του Ώτου του Κυλλήνιου “αρχού των Επειών”, αρχηγού δηλαδή των Ηλείων, από τον Πολυδάμα κατά τον τρωικό πόλεμο.

Η σημασία του λιμανιού της φαίνεται και από την ιστορική αφήγηση του Πελοποννησιακού Πολέμου από τον Θουκυδίδη: την έκαψαν οι Κερκυραίοι με την έναρξη της διαμάχης, σ’ αυτό αποβιβάστηκε ο Αλκιβιάδης, όταν μετά την αποτυχία του στη Σικελία εγκατέλειψε τους Αθηναίους προκειμένου να καταφύγει στους εχθρούς Σπαρτιάτες. Λίγο αργότερα, ο βασιλιάς της Σπάρτης Άγισ θα καταστρέψει τα τείχη της και θα εξαναγκάσει τους Ηλείους να αφήσουν ατείχιστο το επίνειό τους.

Αυτό θα κρατήσει ως τα μακεδονικά χρόνια.

Ο Πausανίας στο έργο του “Ελλάδος Περιήγησις” το 2^ο μ.Χ. αιώνα – ρωμαϊκοί πια χρόνοι και για 4^ο αιώνα ρωμαιοκρατούμενη

Ελλάδα – αναφέρεται στην αρχαιότατη οίκησή της από έποικους που προέρχονταν από το Αρκαδικό όρος Κυλλήνη, (σημ. Ζήρεια στη συμβολή της Ορεινής Κορινθίας – Αρκαδίας – Αχαΐας) περιοχές από τις οποίες και στα χρόνια μας νομάδες εγκαθίστανται στην ίδια περιοχή (Βυτινέικα, Κυλλήνη) όπως και σε όλο τον Κάμπο.

Ο Πausανίας αναφέρεται σ' αυτήν αμέσως μετά την Ολυμπία και την Ήλιδα – αφού ήταν το επίγειο της διοργανώτριας των Ολυμπιακών Αγώνων πόλης – και την τοποθετεί 120 στάδια δυτικά της (23 περ. χλμ.). Δίνει στοιχεία για το ιερό του Ασκληπιού, της Αφροδίτης και το "άγαλμα" του τιμώμενου Διονύσου (έναν όρθιο φαλλό πάνω σε βάθρο) ως θεού της γονιμότητας. Η λατρεία του απλώθηκε στη Ελλάδα από το όρος Κυλλήνη. Δίνοντας ακόμη τον προσανατολισμό της ο Πausανίας τονίζει ότι είναι στραμμένη "προς το μέρος της Σικελίας" για να προβάλλει έτσι τη σημασία του λιμανιού της.

Κατάλοιπα του αρχαίου αυτού λιμανιού και της πόλης τους είναι σήμερα διάσπαρτα γύρω από το λεγόμενο "Παλιόκαστρο" (τη μεσαιωνική δηλαδή διάδοχο της Κυλλήνης Γλαρέντζα πάνω στο πλάτωμα) στην ξηρά και μέσα στη θάλασσα ως το νησάκι της Καυκαλίδας με το φάρο.

Των ρωμαϊκών χρόνων εγκαταστάσεις λουτρών υπάρχουν δίπλα στις ιαματικές πηγές του "Λίντζι" (Λουτρά Κυλλήνης).

Στο νησάκι της Καυκαλίδας υπάρχουν και ερείπια παλαιοχριστιανικής εκκλησίας, του μετέπειτα μετοχιού της Βλαχερνά Αι-Γιάννη για να μαρτυρούν τη συνέχεια.

Εξάλλου το σημαντικό βυζαντινό μνημείο της Βλαχερραϊνας στην κατάφυτη μικρή κοιλάδα, σε 2 χλμ. απόσταση από την Κ. Παναγιά, αποτελεί ως τις μέρες μας σεπτό προσκύνημα όλων των Ηλείων όταν στις 8 Σεπτεμβρίου εορτάζει, αφιερωμένο στο Γενέθλιον της Θεοτόκου.

Φραγκοκρατία – Ενετοκρατία – Τουρκοκρατία

Με την Δ΄ σταυροφορία και την ίδρυση λατινικών κρατών, μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1204) , δημιουργείται και στην Πελοπόννησο το Πριγκιπάτο της Αχαΐας από τους καμπανίτες (Γαλλία) ιππότες Γουλιέλμο Σαμπλίτη και Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο. Ο δεύτερος και οι γιοι του, θα κυβερνήσουν το πριγκιπάτο με έδρα τους την Ανδραβίδα (1230), κάστρο τους δυνατό το Chateau Tournois (το σημερινό Χλεμούτσι που δεσπόζει σ' όλον τον κάμπο και το Ιόνιο) και με λιμάνι την ακμαία πόλη της Γλαρέντζας (Clarence) στη θέση της Αρχαίας Κυλλήνης της οποίας οι λιμενικές εγκαταστάσεις επισκευάστηκαν.

Στα χρόνια της μεγάλης ακμής (ως το 1280 περ.) , αλλά και για πολύ μετά, το λιμάνι αυτό θα γίνει από τα σημαντικότερα της Μεσογείου, πολυπληθές, με δικό του νόμισμα ισχυρό ανάμεσα στα ευρωπαϊκά το τοννέζι. Ήταν η πύλη του Μοριά προς την υπόλοιπη Ευρώπη του Μεσαίωνα για την εξαγωγή σταφίδας, κρασιού, λαδιού, βαμβακιού και κυρίως της ηλειακής βύσσου (μεταξοβάμβακο) και μεταξωτών υφασμάτων.

Ζηλευτή όμως και για την όρεξη επίδοξων ηγεμόνων, πειρατών, τυχοδιωκτών. Κι όταν οι άρρενες διάδοχοι των Βιλλεαρδουίνων θα λείψουν, θα περάσει η περιοχή και το πριγκιπάτο στα χέρια των συζύγων των γυναικών απογόνων, της Ιζαμπώς και της Μαργαρίτας της Άκοβας για να αρχίσει η παρακμή, αφού οι αφέντες πια θα ζουν μακριά και θα ενδιαφέρονται μόνο για την εξαντλητική οικονομική αφαίμαξη ενός τόπου που δεν πόναγαν καθόλου. Τον αγοράζουν, τον πουλάνε, για χρόνια πειρατές, τραπεζίτες, ευγενείς. Πολύ κοντά δυναμώνει το ελληνικό Δεσποτάτο του Μιστρά όταν στην αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης αποκαθίσταται ο Ελληνισμός. Ο γιος του

αυτοκράτορα Κωνσταντίνος Παλαιολόγος αποκτά το 1428 ως προίκα από τη γυναίκα του (κόρη του ηγεμόνα της Κεφαλονιάς Κάρολου Τόκου) το Χλεμούτσι και την Γλαρέντζα. Είναι ο μετέπειτα τραγικός "μαρμαρωμένος βασιλιάς", ο τελευταίος του Βυζαντίου, που το 1432 θα ισοπεδώσει την Γλαρέντζα για να μην την ξαναενοχλήσουν πειρατές!

Ο Μοριάς θα ακολουθεί τις τύχες όλου του Τουρκοκρατούμενου χώρου, με ένα μικρό διάλειμμα Βενετοκρατίας (1687 – 1715) απ' την οποία έμεινε το όνομα Castle Tornese για το Χλεμούτσι και το κοντινό σ' αυτό βενετσιάνικο καμπαναριό του παλιού νεκροταφείου του Άι – Δημήτρη στο Κάστρο.

Οι ντόπιοι Τούρκοι και αργότερα οι Τουρκαλβανοί σύμμαχοι (ή κατά καιρούς) αντίπαλοι τους θα λυμαίνονται τα αγαθά από τον κόπο των ραγιάδων αγροτών του εύφορου κάμπου. Η Γλαρέντζα θα αποτελεί το πέρασμα των κατατρεγμένων, των κλεφτών, των καπεταναίων προς τα αρχικά Ενετοκρατούμενα, στη συνέχεια Γαλλοκρατούμενα, Ρωσοκρατούμενα και τέλος Αγγλοκρατούμενα – Ιόνια νησιά. Ένας απ' αυτούς θα είναι και ο Θεοδωράκης Κολοκοτρώνης που εγκαταστάθηκε στη Ζάκυνθο μέχρι τον ξεσηκωμό.

Η επανάσταση του 1821

Οι Σισιναίοι, οι πλούσιοι πρόκριτοι της Γαστούνης που τώρα είναι το κεφαλοχώρι του Κάμπου όλου, θα ξεσηκώσουν τους ραγιάδες της Ηλείας με πρώτη ηρωική σημαντική πράξη την εκδίωξη των πλούσιων και τυραννικών Τουρκαλβανών του Λάλα. Θα ακολουθήσει η μεγάλη νίκη των Μοραϊτών με την πολιορκία και την άλωση της Τριπολιτσάς – της έδρας του πασά του Μοριά – στην οποία πήραν μέρος στο σώμα των Σισινηδων και αγωνιστές από την περιοχή μας. Τα ονόματά τους τα έχουν ακόμα πολλές οικογένειες στο Νιοχώρι και τα άλλα χωριά. Ο

κάμπος εξάλλου θα αποτελεί βασική πηγή τροφοδοσίας των στρατοπέδων του Αγώνα. Συχνά θα γίνει το επίκεντρο του επιθετικού ενδιαφέροντος των Τούρκων στους οποίους θα αντιστέκονται με πολλές θυσίες.

Ακόμα κι όταν φτάσει το 1825, αρωγός των Τούρκων, ο φοβερός άραβας Ιμπραήμ Πασάς από την Αίγυπτο, οι ντόπιοι θα χτυπηθούν με το στρατό του στο Βαρθολομιό και μετά κλεισμένοι στο Χλεμούτσι, θα πολιορκηθούν και θα αντέξουν μέχρι να προδοθεί το μυστικό τους – πέθαιναν της δίψας. Θα το πάρει και αυτό το κάστρο ο Ιμπραήμ για να το προχωρήσει στο πολιορκημένο Μεσολόγγι. Ο “αράπης” και ο φόβος του θα μπουν στα παραμύθια και την παιδαγωγική του λαού μας για πολλές γενιές.

μα και οι εμφύλιες διαμάχες του αγώνα (1823 – 1825) δεν άφησαν απέξω τον τόπο, που ακολούθησε τις επιλογές και την τύχη των Σισίνηδων.

Το Χλεμούτσι θα παραδοθεί από τον Ιμπραήμ στους Έλληνες το 1828, όταν μετά την επέμβαση των τριών μεγάλων δυνάμεων θα παραδώσει όλα τα κάστρα του Μοριά στον γάλλο στρατηγό Μαιζόν.

Σήμερα...

Από τη δημιουργία του ελεύθερου ελληνικού κράτους (1830) ως τις μέρες μας οι βασικοί παράγοντες που καθόρισαν την οικονομία και τη ζωή στον τόπο υπήρξαν: η γεωργία – κτηνοτροφία και η αλιεία, η σύνδεση της Κυλλήνης με τα Επτάνησα (1863) η τοπική σιδηροδρομική σύνδεσή της – όπως και των Λουτρών – με το κεντρικό δίκτυο, η αξιοποίηση των ιαματικών πηγών στα Λουτρά (Λίντζι), η εποίκιση μικρασιατών προσφύγων (Κάτω Παναγιά) αλλά και πολλών επτανήσιων όπως και νομάδων από τα ορεινά της Πελοποννήσου (Κυλλήνη –

Νεοχώρι) και τέλος η εγκατάσταση του οικισμού "Ίκαρος" με τις απαραίτητες υποδομές για την αεροπορική Βάση της Ανδραβίδας.

Δίπλα στις παραδοσιακές ασχολίες (γεωργία – κτηνοτροφία, αλιεία) ο εκσυγχρονισμός των μεταφορών (δρόμοι, λιμάνι, ακτοπλοΐα), η τουριστική αξιοποίηση των πανέμορφων παράλιων, η ανάδειξη των μνημείων και η διοικητική ενοποίηση του αποτελούν σήμερα τους μοχλούς της αναπτυξιακής προοπτικής του τόπου.

Ο νεοσύστατος Δήμος Κάστρου – Κυλλήνης ανήκει στο Νομό Ηλείας και έχει έκταση 49.322 στρέμματα και πληθυσμό 4.398 κατοίκους (απογραφή 1991). Περιλαμβάνει τέσσερα Δημοτικά διαμερίσματα: Κάστρο (847 κατ.) , Κάτω Παναγιά (1.266 κατ.) , Νεοχώρι (1.323 κατ.) και Κυλλήνη (952 κατ.) που είναι η έδρα του.

ΔΗΜΟΣ ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ

Ο Δήμος Αμαλιάδας περιλαμβάνει την Πόλη της Αμαλιάδας και 19 κοινότητες σύμφωνα με το σχέδιο του Υπουργείου εσωτερικών "Ιωάννης Καποδίστριας" το 1997.

Είναι ο πρώτος σε έκταση (256.988 στρ.) και ο δεύτερος σε πληθυσμό, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 (32.900 κάτοικοι), Δήμος της Ηλείας. Από πλευράς πληθυσμού είτε σαν Καποδιστριακός Δήμος είτε σαν πόλη η Αμαλιάδα καταλαμβάνει την 4^η θέση στη Δυτική Ελλάδα μετά την Πάτρα, το Αγρίνιο και τον Πύργο.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 η Αμαλιάδα σημείωσε από τις μεγαλύτερες αυξήσεις πληθυσμού μεταξύ των δήμων της χώρας και έτσι κατατάσσεται στους 40 μεγαλύτερους Δήμους της χώρας και στους 5 μεγαλύτερους οι οποίοι δεν είναι πρωτεύουσες Νομών.

Η πολιτιστική πρωτεύουσα του Νομού Ηλείας (όπως αποκαλείται από τον τύπο του Ν. Ηλείας η Αμαλιάδα) περιλαμβάνει στα όριά της

σημαντικότερες τοποθεσίες και μνημεία αρχαίων ή και νεότερων χρόνων ενώ ταυτόχρονα διοργανώνονται σημαντικότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις κατά τη διάρκεια όλου του χρόνου. Αναλυτικότερα:

Αρχαία Ήλιδα, ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της Πελοποννήσου στην αρχαιότητα, έφθασε σε ακμή τα ρωμαϊκά χρόνια, οπότε και κτίστηκε ένας μεγάλος αριθμός κτιρίων και κυρίως αθλητικών εγκαταστάσεων αφού στην Ήλιδα συνέρεε πάντα το πλήθος των αθλητών για προπόνηση, ένα μήνα πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ήταν η διοργανώτρια πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων και πρωτεύουσα των Ηλείων.

Μονή Φραγκαβίλλας, κτίσμα μεσοβυζαντινής περιόδου είναι ένας από τους σημαντικότερους ναούς της Ηλείας. Ανήκει στον τύπο του τετράστηλου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλο. Μεταγενέστερες προσθήκες και μετασκευές έχουν αλλοιώσει τη μορφή του εξωτερικά.

Λαογραφικό Μουσείο Αμαλιάδας στεγάζεται σε αν νεοκλασικό κτίριο του 1932 ιδιοκτησίας αδελφών Μαρούτα (μετανάστες στις Η.Π.Α. στα τέλη του 19^{ου} αιώνα), πλησίον του σιδηροδρομικού σταθμού. Ξεκίνησε να λειτουργεί το 1993 από μια επιτροπή που ορίστηκε από το Δήμο. Φιλοσοφία αλλά και στόχος του Λαογραφικού Μουσείου είναι η προβολή και διαφύλαξη της μνήμης, των παραδόσεων και της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου μας.

Βιβλιοθήκη το κτίριο είναι κληροδότημα του Ομογενούς (Η.Π.Α.) Χρήστου Παπαχριστόπουλου. Το Σωματείο μετονομάζεται σε «Παπαχριστοπούλειος Βιβλιοθήκη Αμαλιάδας» (αρ. απ. 252/21-12-

1972). Διαθέτει περί τους 16.000 τίτλους βιβλίων. Λειτουργεί ως αναγνωστήριο και δανειστική βιβλιοθήκη.

Πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως:

Φεστιβάλ Αρχαίας Ήλιδας: Η κορυφαία πολιτιστική εκδήλωση περιλαμβάνει παραστάσεις στο Αρχαίο Θέατρο της Ήλιδας, μουσικές εκδηλώσεις στο Κάστρο Χλεμούτσι και στο στάδιο της πόλης καθώς και παράλληλες δραστηριότητες στο χώρο της Αρχαίας Ήλιδας και στην Πόλη της Αμαλιάδας.

Καρναβάλι Αμαλιάδας: Εκδηλώσεις καθ' όλη τη διάρκεια των Αποκριών με αναβίωση τοπικών εθίμων στα Δημοτικά Διαμερίσματα του Δήμου, μουσικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις με τη συμμετοχή των σχολείων και όλων των Δημοτών και κορύφωση των εκδηλώσεων με παρέλαση αρμάτων στους κεντρικούς δρόμους της πόλης.

Μουσικές Εκδηλώσεις: Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου διοργανώνονται συναυλίες από τους σπουδαστές του Ωδείου της πόλης, από τη χορωδία και από τους πολιτιστικούς συλλόγους οι οποίοι αναπτύσσουν έντονη πολιτιστική δραστηριότητα.

Κινηματογραφικό Φεστιβάλ για νέους: Με έδρα την Αρχαία Ολυμπία διοργανώνεται κάθε χρόνο φεστιβάλ με ταινίες για νέους οι προβολές των οποίων γίνονται στην Ολυμπία, στον Πύργο και στην Αμαλιάδα.

Συνέδρια: Αβά διετία διοργανώνεται το Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα "Φιλοσοφία – Ιστορία – Περιβάλλον, στο οποίο συμμετέχουν

καθηγητές Πανεπιστημίων από όλη την χώρα. Στην τελευταία διοργάνωση συμμετείχαν περισσότεροι από 30 Πανεπιστημιακοί καθηγητές, ενώ υπολογίζεται ότι στο τριήμερο που διήρκεσε το συνέδριο παρακολούθησαν τις συνεδρίες του περισσότερα από 1.500 άτομα.

Έκθεση Βιβλίου: με πρωτοβουλία του Εμπορικού Συλλόγου και του Δήμου Αμαλιάδας διοργανώνεται κάθε χρόνο Έκθεση Βιβλίου με παράλληλες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Η τέχνη των Ηλείων: Διοργανώθηκε στην πλατεία της Κουρούτας από τον Εμπορικό Σύλλογο Αμαλιάδας, με τη βοήθεια του Σωματείου «Παπαχριστοπούλειος Βιβλιοθήκη». Η συγκεκριμένη έκθεση είναι ένα ταξίδι στο χώρο της τέχνης και ο στόχος του Εμπορικού Συλλόγου είναι να την κάνει θεσμό, όπως συνέβηκε και με την έκθεση βιβλίου.

Πολιτιστικές εκδηλώσεις: Σε εβδομαδιαία σχεδόν βάση διοργανώνονται από τοπικούς φορείς πολιτιστικές εκδηλώσεις – ενημερώσεις σε θέματα που αφορούν την ιστορία, την Λογοτεχνία, τον Πολιτισμό, την Οικονομία, την Παιδεία, την υγεία, αλλά και θέματα προβληματισμού σχετικά με την καθημερινότητα. Οι εκδηλώσεις αυτές πραγματοποιούνται συνήθως στο Λαζαράκειο Δημοτικό Μέγαρο και στην Παπαχριστοπούλειο Βιβλιοθήκη.

ΦΡΑΓΚΑΒΙΛΛΑ

Ένα από τα διασημότερα μνημεία της χριστιανικής αρχιτεκτονικής στην Ηλεία, ο ναός της Φραγκαβίλλας, ενάμισι χιλιόμετρο περίπου από το κέντρο της Αμαλιάδας νοτιοανατολικά της, χτισμένη πάνω σε ωραίο

κι αρκετά μεγάλο πλάτωμα, διαφοροποιημένου από το χρόνο, γεμάτο πράσινο, που προσδίδει ακόμη περισσότερη ομορφιά. Ένας γήλοφος με πανοραμική άποψη του Ηλειακού κάμπου μέχρι το Κάστρο Χλεμούτσι και τη Ζάκυνθο, το λόφο της Σκαφιδιάς αριστερότερα.

Η Φραγκαβίλλα αποτελούσε οικισμό (ΦΡΑΝΚΑ ΒΙΛΛΑ) με βάση την πρώτη απογραφή που έκανε η Οθωμανική διοίκηση το 1460 μ.Χ.

Ο οικισμός της Φραγκαβίλλας εμφανίστηκε τον 7^ο αι. μ.Χ. ως ένα σύνολο διάσπαρτων αγροικιών, χτισμένες κι από Εζερίτες ποιμένες που εκδιώχθηκαν από τον Λέοντα τον Σκληρό μετά το 811 μ.Χ.

Τον 7^ο ή 8^ο αι. μ.Χ. σε μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης της εκκλησίας Πελοποννήσου, χτίζεται ο ναός της ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΠΛΑΤΥΤΕΡΑΣ.

Η επικρατέστερη εκδοχή για την ονομασία της Φραγκαβίλλας είναι αυτή που αναφέρεται σε κάποιο Φράγκο ευγενή, ο οποίος είχε χτίσει στην περιοχή κάποια έπαυλη, εξοχική κατοικία ή Βίλλα όπως ονομαζόταν από τους Ρωμαίους.

Ο ναός της Φραγκαβίλλας είναι Βυζαντινού ρυθμού, όπως φαίνεται από τις πέτρες των τοίχων, που συμπληρώνεται από κεραμόπλακες, της εσωτερικής του διαίρεσης, ώστε να σχηματίζεται Σταυρός του τρούλου και γενικά της όλης τεχνοτροπίας του.

Ο Σταυρός που σχηματίζεται στην οροφή είναι ισομερής δηλ. σχηματίζεται από τους θόλους που εκτείνονται στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (βορρά, νότο, ανατολή, δύση). Από τη δυτική είσοδο μέχρι τον τρούλο είναι ένας θόλος, ενώ αριστερά και δεξιά του πρόναου δύο μικρότεροι και στενότεροι θόλοι. Στον μεσαίο ακολουθεί ο Τρούλος κυκλικός και όχι υψηλός με οκτώ (8) παράθυρα, τα τρία (3) ανοιχτά μετά από επιδιόρθωση, ενώ τα υπόλοιπα πέντε (5) κλειστά και ζωγραφισμένα. Ο τρούλος στηρίζεται σε τέσσερις (4) πλινθόκτιστες κολώνες (πεσσούς). Αριστερά και δεξιά του ισομερείς θόλοι. Ανατολικά από τον Τρούλο

είναι ο θόλος που σκεπάζει το ιερό του ναού. Αριστερά και δεξιά του θόλου, του ιερού βρίσκονται άλλοι δύο θόλοι στενότεροι και παράλληλοι, όπως και του πρόναου. Ο αριστερός θόλος σκεπάζει την προσκομιδή. Ο χώρος αυτός επικοινωνεί με το κεντρικό ιερό (βήμα) με μια μικρή πόρτα. Ο δεξιός θόλος σκεπάζει μέρος του κυρίως ναού (παλαιότερα ίσως ήταν κινητό έπιπλο σκευοφυλακίου που δεν υπάρχει σήμερα).

Όλος ο ναός στηρίζεται σε τέσσερις (4) τετράγωνες πλινθόκτιστες κολώνες, χρωματισμένες (και ζωγραφισμένες) απ' έξω, σε όσα σημεία υπάρχει αμμοκονία. Το τέμπλο δεν είναι το αρχικό αλλά νεότερη προσθήκη, όπως και οι ζωγραφιές του είναι νεότερες περίπου του 16^{ου} ή 17^{ου} αι.

Μετά από εργασίες συντήρησης του ναού αποκαλύφθηκαν περίφημες Βυζαντινές Αγιογραφίες. Στο μεσαίο θόλο και στο κέντρο σε μεγάλη και θαυμάσια ζωγραφιά είναι η Θεοτόκος φέρουσα το βρέφος. Αριστερά και δεξιά της Πλατυτέρας κοσμούν αρχάγγελοι ένας από κάθε πλευρά. Στο κέντρο του τρούλου μέσα σε κύκλο, είναι ο Παντοκράτωρ ζωγραφισμένος στα τέλη του 1600 μ.Χ. Στο ανατολικό μέρος εικονίζονται η ετοιμασία του θρόνου, δεξιά και αριστερά ανά δύο Άγγελοι ολόσωμοι σε δέηση ο ένας Αρχάγγελος Μιχαήλ και ο άλλος Αρχάγγελος, Γαβριήλ. Στο δυτικό μέρος η Παναγία δεομένη, δεξιά και αριστερά της ανά δύο Άγγελοι. Στο βόρειο τμήμα ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και δεξιά κι αριστερά του δύο Εξαπτέρυγα. Στο νότιο μέρος το τετράμορφο, δεξιά και αριστερά τα Χερουβίμ και τα πολυόμματα. Στο ύψος των παραθύρων, αποκαλύφθηκαν προφήτες που κρατούν ανοιχτά ειλητάρια με κείμενα από τις προφητείες τους. Επίσης ξεχωρίζει και η αγιογραφία του Αγίου Γεωργίου ζωγραφισμένη το 1660 μ.Χ. περίπου.

Πέραν όμως από τις τοιχογραφίες του ναού, αξιοπρόσεκτη είναι η ιστορική και θαυματουργός εικόνα της Παναγίας της Φραγκαβίλλας η

Θεοτόκος, η Οδηγήτρια που έχει στην αγκάλη της το Θείο Βρέφος. Είναι Βυζαντινής τέχνης που χρονολογείται από το 1050 μ.Χ. και επαργυρώθηκε το 1892. Η παραπάνω εικόνα είναι ιστορική αλλά και θαυματουργός αφού προϋπήρχε όλων των ιστορικών της Φραγκοκρατίας, της Ενετοκρατίας και της Τουρκοκρατίας.

ΑΛΙΕΥΤΙΚΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ: Η ιστορία του όρμου Παλουκίου είναι πολύ παλιά. Σύμφωνα με μαρτυρίες ο Όρμος Παλουκίου ανήκε στον Εμίν Αγά της Γαστούνη, τον οποίο χρησιμοποιούσε για τη φόρτωση εμπορευμάτων. Ωστόσο, το 1888 υπάρχει επίσημο έγγραφο που βεβαιώνει τη χρήση του όρμου Παλουκίου ως εμπορικό λιμάνι και συγκεκριμένα για φόρτωση θείου.

Το 1940 ο Όρμος Παλουκίου καταλαμβάνεται από τις δυνάμεις Κατοχής όπου και χτίζονται καταφύγια και πολυβολεία για τον έλεγχο της θαλάσσιας περιοχής.

Με το πέρασμα του χρόνου ο όρμος Παλουκίου εγκαταλείπεται και σιγά – σιγά βυθίζεται.

Με το πέρασμα των χρόνων και μετά από συντονισμένες ενέργειες το 1987 ξεκινάνε οι εργασίες κατασκευής ενός σύγχρονου αλιευτικού καταφυγίου.

Η κατασκευή του έργου ξεκίνησε με χρηματοδότηση από το Α΄ ΚΠΣ το έτος 1990 με το ποσό των 350 εκ. δραχμών. Προέβλεπε την κατασκευή καταφυγίου για λιμενισμό αλιευτικών σκαφών. Λόγω διαφόρων προβλημάτων η κατασκευή του δεν αποπερατώθηκε. Οι εργασίες αποπεράτωσής του ξεκίνησαν πάλι το 1999 με αναμόρφωση της μελέτης προβλέποντας και λιμενισμό μικρών σκαφών αναψυχής.

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ: Αυτή τη στιγμή έχει δυνατότητες λιμενισμού 40 επαγγελματικών και 40 ερασιτεχνικών αλιευτικών σκαφών μέχρι 15 - 20 μ. και με ανάλογο βύθισμα 2 μ. Επίσης υπάρχει δυνατότητα ελλιμενισμού 40 περίπου μικρών ταχύπλοων σκαφών.

Υπάρχει γλίστρα για σκάφη έως 10 μ. για καθέλκυση των σκαφών.

Αλιεύονται περίπου 50 τόνοι ψαριών ετησίως. αυτή τη στιγμή υλοποιείται μελέτη που προβλέπει την ανάπλαση του περιβάλλοντα χώρου με εκσυγχρονισμό των βασικών υποδομών. Υπάρχει πρόταση για χρηματοδότηση επέκτασης του καταφυγίου έτσι ώστε να μπορούν να ελλιμενίζονται και μεγαλύτερα σκάφη αναψυχής.

Προβλέπονται εγκαταστάσεις νερού, ρεύματος.

ΠΑΡΑΛΙΟ ΔΑΣΟΣ

Στα διοικητικά όρια του Δήμου Αμαλιάδας υπάρχει το παράλιο δάσος Θινών που εκτείνεται καθ' όλο σχεδόν το μήκος της παραλίας του Δήμου Αμαλιάδας.

Ένα τμήμα του σχεδόν 76 στρ. έχει παραχωρηθεί κατά χρήση στο Δήμο για δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων ήπιας μορφής. Ο Δήμος έχει κατασκευάσει και λειτουργεί camping, θερινό κινηματοθέατρο, το πάρκο κυκλοφοριακής αγωγής, διάφοροι χώροι αναψυχής. Με προγραμματική σύμβαση που έχει υπογράψει ο Δήμος με το Υπουργείο Γεωργίας προβλέπεται περαιτέρω αξιοποίηση και του υπόλοιπου τμήματος του δάσους έτσι ώστε να γίνει προσιτό στο ευρύ κοινό. Ο Δήμος έχει κατασκευάσει στις παρυφές του δάσους παραλιακά δρόμο κάνοντας έτσι ευκολότερη την προσπελασιμότητα.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ (15-4-1998)

Το 1957 (αρ. απ. 26/19-2-1957) ιδρύεται Σωματείο με την επωνυμία ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ.

Δραστηριότητες του Σωματείου είναι η λειτουργία Αναγνωστηρίου βιβλιοθήκης και πολιτιστικές δραστηριότητες. Η Βιβλιοθήκη λειτουργεί επί σειρά ετών σε ενοικιαζόμενο χώρο επί της οδού Όθωνος Αμαλίας. Από το 1973 στεγάζεται σε ιδιόκτητο κτίριο, στην πλατεία Ελευθερίας. Το κτίριο είναι κληροδότημα του Ομογενούς (Η.Π.Α.) Χρήστου Παπαχριστόπουλου. Το Σωματείο μετονομάζεται σε "Παπαχριστοπούλειος Βιβλιοθήκη Αμαλιάδας" (αρ. απ. 252/21-12-1972). Διαθέτει περί τους 16.000 τίτλους βιβλίων. Λειτουργεί ως αναγνωστήριο και δανειστική βιβλιοθήκη.

Σημαντική είναι και η πολιτιστική του δραστηριότητα που απευθύνεται στο κοινό της Αμαλιάδας και στους μαθητές. Για τους μαθητές ετοιμάζονται ειδικά προγράμματα, που αφορούν ποικίλους τομείς γνώσης. Οι δραστηριότητές της στηρίζονται στους πνευματικούς ανθρώπους της πόλης μας, σε μετακλητούς ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών, σε συνεργασίες με άλλους φορείς, πολιτιστικούς συλλόγους, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, ΥΠΠΟ.

Πρόσφατα δόθηκε έμφαση στη δημιουργία τμήματος Τοπικής Ιστορίας Ηλείων συγγραφέων και Μαθητικών Εντύπων.

Έτσι το κοινό και προπάντων οι μαθητές βρίσκουν το υλικό εκείνο που τους είναι απαραίτητο για την ενημέρωση και τις έρευνές τους.

Για πάρα πολλά έτη ο εμπλουτισμός της βιβλιοθήκης στηρίζεται, κατά μέγιστο λόγο στους δωρητές.

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ

Μεγάλοι ευεργέτες της βιβλιοθήκης μπορούν να θεωρηθούν ο ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ και ο ΛΑΖΑΡΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ο μετέπειτα και εξ αφορμής βιβλιοθήκης κληροδότης του Λαζαράκειου Δημοτικού Μεγάρου...

Ο Χρήστος Παπαχριστόπουλος ορίζει επιτροπή που διαχειρίζεται τα του Κληροδοτήματος. Με την αποπεράτωση του κτιρίου διατίθενται και κονδύλια για τη λειτουργία της βιβλιοθήκης.

Ο κ. Λαζαράκης ενισχύει και για πολλά χρόνια οικονομικά τη βιβλιοθήκη, την εμπλουτίζει με νέους τίτλους βιβλίων και υλικοτεχνική υποδομή (1963 – 1982).

ΔΩΡΗΤΕΣ

Προπάντων σε αυτούς οφείλει η βιβλιοθήκη τον εμπλουτισμό της σε νέους τίτλους...

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Λειτουργήσε κατά περιόδους. Την πρώτη δεκαετία από την ίδρυσή της γίνεται ο πνευματικός φάρος της πόλης. Λειτουργεί δυναμικά ως δανειστική, με μια παράλληλη πνευματική κίνηση με τη συμμετοχή των πνευματικών ανθρώπων της πόλης. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα επί ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ «1967 – 1974» δε γίνονται εκλογές στο «ΣΩΜΑΤΕΙΟ» της βιβλιοθήκης, με αποτέλεσμα να σταματήσει η λειτουργία της, έως και τις αρχές της δεκαετίας του '70. Από τις αρχές του '70 γίνεται μεγάλη προσπάθεια αναδιοργάνωσής της, στον τομέα ταξινόμησης των βιβλίων και των πνευματικών

δραστηριοτήτων. Παρά την αναδιοργάνωση η έμφαση δίνεται στις ποικίλες εκδηλώσεις κι όχι στη λειτουργία του αναγνωστηρίου της βιβλιοθήκης, που και πάλι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα διακόπτεται η λειτουργία του έως και τις αρχές του 1990. Εκτοτε γίνεται προσπάθεια ταξινόμησης των βιβλίων, μηχανοργάνωσή της και αρχίζει η επαναλειτουργία του που συνεχίζεται έως και σήμερα. Τα αποτελέσματα είναι θετικότατα. Το αναγνωστικό κοινό, όλων των ηλικιών και των πνευματικών ενδιαφερόντων, πολλαπλασιάζεται ραγδαία. Η επιτυχία αυτή οφείλεται στις διαρκείς, οργανωμένες προσπάθειες που καταβλήθηκαν για πολλά χρόνια. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Απόκτηση βιβλίων που να ενδιαφέρουν το κοινό, εκδηλώσεις στο χώρο του Αναγνωστηρίου της βιβλιοθήκης, προγράμματα εκπαιδευτικά για τους μαθητές του Δημοτικού σχολείου, αποστολή ενημερωτικού υλικού στα δημοτικά και στα γυμνάσια για θέματα περιβάλλοντος και Τοπικής Ιστορίας, σεμινάρια εκπαιδευτικά σε συνεργασία με άλλους φορείς, ανακοινώσεις στις Τοπικές εφημερίδες με τα ονόματα των δωρητών και των δραστηριοτήτων της βιβλιοθήκης. Σημαντικότατο ρόλο στην όλη κίνηση έπαιξε η καλή λειτουργία της βιβλιοθηκονόμου.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Το Δημοτικό Λαογραφικό Μουσείο είναι ένας από τους τομείς των Πνευματικών και Πολιτιστικών δραστηριοτήτων του Δήμου Αμαλιάδας. Ξεκίνησε στις αρχές του 1993 από Επιτροπή που ορίστηκε από το Δήμο. Εγκαινιάστηκε το Σεπτέμβρη του 1994 και λειτουργεί ως Ν.Π.Δ.Δ. από το Νοέμβριο του 1995. Στεγάζεται σε νεοκλασικό κτίριο του 1932 ιδιοκτησίας των αδελφών Μαρούτα, μεταναστών στις Η.Π.Α. στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Φιλοσοφία και στόχος του Λ.Μ. είναι η διαφύλαξη, προβολή και αξιοποίηση των παραδόσεων και της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου μας.

Τα εκθέματα του Λ.Μ. ανήκουν σε τρεις κατηγορίες: σε έργα (εργαλεία) της εγχώριας λαϊκής τέχνης, σε αντικείμενα (βιοτεχνικά) εγχώριας παραγωγής και εισαχθέντα από το εξωτερικό. (Η.Π.Α.) Τα τελευταία χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από τους επαναπατριζόμενους μετανάστες, τους συγγενείς και την ανερχόμενη αστική τάξη της Αμαλιάδας.

Σχεδόν όλα χρησιμοποιήθηκαν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Όλα τα παραπάνω κατάλοιπα ενός πολιτισμού παραδοσιακού, γίνονται η γέφυρα με το παρελθόν, ερμηνεύουν το παρόν, καθώς δείχνουν την πορεία της τοπικής κοινωνίας προς την αστικοποίηση ως τρόπο ζωής και τον εκσυγχρονισμό των μέσων παραγωγής. Αυτή τη γέφυρα, το πέρασμα από μια εποχή στην άλλη, είναι υποχρέωσή μας να διαφυλάξουμε, για να γίνεται ο τόπος πληροφόρησης, γνώσης και συγχρόνως αυτογνωσίας, αλλά και αξιοποίησής της, για τους ενδιαφερόμενους της νεότερης γενιάς. Το λαογραφικό υλικό είναι δωρεές των κατοίκων της περιοχής.

Το Λ.Μ φιλοδοξεί να προβάλλει την ιστορία της πόλης μας και της ευρύτερης περιοχής, μέσα από έγγραφα ενημερωτικά κείμενα, φωτογραφικό υλικό και σχετική βιβλιογραφία. Έχει κάνει τα πρώτα βήματα.

Στο μέλλον προγραμματίζει να συμπεριλάβει και άλλες δραστηριότητες, που έχουν σχέση με την ιστορία, την παράδοση και τη δημιουργική δραστηριότητα του ανθρώπου που ζει σ' αυτόν τον τόπο.

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΕΣ

Φωτοαντίγραφα: Γυναίκα και εργασία

Διαχρονική ιστορία της περιοχής (φωτογραφίες, σχέδια κ.λ.π.)

Αμαλιάδα – Ιστορία (19^{ος} – 20^{ος} αιώνας)

Ενδυμασίες και άλλα αντικείμενα

Οικοτεχνία (αργαλειός – υφαντά κ.λ.π.)

Αγροτικά εργαλεία

Κρεβατοκάμαρα

Οικιακά σκεύη

Παραδοσιακά παιχνίδια

Ραδιοφωνικά εκθέματα

ΑΡΧΑΙΑ ΉΛΙΔΑ

Το αρχαίο κράτος της Ήλιδας αναπτύχθηκε στη Β.Δ. Πελοπόννησο, μακριά από τα μεγάλα αστικά κέντρα της υπόλοιπης Ελλάδας, και ο ρόλος του στα στρατιωτικά και πολιτικά δρώμενα υπήρξε περιορισμένος. παρέμεινε όμως στο προσκήνιο για μακρό χρονικό διάστημα καθώς είχε αναλάβει την κηδεμονία του πανελλήνιου ιερού της Ολυμπίας και την άμεμπτη προετοιμασία και διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα δείχνουν ότι η περιοχή της Ήλιδας κατοικούνταν, έστω και ως μικρός αγροτικός οικισμός, από την Πρωτοελλαδική εποχή (περ. 2800-2000 π.Χ.). Κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους (περ. 1600-1100 π.Χ.) ήταν ένα από τα τέσσερα σημαντικότερα πολιίσματα της περιοχής και οι κάτοικοί της, οι οποίοι αναφέρονται στην

Ιλιάδα ως Επειοί, έλαβαν μέρος στον Τρωικό πόλεμο με αρχηγό τον Πολύξενο.

Η πόλη της Ήλιδας ιδρύθηκε όταν ο Όξυλος, ο οποίος είχε έλθει από την Αιτωλία τον 12^ο αι. π.Χ. με την κάθοδο των Δωριέων, συνένωσε όλα τα διάσπαρτα πολίσματα. Η αρχαία παράδοση επιβεβαιώνεται σήμερα από τα πλούσια ευρήματα υπομυκηναϊκών, πρωτογεωμετρικών και γεωμετρικών χρόνων (περ. 1100-700 π.Χ.) που βρέθηκαν στην περιοχή.

Ο Όξυλος ίδρυσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες όταν ενσωμάτωσε το Ιερό της Ολυμπίας στο κράτος της Ήλιδας. Οι αγώνες αναδιοργανώθηκαν τον 8^ο αι. π.Χ. από τον απόγονο του βασιλιά Ίφιτο, ο οποίος σύναψε συνθήκη με τους βασιλιάδες Λυκούργο της Σπάρτης και Κλεισθένη της Πίσας.

Με αυτή την "ιερή εκεχειρία" όλη η περιοχή της Ήλιδας κηρύχθηκε ιερή, εξασφαλίζοντας έτσι την ειρήνη και την επιτυχία των αγώνων. Από το 776 π.Χ. , όταν τελέστηκε η πρώτη Ολυμπιάδα, οι Ηλείοι είχαν αναλάβει την επίβλεψη του Ιερού της Ολυμπίας, την οποία έχασαν το 688 π.Χ., από τους Πισάτες, για να την επανακτήσουν με τη βοήθεια των Σπαρτιατών το 580 π.Χ.

Στη συνέχεια και μέχρι περίπου τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. η πόλη γνώρισε μεγάλη ακμή. Κύριο μέλημα του κράτους δεν ήταν τόσο τα πολιτικά και άλλα θέματα του δημοσίου βίου, όσο η οργάνωση των Ολυμπιάδων. Οι αγώνες ήταν πεντετηρικοί, δηλαδή τελούνταν μετά το κλείσιμο μια τετραετίας, πιθανότατα στα μέσα Ιουλίου. Οι αθλητές ήταν υποχρεωμένοι από τους κανονισμούς να έλθουν στην Ήλιδα για προπόνηση ένα μήνα πριν την έναρξη των αγώνων. Μαζί τους κατέφθαναν φίλοι και συγγενείς, με αποτέλεσμα να συρρέουν στην πόλη εκλεκτοί ξένοι από την ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα καθώς και

πλούσιοι άποικοι της Μικράς Ασίας και του Πόντου, της μεγάλης Ελλάδας και της Αφρικής.

Η βαρύτητα την οποία απέδιδαν οι Ηλείοι στη διοργάνωση των Ολυμπιάδων αντανακλάται και στην εικόνα της αγοράς της πόλης. Ο περιηγητής Παυσανίας (2ος αι. μ.Χ.), αναφερόμενος στην ηλειακή πρωτεύουσα, περιγράφει γυμνάσια, παλαίστρα, στοές, ναούς, ιερά και τεμένη, αλλά κανένα οικοδόμημα σχετικό με το δημόσιο βίο. Τα κτήρια αυτά κοσμούσε πλήθος αγαλμάτων και γλυπτών από φημισμένους καλλιτέχνες της αρχαιότητας. Μεταξύ άλλων αναφέρει το ναό της Αφροδίτης Ουρανίας με το χρυσελεφάντινο άγαλμά της, έργο του Φειδία, το υπαίθριο τέμενος της Αφροδίτης Πανδήμου, όπου υπήρχε ονομαστό χάλκινο άγαλμα της θεάς, έργο του Σκόπα, το ναό και το άγαλμα του Απόλλωνα Ακέσιου, το ναό των Χαρίτων με τα ακόλουθα αγάλματά τους, το ναό του Σίληνού και το σύμπλεγμα του θεού με τη Μέθη.

Την περίοδο της μέγιστης ακμής του το ηλειακό κράτος αποτελείτο από τέσσερις περιφέρειες: την Κοίλη Ήλιδα, δηλαδή την εύφορη πεδινή περιοχή στην οποία αναπτύχθηκε η πρωτεύουσα των Ηλείων, την ακρόρεια, την Πισάτιδα και την Τριφυλία. Οι κάτοικοι ζούσαν σε ατμόσφαιρα ειρήνης, ευημερίας και ευνομίας.

Το πλούσιο έδαφος της περιοχής και το ήπιο κλίμα ευνόησαν την ανάπτυξη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. Εξάλλου, οι ονομασίες Ήλιδα και Ηλείοι (αρχαιότερα Γάλις και Φαλείοι) δήλωναν την κοιλάδα και τους κατοίκους αντίστοιχα.

Τα τελευταία χρόνια οι ανασκαφές έχουν αποκαλύψει 120 οικισμούς ενώ οι επιφανειακές έρευνες έχουν εντοπίσει άλλες περίπου 200 θέσεις. Οι περισσότερες από αυτές πρέπει να ήταν μικρά χωριά ή απομονωμένες αγροικίες. Μόνο η πρωτεύουσα Ήλιδα αναπτύχθηκε σε μεγάλο αστικό κέντρο. Ιδίως μετά την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και το δεύτερο συνοικισμό της (471 π.Χ.) , ενισχύθηκε

σημαντικά και αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες και πολυανθρωπότερες πόλεις της Πελοποννήσου. Η πόλη καταλάμβανε την περιοχή μεταξύ των σημερινών χωριών Παλιόπολη (ή Νέα Ήλιδα) στα ΝΑ, Μπουχιώτη (ή Αυγείον) στα ΝΔ, και καλύβια στα Δ. Η αρχαία ακρόπολη βρισκόταν στο λόφο του Αγιάννη.

Σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των κοινών της Ήλιδας έπαιξαν οι γυναίκες. Σύμφωνα με τον Πausανία υπήρχε συμβούλιο δεκαέξι σοφών ηλείων γυναικών, στις οποίες οφείλεται το έργο της συμφιλίωσης της Πίσας και της Ήλιδας, καθώς και ο θεσμός της διοργάνωσης των Ηραίων. Επρόκειτο για πανελλήνιους αγώνες δρόμου κοριτσιών προς τιμή της θεά Ήρας, οι οποίοι τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια, όπως και οι Ολυμπιακοί, αλλά σε διαφορετικές ημερομηνίες.

Από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. η Ήλιδα είχε προβεί σε κοπή νομισμάτων, τα οποία κατά τους χρόνους της ακμής της συναγωνίζονταν σε καλλιτεχνία και ποικιλία εκτέλεσης εκείνα των άλλων ελληνικών πόλεων. Επίσης, λειτουργούσαν τοπικά εργαστήρια κεραμικής και χαλκοπλαστικής που παρήγαγαν έργα με ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Η ευδαιμονία του ηλειακού κράτους οφειλόταν κατά μεγάλο μέρος στη μακρόχρονη συμμαχία του με τη Σπάρτη, η οποία καταλύθηκε κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.). Τον 4^ο αι. π.Χ. φάνηκαν τα πρώτα σημάδια της μελλούμενης παρακμής και των συμφορών για τους Ηλείους.

Το 191 π.Χ. προσχώρησαν στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, ενώ το 146 π.Χ. υποτάχθηκαν στους Ρωμαίους, μερικά μάλιστα επάνω στα θεμέλια κλασικών κτηρίων.

Στους ύστερους ρωμαϊκούς και τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους (3^{ος} – 5^{ος} αι. μ.Χ.) η κατοίκηση περιορίστηκε μόνο σε τμήμα της πόλης, ενώ σε άλλα τμήματα ιδρύθηκε ένα μεγάλο νεκροταφείο, ίσως μετά την καταστροφή από τους Έρουλους (267 μ.Χ.).

Ο μαρσαμός επήλθε όταν ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Θεοδόσιος Α΄ απαγόρευσε τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων το 393 μ.Χ. και η ζωή του Ιερού της Ολυμπίας σταμάτησε. Ο σεισμός που έπληξε τη χώρα τον 6^ο αι. μ.Χ. σήμανε το οριστικό τέλος του ηλειακού κράτους.

Τον 19^ο αι. περιηγητές εντόπισαν την πόλη της Ήλιδας, κατάρτισαν μάλιστα και τοπογραφικά σχέδια. Οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν από το αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο την περίοδο 1911 – 1914, με διευθυντή τον Otto Walter. Από το 1960 έως σήμερα η ανασκαφική έρευνα συνεχίζεται κατά περιόδους από την αρχαιολογική εταιρεία. Οι σωστικές ανασκαφές, που διενεργεί ακόμη και σήμερα η Ζ΄ Εφορεία Προϊστορικών και κλασικών Αρχαιοτήτων, αποκάλυψαν ένα τμήμα της αρχαίας πόλης (1965 – 1970), με αφορμή τη διέλευση του αρδευτικού αγωγού του φράγματος του Πηνειού.

Τα κτήρια που αποκαλύφθηκαν ή εντοπίστηκαν και στη συνέχεια ταυτίστηκαν σύμφωνα με τις περιγραφές του Πausανία, είναι τα εξής: Γυμνάσιο, που δεν έχει ανασκαφεί, αλλά φαίνεται ότι είχε παρόμοιες διαστάσεις με εκείνο της Ολυμπίας (μήκος περ. 200 μ.), Λουτρά, στα δυτικά της αγοράς, Τέμενος του Αχιλλέα, Ελλανοδικαιώνας, Στοά “προς μεσημβριάν”, “Κερκυραϊκή” στοά, που αποτελούσε το νότιο σύνορο της αγοράς, διάφορα μικρά ιερά, ένα τετράγωνο οικοδόμημα με εσωτερική περίστυλη αυλή, όπου οι δεκαέξι ηλείες γυναίκες ύφαιναν τον πέπλο της Ήρας, ένα τμήμα του περιβόλου του τέμενους της Αφροδίτης, ένας ακόμη περίβολος ιερού, ναῖσκος και τεμένη, μεταξύ των οποίων και του Άδη και τέλος το Θέατρο, στα βόρεια της αγοράς.

Το θέατρο κτίστηκε τον 4^ο αι. π.Χ. και υπέστη μετασκευές στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια. Η λίθινη σκηνή με το προσκήνιο και τα παρασκήνια είναι από τα παλαιότερα της αρχαίας Ελλάδας. Οι θεατές δεν

κάθονταν σε κερκίδες αλλά στα πρηνή του κοίλου, όπως ακριβώς και στο στάδιο της Ολυμπίας. Η πρόσβαση γινόταν με έξι λίθινες κλίμακες που χώριζαν το κοίλο σε επτά κερκίδες. Ένα πλήρες αποχετευτικό δίκτυο εξασφάλιζε το θέατρο από τον κίνδυνο πλημμύρας, η λειτουργία του θεάτρου διακόπηκε στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια, όταν επήλθε και γενικότερος μααρασμός της πόλης, και στο χώρο του δημιουργήθηκε νεκροταφείο με συστάδες κιβωτιόσχημων και κεραμοσκεπών τάφων.

ΦΕΣΤΙΒΑΛ

ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΑΣ

Το φεστιβάλ Αρχαίας Ήλιδας γεννήθηκε από την Εταιρεία Φίλων Αρχαίας Ήλιδας το 1991, οι οποίοι τόλμησαν να «ανακαλέσουν» στο παρόν την διοργανώτρια πόλη των Ολυμπιακών αγώνων.

Βασικός σκοπός της Εταιρείας Φίλων Αρχαίας Ήλιδας εκτός βέβαια από τον αρχαιολογικό χώρο της Ηλείας, ήταν η αποκατάσταση του θρυμματισμένου μνημειακού ιστού της Ηλείας και η προβολή της συνολικής έκτασης και του ιστορικού βάθους του κυρίως σε μονιμότερες συνθήκες μετάγγισης των στοιχείων του. Έτσι γεννήθηκε το Φεστιβάλ Αρχαίας Ήλιδας.

Σκοπός ήταν ο πολιτισμός, το νέο και το Παλιό. Το νέο ξεχωρίζει από το παλιό, όσο εύκολα μπορεί κανείς να διαιρέσει την ανθρώπινη σκέψη σε ηλικίες. Έτσι πολιτισμός δεν είναι οι αποσπασματικές μεταφορές και η υποκριτική προγονολατρεία. Οι αυθαίρετες ψυχαγωγικές αναπαραστάσεις.

Η περιφρόνηση της ακατανόητης, ή άβολης ιδέας. Οι αξιώσεις αυθεντικότητας και οι απορρίψεις. Μόνη, κάθε μουσειακή ταξινόμηση και ιεροτυπία . Το «παλιό» κάδρο, που πλουτίζει μια συλλογή, ή κολακεύει ένα σύγχρονο τοίχο.

Ο Πολιτισμός όπως και ο χρόνος δεν κατοικεί στο παρελθόν. Ούτε έχει αλλού πουθενά δικό του χωριστό σπίτι, γιατί χρησιμοποιεί το δικό μας και μας συντροφεύει όπως ο ίσκιος μας. Είναι ό,τι απομένει κάθε μέρα. Το εκτόπισμά της, όταν υπόσχεται μια σίγουρη και πιο ήμερη επόμενη. Πολιτισμός είναι να κρατάς και να μεταχειρίζεσαι έτσι το φως,

ώστε να φωτίζεις και να ζεσταίνεις μαζί σου τον κόσμο, αντί να τον τυφλώνεις, ή να τον πυρπολεις.

Με το σκεπτικό αυτό από τη μια εδόθησαν μοναδικές παραστάσεις στο αρχαίο Θέατρο Ήλιδας που για το σκοπό αυτό είχαν τοποθετηθεί ξύλινα καθίσματα χωρίς να αλλοιώνουν την αισθητική του Θεάτρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

- Ιφιγένεια εν Ταύροις από το θεσσαλικό Θέατρο με Ιφιγένεια την Λυδία Κονιόρδου,
- Ιφιγένεια εν Αυλίδι από το Θέατρο Τέχνης με Αγαμέμνονά τον Κώστα Καζάκο,
- Μήδεια από το Εθνικό Θέατρο με τον ομώνυμο ρόλο η Α. Βαλάκου,
- Ηλέκτρα από το Θεσσαλικό Θέατρο με τη Λυδία Κονιόρδου,
- Εκάβη του Ευριπίδη από το Εθνικό Θέατρο με την Άννα Συνοδινού στο ρόλο της Εκάβης και άλλες πολλές αξιόλογες παραστάσεις.

Από την άλλη εδόθησαν μοναδικές συναυλίες στο Κάστρο Χλεμούτσι με θέα το Ιόνιο όπως:

- Γιάννης Μαρκόπουλος,
- Γιώργος Νταλάρας,
- Χαρούλα Αλεξίου,
- Βασίλης Παπακωνσταντίνου,
- Δήμητρα Γαλάνη κ.α.

Το Φεστιβάλ Αρχαίας Ήλιδας αγκαλιάστηκε από πλήθος κόσμου όχι μόνο από το δικό μας Νομό αλλά και από γειτονικούς Νομούς.

Ελπίζουμε ότι σύντομα θα ξαναζωντανέψουν η Μήδεια, ο Ορέστης, η Εκάβη, η Ιφιγένεια και άλλες αρχαίες τραγωδίες αφού με την εξασφάλιση του χώρου δίπλα από το Αρχαίο Θέατρο και με τις κατάλληλες επεμβάσεις θα ξαναδοθούν παραστάσεις.

ΑΡΧΑΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ

Ιστορία

Τα πρώτα δείγματα κατοίκησης στην περιοχή της Ολυμπίας τοποθετούνται χρονικά στην αρχή της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Οι κάτοικοι ήταν Αχαιοί, οι οποίοι προέρχονταν από περιοχές της Στερεάς Ελλάδας, κυρίως όμως από την Θεσσαλία, όπως μαρτυρούν και πολλά τοπωνύμια κοινά στις δύο περιοχές. Ως πρώτο βασιλιά μαρτυρεί ο μύθος τον Αέθλιο, πατέρα του Ενδυμίωνα. Ο τελευταίος, προκειμένου να καθορίσει τη διαδοχή του οργάνωσε αγώνα δρόμου μεταξύ των τριών γιων του, στον οποίο νίκησε ο Επειός. Για το λόγο αυτό, και οι κάτοικοι της Ηλείας ονομάζονται από τον Όμηρο Επειοί. Στο χώρο της Αρχαίας Ολυμπίας, τα πρωιμότερα ευρήματα εντοπίζονται στους πρόποδες του Κρόνιου, του λόφου ο οποίος δεσπόζει στον σημερινό αρχαιολογικό χώρο. Ανακαλύφθηκαν κτίρια, όπως το προϊστορικό κτίσμα με τη χαρακτηριστική αφιδωτή απόληξη στη μία μεριά, η θεμελίωση του οποίου διακρίνεται στον αρχαιολογικό χώρο σήμερα. Συνοδεύονταν από ευρήματα σημαντικά, ταφές με πλούσια κτερίσματα και κομμάτια αξιόλογου οπλισμού, καθώς και δείγματα τροχήλατης κεραμικής που φανερώνουν ένα υψηλό επίπεδο πολιτισμού. Όπως μαρτυρεί το όνομά του, το Κρόνιο ήταν αφιερωμένο στον πατέρα των Θεών, Κρόνο, ο οποίος λατρευόταν εκεί μαζί με τη συμβία του Ρέα, κατά τη Μεσοελλαδική και Υστεροελλαδική Περίοδο.

Η λατρεία του Δία και των Ολύμπιων θεών ήρθε στην Ολυμπία μέσα από μια σημαντική ιστορική και πληθυσμιακή μεταβολή. Περί το 1100 π.Χ. δωρικά φύλα κατέβηκαν από την Αιτωλία, με επικεφαλής όπως λένε οι αρχαίες πηγές τον Όξυλο, πολέμησαν σκληρά με τους Αχαιούς και επιβλήθηκαν, φέρνοντας μαζί τους, εκτός από τη χρήση του σιδήρου, και τη λατρεία των θεών του Ολύμπου, με προεξάρχοντα τον Δία. Η εχθρότητα μεταξύ των επήλυδων και των γηγενών κράτησε

αιώνες και αντικατοπτρίζεται στην πολεμική αντιπαράθεση μεταξύ της προγενέστερης Πίσσας, της πόλης δηλαδή που βρισκόταν κοντά στην Ολυμπία, και της Ήλιδας, της πόλης που ίδρυσαν οι Αιτωλοί περίπου 50 χιλιόμετρα μακρύτερα και η οποία κατάφερε να διατηρήσει τον έλεγχο του ιερού του Δία και αργότερα να έχει την ευθύνη και το προνόμιο της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων.

Η Θρησκευτική ταυτότητα του χώρου

Οι πρώτες επώνυμες θεότητες που λατρεύτηκαν στο χώρο του Κρονίου ήταν, όπως είπαμε, ο Κρόνος και η Ρέα. Ίσως, όμως, και πριν από το θεϊκό αυτό ζευγάρι να λατρευόταν μια αρχέγονη γυναικεία θεότητα. Επιβιώσεις της λατρείας αυτής θα πρέπει να αποτελούν η λατρεία της Γαίας, της θεάς του τοκετού Ειλείθυιας, της Θέμιδας και της Δήμητρας Χαμόνης – μιας χθόνιας όπως φαίνεται θεότητας. Η τελευταία θα πρέπει να είχε ιδιαίτερη σημασία στη θρησκευτική αντίληψη των αρχαίων κατοίκων της Ολυμπίας, αφού η λατρεία της διατηρήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της Αρχαιότητας και μάλιστα η ιέρεια της ήταν η μοναδική γυναίκα που επιτρεπόταν να παρακολουθεί τους αγώνες. Με την έλευση των Αιτωλών, το ζεύγος Κρόνου – Ρέας αντικαταστάθηκε από τους Ολύμπιους Δία και Ήρα. Ως χώρος λατρείας προσδιορίστηκε τώρα η *άλτις*, που στην τοπική διάλεκτο σημαίνει άλσος, και που δεν ήταν άλλο από το μικρό δάσος από υδρόφιλα φυτά και ελιές που απλωνόταν στους ΝΑ πρόποδες του Κρονίου. Η λατρεία του Δία στην περιοχή έλαβε έναν έντονα στρατιωτικό – πολεμικό χαρακτήρα, αφού τα περισσότερα αντικείμενα που αφιέρωναν οι πιστοί στον θεό, κρεμώντας τα στα κλαριά των δένδρων, ήταν ασπίδες, όπλα, περικνημίδες ή άλλα συναφή. Σημαντικό μέρος των αφιερωμάτων ήδη από την περίοδο αυτή ήταν οι τρίποδες, μικροί ή μεγάλοι, επάνω στους οποίους στερεώνονταν

λέβητες όπου καίγονταν αρωματικά φυτά. Από ορισμένες αρχαίες πηγές παραδίδεται ότι το ιερό του Δία, το οποίο συνίστατο βασικά σε έναν υπαίθριο βωμό, τον οποίο φρόντιζε το εξειδικευμένο ιερατείο, εκτελούσε και χρέη μαντείου, με μεγάλη μάλιστα φήμη.

Σταδιακώς, προστέθηκαν βωμοί και ναοί αφιερωμένοι σε πολλούς άλλους θεούς του Δωδεκάθεου, στον Ιδαίο Ηρακλή, στον ποταμό Αλφειό, στον Ταράξιππο – τον δαίμονα που παρενοχλούσε τα ανάλογα στις ιπποδρομίες - , στη Μητέρα των Θεών , ακόμη και σε θεοποιημένους Ρωμαίους αυτοκράτορες. Είναι πάντως ουσιαστικό το γεγονός ότι ο χώρος δεν έχασε ποτέ τον ιερό του χαρακτήρα και ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες που τελούνταν εκεί είχαν εμφανώς θρησκευτική χροιά, η οποία σιγά - σιγά έσβηνε και αντικαθίστατο από μία έμφαση στον κοσμικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, χωρίς ωστόσο να διαγράψει ολοκληρωτικά το θρησκευτικό στοιχείο.

Οι μύθοι για την ίδρυση των αγώνων

Πολλοί μύθοι υπήρχαν στην αρχαιότητα για την ίδρυση των αγώνων. Τον ένα τον αναφέραμε ήδη : Πρόκειται για τον αγώνα δρόμου μεταξύ των γιων του βασιλιά Ενδυμίωνα. Άλλος μύθος θέλει τον Ηρακλή ιδρυτή των αγώνων, προς τιμήν του Δία που τον βοήθησε στην περιοχή αυτή να επιτελέσει τον ενδέκατο άθλο του, τον καθαρισμό των στάβλων του βασιλιά της περιοχής Αυγέα (ή Αυγεία) ενώ σε άλλη εκδοχή ιδρυτής δεν είναι αυτός ο Ηρακλής , αλλά ο Ιδαίος , ένας από τους Κουρήτες που είχαν αναθρέψει τον Δία. Ο επικρατέστερος πάντως μύθος είναι αυτός του βασιλιά Οινόμαου και του Πέλοπα. Σύμφωνα με αυτόν , ο Οινόμαος, γιος του θεού Άρη και βασιλιάς της Πίσας, είχε λάβει χρησμό από τους Δελφούς ότι επρόκειτο να πεθάνει από το χέρι του γαμπρού του. Για τον λόγο αυτό προκαλούσε σε μονομαχία όλους τους επίδοξους μνηστήρες

της κόρης του, Ιπποδάμειας. Με την ταχύτητα που χάριζαν στο άρμα του τα άλογα που του είχε χαρίσει ο Άρης, ο Οινόμαος παράσερνε τους νέους σε ξέφρενη κούρσα που κατέληγε στον θάνατό τους. Δεκατρείς μνηστήρες είχαν έτσι χάσει τη ζωή τους. Ο Πέλοπας, γιος του Τάνταλου και πρίγκιπας της Φρυγίας, ήρθε στην περιοχή αυτήν της Ελλάδας, που τότε ονομαζόταν Απία, με σκοπό να νικήσει στην αρματοδρομία. Κέρδισε την καρδιά της Ιπποδάμειας, η οποία προσεταιρίστηκε τον Μύρτιλο, ιπποκόμο του πατέρα της, και τον έβαλε να χαλαρώσει τους σφιγκτήρες στους τροχούς του άρματός του. Ο Οινόμαος, εκπληρώνοντας τον χρησμό, σκοτώθηκε στην ιπποδρομία και ο Πέλοπας παντρεύτηκε την Ιπποδάμεια και έδωσε το όνομά του σε όλη του την επικράτεια, που έκτοτε λεγόταν Πελοπόννησος. Το βασιλικό ζεύγος, όμως, διέπραξε ένα λάθος: Για να μην μαθευτεί η αλήθεια σκότωσαν το Μύρτιλο, ο οποίος, ξεψυχώντας, τους καταράστηκε. Η κατάρα έπεσε πάνω στους απογόνους τους, τους Ατρείδες.

Η εξέλιξη της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων

Ένα από τα λίγα πράγματα για τα οποία επικρατεί ομοφωνία στις αρχαίες πηγές είναι η χρονολογία της ίδρυσης των Ολυμπιακών Αγώνων της ιστορικής πλέον εποχής, που τοποθετείται στα 776 π.Χ. Οι Αγώνες αυτοί τελούνταν μόλις συμπληρώνονταν ακριβώς τέσσερα χρόνια από την προηγούμενη Ολυμπιάδα και λάμβαναν χώρα κατά τη δεύτερη πανσέληνο μετά τη θερινή ισημερία, δηλαδή περίπου στα μέσα Αυγούστου. Θεωρείται πλέον σχεδόν βέβαιο από τους ερευνητές ότι παράδοση αθλητικών εορτών υπήρχε στην περιοχή ήδη από τα μυκηναϊκά χρόνια. Όμως, οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτέλεσαν από την αρχή έναν θεσμό που συνδύαζε θρησκευτικά και κοσμικά χαρακτηριστικά, ενώ εξωρούσε την ιδέα του πολέμου, μετατρέποντας την

σε άμιλλα για την επικράτηση του καλύτερου αθλητή. Η ιδέα της Ολυμπιακής Εκεχειρίας, της κατάπαυσης των πολέμων για την περίοδο που διαρκούσαν οι αγώνες, ήταν κάτι νέο. Σύμφωνα με το μύθο, τρεις βασιλείς, ο Ίφιτος της Ήλιδας, ο Λυκούργος της Σπάρτης και ο Κλεοσθένης της Σικυώνος είχαν συναρμολογήσει την εκεχειρία αυτή και το κείμενό της σωζόταν στην αρχαιότητα χαραγμένο στην πέτρα.

Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες περιλάμβαναν ένα μόνον αγώνισμα, το δρόμο ενός σταδίου, στον οποίο νίκησε ο Κόροιβος ο Ηλείος. Λατρευτικές τελετές και αθλητικοί αγώνες τελούνταν μέσα σε μια και μόνη ημέρα. Το 724 π.Χ., κατά τη 14^η Ολυμπιάδα, προστέθηκε ο διάυλος δρόμος (διπλής διαδρομής ή περίπου 400 μέτρων), και το 720 π.Χ. ο δόλιχος δρόμος (δρόμος αντοχής, που η διαδρομή του ποίκιλλε μεταξύ 7 και 24 σταδίων ή 1.800 – 4.800 μέτρων), το 708 το πένταθλο και η πάλη και το 688 η πυγμαχία. Κατά τη διάρκεια του 7^{ου} αι. π.Χ. προστέθηκαν κάποια ιππικά αγωνίσματα και τα αγωνίσματα των παιδών, ενώ το 520 π.Χ. εγκαινιάστηκε ένα από τα δημοφιλέστερα αγωνίσματα, ο «οπλίτης δρόμος», όπου οι αθλητές έτρεχαν με πλήρη πολεμική περιβολή. Αγωνίσματα συνέχισαν να προστίθενται και στους επόμενους αιώνες, κυρίως όμως παραλλαγές ιππικών αγώνων. Από τον 5^ο αιώνα π.Χ., η διάρκεια των αγώνων ορίστηκε σε πέντε ημέρες. Δικαίωμα να τους παρακολουθήσουν είχαν όλοι οι άνδρες, ελεύθεροι και δούλοι, και μόνο μια γυναίκα, η ιέρεια της Δήμητρας Χαμόνης. Όλες οι άλλες γυναίκες αποκλείονταν από την διοργάνωση, αφού είχαν δικαίωμα συμμετοχής σε ειδικούς αγώνες δρόμου, τα Ηραία, που διεξάγονταν προς τιμήν της Ήρας σε άλλη χρονική περίοδο.

Σύμφωνα με τους κανονισμούς οι αθλητές έπρεπε να έχουν προπονηθεί στην πατρίδα τους για τουλάχιστον 10 μήνες και να προσέλθουν στην Ολυμπία ένα μήνα πριν από την έναρξη των αγώνων για περαιτέρω προπόνηση. Μια ημέρα πριν από τους αγώνες, οι

Αρχαιολογικό Μουσείο Ήλιδας

Η Ήλιδα ήταν η διοργανώτρια πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων για το μεγαλύτερο διάστημα της ιστορίας τους. Ανασκαφές οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αι. αποκάλυψαν μέρος από την ελληνιστική και ρωμαϊκή πόλη και κυρίως το θέατρο, το Γυμνάσιο, τμήμα της αγοράς, το Σεβαστείο (Ναό αφιερωμένο στη λατρεία των Ρωμαίων αυτοκρατόρων κ.α.). Τα κινητά ευρήματα των ανασκαφών που μαρτυρούν κατοίκηση του χώρου από την πρωτοελλαδική εποχή, εκτίθεται στο αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδας. Το αρχικό μουσείο λειτούργησε το 1981 στεγάζοντας την πρώτη αρχαιολογική συλλογή. Στο διάστημα 2002-2004 το Μουσείο μεταστεγάστηκε σε νέο, ειδικά κατασκευασμένο κτίριο συνολικού εμβαδού 2000τ.μ. με σύγχρονες μουσειακές προδιαγραφές το οποίο εγκαινιάστηκε το Μάρτιο του 2004. Το νέο Μουσείο περιλαμβάνει πλήθος ευρημάτων, όπως αγγεία ενεπίγραφες στήλες, αγάλματα, ειδώλια, νομίσματα κ.λ.π., τα οποία είναι διατεταγμένα σε δώδεκα μεγάλες ενότητες με θεματική συνάφεια, ώστε να φωτίζεται τόσο η ιστορία της πόλης όσο και η σύνθεσή της με την διοργάνωση των αγώνων. Μεταξύ άλλων, το Μουσείο περιλαμβάνει συλλογή κεραμικών αγγείων «ηλειακού» τύπου, καθώς και μια άλλη συλλογή πήλινων προσωπείων και ειδωλίων που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα ηλιακών εργαστηρίων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα χάλκινα «εισιτήρια» θεάτρου με την επιγραφή FA (ΛΕΙΩΝ) που χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ. Από τα σημαντικότερα εκθέματα είναι το άγαλμα του Ερμή, του τύπου της Άνδρου, ρωμαϊκό αντίγραφο παλαιότερου ελληνικού προτύπου, η προτομή νεαρού άνδρα με ιμάτιο του 2^{ου} αι. μ.Χ. καθώς και τα κυκλικά ψηφιδωτά που προέρχονται από έπαυλη ύστερης ρωμαϊκής εποχής (3^{ου} αι. μ.Χ.) και εκτίθεται στο αίθριο.

σπονδοφόροι, πολίτες της Ήλιδας που φορούσαν στεφάνια ελιάς και κρατούσαν το ραβδί του κήρυκα στο χέρι, περιόδευαν σε όλες τις ελληνικές πόλεις με σκοπό να ζητήσουν την εκεχειρία και την κατάπαυση των εχθροπραξιών για τρεις μήνες. Ωστόσο η εκεχειρία αυτή δεν τηρείτο πάντοτε. Κατά την κλασική περίοδο η Σπάρτη αποκλείστηκε από τη διοργάνωση του 420 γιατί επιτέθηκε στο Λέχαιο, ενώ το 364 οι Ηλείοι και οι Πισάτες συγκρούστηκαν μέσα στην Ολυμπία.

Κατά την πρώτη μέρα των αγώνων, αθλητές και κριτές εγγράφονταν στο Βουλευτήριο και ορκίζονταν στον βωμό του Ορκίου Διός. Τελούνταν, επίσης, θυσίες στους θεούς και αποφασίζονταν οι κήρυκες. Τη δεύτερη μέρα λάμβαναν χώρα η σταδιοδρομία και η πάλη των παιδών, η πυγμαχία και το παγκράτιο. Την τρίτη ημέρα τελούνταν τα ιππικά αγωνίσματα και το πένταθλο. Την τέταρτη μέρα γινόταν η εκατόμβη προς τιμή του Δία και το απόγευμα τα αγωνίσματα του δρόμου (δόλιχος, στάδιο, δίαυλος, οπλίτης), η πάλη και η πυγμαχία. Τέλος, την πέμπτη ημέρα τελούνταν θυσίες προς τιμήν των θεών στους βωμούς και γινόταν η απονομή μπροστά στο ναό του Δία. Το έπαθλο των αθλητών ήταν ένα στεφάνι αγριελιάς από τα δένδρα της άλτεως, το οποίο αντικαθιστούσε την κόκκινη ταινία με την οποία έζωναν το μέτωπό τους οι νικητές αμέσως μετά την επιτυχία τους.

Εκτός από τους αθλητές, τους κριτές, τους κήρυκες και τους σαλπικτές, στην περιοχή της Ολυμπίας συνέρεαν πλήθος θεατές, καθώς και μικροπωλητές που εφοδίαζαν το πλήθος με τα αναγκαία, άνθρωποι του πνεύματος που αναζητούσαν χορηγούς για τα έργα τους, ποιητές όπως ο Πίνδαρος που συνέθεταν ύμνους στους Ολυμπιονίκες κ.α....Οι περισσότεροι διανυκτέρευαν στο ύπαιθρο ενώ κατά την κλασική τουλάχιστον περίοδο οι επίσημοι και οι αντιπροσωπείες των πόλεων διέμεναν σε πολυτελείς σκηνές.

Τα σημαντικότερα λατρευτικά κτίρια

Η τοπογραφία της Ολυμπίας δεν ήταν στατική. Ο χώρος εξελισσόταν οικοδομικά σε όλη τη διάρκεια της Αρχαιότητας, αποτυπώνοντας την ιστορία του. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν τόσο το ιερό όσο και τις αθλητικές εγκαταστάσεις.

Από το 10^ο έως τον 8^ο αιώνα π.Χ. φαίνεται ότι η λατρεία των θεοτήτων τελείτο σε υπαίθριους βωμούς. Τα αναθήματα κρεμιούνταν στα κλαδιά των δένδρων της άλτεως, ενώ μυρωδικά και θυμιάματα καίγονταν μέσα σε χάλκινους λέβητες που έστεκαν πάνω σε τρίποδες, πολλοί από τους οποίους εκτίθενται σήμερα στο παρακείμενο αρχαιολογικό Μουσείο. Ο κεντρικός βωμός, ο οποίος διατηρήθηκε και στα μεταγενέστερα χρόνια, ήταν αυτός του Δία, περίπου στα ΝΑ του σημερινού ναού της Ήρας, ίσως εκεί που διακρίνεται σήμερα το μυκηναϊκό κτίσμα. Ο βωμός είχε σχηματιστεί από τις στάχτες των προσφορών. Κάθε χρόνο, οι ιερείς της Ολυμπίας έπαιρναν στάχτη και από το βωμό της Εστίας μέσα στο Πρυτανείο, την ανακάτευαν με νερό και χρησιμοποιούσαν το μείγμα ως επίχρισμα για το βωμό.

Δυτικά του βωμού του Δία είχε διαμορφωθεί το Πελόπιο, ένα κενοτάφιο προς τιμήν του Πέλοπα, η αρχική φάση του οποίου χρονολογείται ίσως και στον 11^ο αιώνα π.Χ. Ένας αρχικά εξαγωνικός περίβολος προφύλασσε τον τύμβο, ο οποίος παράλληλα λειτουργούσε και ως τέμενος για τη λατρεία του ήρωα. Στα αρχαϊκά χρόνια, ο περίβολος έγινε πενταγωνικός και κτίστηκε με καλύτερα υλικά, ενώ στα κλασικά χρόνια προστέθηκε και ένα μνημειώδες πρόπυλο.

Γύρω στα 600 π.Χ., άρχισε η ανοικοδόμηση του ναού της Ήρας με χρηματοδότηση των Σκιλλουντίων, συμμάχων των Πισατών. Η βάση του ναού ήταν από τοπικό κογγυλιάτη λίθο ενώ οι κίονες ήταν ξύλινοι

και οι τοίχοι από πλίνθους. Η ξύλινη στέγη καλυπτόταν με κεραμίδια ενώ ένα εντυπωσιακό ακρωτήριο σαν κεραμικός δίσκος κοσμούσε την κορυφή του αετώματος. Το ακρωτήριο αυτό, συντηρημένο και αποκατεστημένο, μπορεί κάποιος να θαυμάσει σήμερα στην Αίθουσα των Θησαυρών στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Ο ναός ήταν δωρικού ρυθμού, περίτερος – με περιμετρικές σειρές κίωνων σε όλες τις πλευρές – και είχε 6 κίονες στις στενές και 16 στις μακρές πλευρές. Σταδιακώς, οι ξύλινοι κίονες άρχισαν να αντικαθίστανται από λίθινους, μια διαδικασία που διήρκεσε πολλούς αιώνες, αφού όταν ο Πausanias επισκέφθηκε το χώρο το 2^ο αι. μ.Χ. υπήρχε ακόμη ένας ξύλινος κίονας που δεν είχε αντικατασταθεί. Αποτέλεσμα αυτής της οργής μεταμόρφωσης ήταν να αποτελέσει ο ναός ένα «δειγματολόγιο» για την εξέλιξη του δωρικού κιονόκρανου, αφού οι κίονες που προστίθεντο κάθε φορά ήταν κατασκευασμένοι σύμφωνα με την τεχνοτροπία της εποχής τους. Ο ναός αποτελούνταν από τον πρόδομο, το σηκό και τον οπισθόδομο. Στο σηκό, δηλαδή τον κυρίως ναό, βρισκόταν το γιγαντιαίο λατρευτικό άγαλμα της Ηρας και αυτό του Δία. Ένα λίθινο γυναικείο κεφάλι στο μουσείο εικάζεται ότι ανήκε στο άγαλμα της Ηρας. Στις μακρές πλευρές του σηκού υπήρχαν δυο εσωτερικές κιονοστοιχίες οι οποίες συνδέονταν με τους πλαϊνούς τοίχους με χαμηλούς τοίχους όπου είχαν διαμορφωθεί κόγχες για την τοποθέτηση αναθημάτων και αγαλμάτων. Ένα από τα αγάλματα αυτά είναι και ο περίφημος Ερμής του Πραξιτέλη, από τα σημαντικότερα δείγματα κλασικής γλυπτικής. Όταν ο ναός κατέρρευσε από σεισμό περί το 300 μ.Χ. οι πλίνθοι των τοίχων δεν κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τα αγάλματα αυτά. Στον οπισθόδομο του ναού φυλάσσονταν πολύτιμα κειμήλια και αντικείμενα όπως ο δίσκος του Ίφιτου όπου αναγραφόταν το κείμενο της εκεχειρίας, η λάρνακα του τύραννου της Κορίνθου Κύψελου, διακοσμημένη με πλήθος μυθολογικών παραστάσεων, και η χρυσελεφάντινη τράπεζα όπου

τοποθετούνται οι κότινοι, τα στεφάνια ελιά με τα οποία βραβεύονταν οι αθλητές, την οποία είχε φιλοτεχνήσει ο Κολώτης, μαθητής του Φειδία.

Μπροστά από το ναό της Ήρας βρίσκεται ο βωμός της θεάς. Είναι, ίσως, η πιο διάσημη «γωνιά» του αρχαιολογικού χώρου, καθώς εκεί τελείται και σήμερα η αφή της ολυμπιακής φλόγας.

Στα ανατολικά του ναού της Ήρας, κτισμένοι σε μια φυσική εξέδρα στους πρόποδες του Κρονίου, διακρίνονται οι θησαυροί. Πρόκειται για ναόσχημα οικοδομήματα μικρών διαστάσεων, αφιερώματα ελληνικών πόλεων – κυρίως, αποικιών. Αρχικώς, ίσως, είχαν λατρευτικό χαρακτήρα, σύντομα όμως χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για την αποθήκευση αναθημάτων. Αντίστοιχοι θησαυροί κτίστηκαν στους Δελφούς. Ο Πausανίας αναφέρει ότι ήταν 10, έχουν βρεθεί ερείπια από δώδεκα, σήμερα όμως μόνο πέντε έχουν ταυτιστεί: Των Σικυωνίων, των Σελινουντίων, των Μεταποντίων, των Μεγαρέων και των Γελών. Άλλες πόλεις που είχαν αφιερώσει θησαυρούς ήταν οι Συρακούσες, η Επίδαμνος, η Κυρήνη, η Σύβαρη και το Βυζάντιο. Οι περισσότεροι θησαυροί αφιερώθηκαν κατά τον 6^ο αι. και μερικοί τον 5^ο αι. και η ανέγερσή τους σηματοδοτεί την αυξημένη σημασία που είχε αποκτήσει πανελληνίως το ιερό και οι Αγώνες.

Τον 6^ο αιώνα άρχισε και η κατασκευή του Βουλευτηρίου, που βρισκόταν στα νότια της άλτεως. Αποτελείτο από δυο επιμήκη αψιδωτά κτίρια που συνδέονταν στην πρόσοψη με μια ιωνική στοά. Εδώ ήταν η έδρα της Βουλής, των αξιωματούχων δηλαδή που σχετίζονταν με την διοργάνωση των Αγώνων. Μέσα στο Βουλευτήριο στεγαζόταν, επίσης, ο βωμός του Ορκίου Διός, στον οποίο ορκίζονταν οι αθλητές και οι κριτές πριν από την έναρξη των Αγώνων.

Τον 5^ο αι. προστέθηκε και άλλο ένα «πολιτικού» χαρακτήρα κτίριο, το Πρυτανείο, που βρίσκεται δυτικά του ναού της Ήρας. Αποτελούσε την έδρα των πρυτάνεων, αξιωματούχων του ιερού, αλλά

και το χώρο στον οποίο παρέθεταν τιμητικό γεύμα στους νικητές των αγώνων. Ήταν και αυτό διμερές κτίριο με ένα κεντρικό αίθριο. Μια χωριστή τετράγωνη αίθουσα αποτελούσε τον βωμό της Εστίας, όπου έκαιγε το άσβεστο πυρ. Το κτίριο υπέστη αρκετές μεταβολές κατά τη διάρκεια των αιώνων.

Μετά τους Περσικούς Πολέμους , η Ολυμπία γνώρισε την πιο λαμπρή της περίοδο , καθώς εξέφραζε την ενότητα των Ελλήνων, που τους είχε χαρίσει την νίκη, τονώνοντας έτσι το εθνικό αίσθημα. Η αίγλη αυτή αντικατοπτρίζεται και στην κτιριακή κατάσταση του χώρου.

Το σημαντικότερο λατρευτικό οικοδόμημα του 5^{ου} αι. ήταν ο ναός του Δία. Κατέλαβε το κέντρο σχεδόν του ιερού. Η κατασκευή του άρχισε περί το 470 και ολοκληρώθηκε το 456 π.Χ. Ήταν έργο του Ηλείου αρχιτέκτονα Λίβωνα. Ο ναός ήταν δωρικού ρυθμού , περίπτερος με κίονες 6 X 13. Είχε μήκος 64,12μ., πλάτος 27,66 μ. και ύψος 20,25 μ. περίπου 3 μέτρα με αποτέλεσμα το οικοδόμημα να δεσπόζει στον χώρο. Τα αετώματα του ναού έφεραν ανάγλυφες παραστάσεις. Στο ανατολικό , επάνω από την είσοδο του ναού, εικονιζόταν η σκηνή της έναρξης της αρματοδρομίας του Οινόμαου και του Πέλοπα. Στο δυτικό , η αναπαράσταση της μάχης Κενταύρων και Λαπίθων , ένα από τα αγαπημένα μυθολογικά θέματα του 5^{ου} αι. , το οποίο συμβόλιζε την αντιμαχία ανάμεσα στα πρωτόγονα ένστικτα και τις λογικές δυνάμεις του ανθρώπου. Προεξάρχουσα μορφή, ο Απόλλωνας , ο οποίος συμβολίζει τη νίκη της Λογικής και του Φωτός. Τα δυο αετώματα, μαζί με μερικές από τις μετώπες του ναού, εκτίθενται σε μεγάλη αίθουσα στο αρχαιολογικό μουσείο. Μπροστά στην είσοδο του ναού υψώθηκε στα 420 π.Χ. μια αναθηματική στήλη ύψους 10 μέτρων για να μνημονεύει μια πολεμική νίκη των Ναυπακτίων και των Μεσσηνίων επί των Σπαρτιατών. Στην κορυφή της έστεκε το άγαλμα της Νίκης, φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη

Παιώνιο. Πρόκειται για εξαιρετικό δείγμα πλαστικής της ύστερης κλασικής εποχής.

Το σημαντικότερο, όμως, άγαλμα βρισκόταν μέσα στον ναό. Ήταν το χρυσοελέφαντινο άγαλμα του Δία, ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου, έργο του γλύπτη Φειδία.

Ο Φειδίας μετέβη στην Ολυμπία, μετά την ολοκλήρωση των εργασιών του στην Ακρόπολη των Αθηνών και την εκεί φιλοτέχνηση του αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου. Υπάρχουν δυο εκδοχές : Είτε ότι οι Αθηναίοι τον εξόρισαν εξαιτίας της υπέρογκης αμοιβής του ή εξαιτίας κάποιας άλλης οικονομικής ατασθαλίας ή ότι, απλώς, μετακλήθηκε από τους κατοίκους της Ήλιδας για να εργαστεί εκεί. Η κατασκευή του αγάλματος πρέπει να άρχισε το 438 π.Χ.

Στη δεκαετία του '50, η σκαπάνη Γερμανών αρχαιολόγων οι οποίοι διεξήγαν ανασκαφές στον χώρο της Αρχαίας Ολυμπίας έφερε στο φως, κάτω από την ορατή σήμερα παλαιοχριστιανική βασιλική και νοτιοδυτικά του ναού του Διός, σημαντικό αριθμό εργαλείων και ένα προγενέστερο κτίριο. Η ανακάλυψη, μεταξύ άλλων, μιας οينوχόης με χαραγμένη στον πυθμένα την επιγραφή «Φειδίο Εμί» δεν άφησε περιθώρια αμφιβολίας : Επρόκειτο για το εργαστήριο όπου ο μεγάλος γλύπτης της κλασικής εποχής φιλοτέχνησε το άγαλμα του Δία και το οποίο, όπως γνωρίζουμε από τις πηγές, είχε κτιστεί στις διαστάσεις του ναού, προκειμένου να χωρέσει το άγαλμα στην τελική του μορφή. Οι αρχαιολόγοι έφεραν στο φως μεγάλο αριθμό από εργαλεία, αλλά και πήλινες μήτρες στις οποίες είχαν διαμορφωθεί αρκετά μέρη του αγάλματος και του γλυπτού διακόσμου της βάσης του. Η ανακάλυψη αυτή ήταν εξαιρετική, καθώς βοήθησε να ανασυσταθεί η διαδικασία κατασκευής ενός τέτοιου αγάλματος που περιελάμβανε και μια τεχνική μοναδική : Την έλαση του ελεφαντόδοτου. Το εργαστήριο του Φειδία διατηρείτο ακόμα σε καλή κατάσταση την εποχή της επίσκεψης του

περιηγητή Πausανία (2^{ος} αι. μ.Χ.), όταν σύμφωνα με την μαρτυρία του είχε μετατραπεί σε βωμό αφιερωμένο σε όλους τους θεούς. Τον 5^ο αι. μ.Χ. το εργαστήριο μετατράπηκε σε παλαιοχριστιανική τρίκλιτη βασιλική, οι τοίχοι της οποίας στέκουν ακόμη, με το χαρακτηριστικό παλαιοχριστιανικό κεραμικό διάκοσμο και τα μαρμάρινα θωράκια του τέμπλου.

Στην ύστερη κλασική περίοδο (400-360 π.Χ.) κάτω από την εξέδρα των θησαυρών κτίστηκε ένας ακόμη ναός, το Μητρώο, αφιερωμένο στη Μητέρα των Θεών, ίσως τη Ρέα. Λίγο νωρίτερα, είχε οικοδομηθεί και ο Θεηκολεών, βορείως του εργαστηρίου του Φειδία, ένα οίκημα για τους Θεηκόλους, το μόνιμο προσωπικό που φρόντιζε το ιερό και τις εγκαταστάσεις και εκλεγόταν για το διάστημα μεταξύ δυο Αγώνων από τους πολίτες της Ήλιδας.

Αθλητικές Εγκαταστάσεις

Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες διοργανώνονταν στην ύπαιθρο. Σταδιακά προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας ειδικών χώρων άθλησης, τόσο για τους αγώνες όσο και για την προπαρασκευή των αθλητών. Ο πρώτος τέτοιος χώρος ήταν φυσικά το στάδιο (Στάδιο I), κτισμένο στις αρχές του 6^{ου} αι. ήταν απλό και βρισκόταν μάλλον κατά μήκος του εξώστη των Θησαυρών. Στο τέλος του 6^{ου} – αρχές 5^{ου} αι. μετατοπίστηκε λίγο ανατολικότερα. Στο πρώτο μισό του 5^{ου} αι. διαμορφώθηκε το τελικό Στάδιο III με μεγαλύτερες διαστάσεις (212,54 X 28,50 μ.). Οι αφέσεις (σημεία εκκίνησης) ήταν σχεδιασμένες με τρόπο που εγγυάτο την ταυτόχρονη εκκίνηση όλων των αγωνιζομένων. Το συνολικό μήκος της απλής διαδρομής ήταν 192,28 μ. Είχε χωρητικότητα 45.000 θεατών, οι οποίοι κάθονταν ή στέκονταν στο χώμα. Λίθινα καθίσματα υπήρχαν μόνο για τους Ελλασιδίκες. Στο νότιο πρανάς του Σταδίου διακρίνεται ακόμη η εξέδρα των Ελλασιδικών ενώ απέναντι ακριβώς βρίσκεται ο βωμός της

παλαίστρα. Ήταν ένα τετράγωνο οικοδόμημα πλευράς μήκους 66μ. με μια κεντρική ανοιχτή αυλή, η οποία περιβαλλόταν από στοές και στη συνέχεια από δωμάτια, όπως το Ελαιοθέσιο, όπου αλείφονταν οι αθλητές με λάδι, το Κονιστήριο όπου σκονίζονταν με σκόνη ή άμμο. Το Εφήβειο, που χρησίμευε ως χώρος διδασκαλίας. Το 2^ο αι., στα βόρεια της παλαίστρας, οικοδομήθηκε το τεράστιο γυμνάσιο, μήκους 220 μ., που χρησίμευε ως χώρος προπόνησης για τα αγωνίσματα του ακοντίου, του δίσκου και του δρόμου. Η κυρίως αυλή, ορθογωνίου σχήματος, περιβαλλόταν από δωρικού ρυθμού κιονοστοιχίες οι οποίες όριζαν στοές. Από αυτές διακρίνονται μόνο ορισμένα τμήματα της νότιας και της ανατολικής, σε ερειπιώδη μορφή, ενώ οι υπόλοιπες καταστράφηκαν από τα νερά του Κλαδέου ποταμού που κυλά στο πλάι σχεδόν του Γυμνασίου. Το Γυμνάσιο συνδέθηκε με την Παλαίστρα με ένα πρόπυλο κορινθιακού ρυθμού.

Άλλα κτίρια

Οι αθλητικές εγκαταστάσεις και το ιερό πλαισιώθηκαν από αρκετά άλλα κτίρια βοηθητικού ή αναθηματικού χαρακτήρα. Οι ανάγκες των αθλητών και επισκεπτών σε νερό οδήγησαν στην κατασκευή αρκετών πηγαδιών, αλλά και συγκροτημάτων λουτρών. Τα πρωιμότερα λουτρά ανάγονται στον 5^ο αι. ενώ σε διάφορα σημεία κατασκευάστηκαν και ρωμαϊκές θέρμες. Ο Ηρώδης Αττικός, στο μέσον του 2^{ου} αι. μ.Χ. κατασκεύασε ένα εντυπωσιακό νυμφαίο, μια μνημειώδη κρήνη δηλαδή, ακριβώς πίσω από το βωμό της Ήρας προς την εξέδρα των θησαυρών. Το Νυμφαίο ήταν ημικυκλικό, και έφερε 24 κόγχες διακοσμημένες με αγάλματα, 9 από τα οποία εικόνιζαν μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας των Αντωνίνων και μέλη της ίδιας της οικογένειας του ευεργέτη. Στο κέντρο έστεκε άγαλμα ταύρου, αφιερωμένο από τη

Ρήγυλλα, σύζυγο του Ηρώδη. Αρκετά από τα γλυπτά έχουν σωθεί και σήμερα εκτίθενται στην αίθουσα ρωμαϊκών αρχαιοτήτων του μουσείου. Στο Νυμφαίο κατέληγαν τα νερά κρήνης που απείχε 4 χιλ. από την Ολυμπία και τα οποία μεταφέρονταν ως εκεί με ειδικά κατασκευασμένο υδραγωγείο.

Στα ΝΔ της άλτεως το 330 π.Χ. ο αρχιτέκτονας Λεωνίδης από τη Νάξο έκτισε, εν είδει δωρεάς, έναν εντυπωσιακό πολύωροφο ξενώνα για τους επίσημους επισκέπτες του χώρου, το Λεωνιδαίο. Το κεντρικό του αίθριο κοσμούσε δωρικό περιστύλιο με 44 κίονες, ενώ τις εξωτερικές του επιφάνειες περιέτρεχαν ιωνικές κιονοστοιχίες. Εκτός, όμως από αυτά του λειτουργικού χαρακτήρα υπήρχαν και εκείνα που είχαν σκοπό να δοξάσουν τον ευεργέτη που τα αφιέρωσε, συνδέοντας το όνομά του με τον χώρο. Ο Φίλιππος Β΄ ήταν ο πρώτος που έκτισε μνημείο για τον ίδιο και την οικογένειά του, αμέσως μετά την μάχη της Χαιρώνειας, προσπαθώντας να δικαιώσει την επιβολή της πολιτικής του συνδέοντας την με την ενότητα του ελληνικού κόσμου. Το Φιλιπείο διακρίνεται ακριβώς στην είσοδο του ιερού από δυτικά, στα ΝΔ του ναού της Ήρας. Το μνημείο, που είχε μείνει ημιτελές με το βίαιο θάνατο του Φιλίππου, ανέλαβε να ολοκληρώσει ο Αλέξανδρος. Ήταν ένα κυκλικό οικοδόμημα, στον τύπο της θόλου, με διάμετρο 15μ. και εξωτερικό διάκοσμο από κιονοστοιχία 18 κιόνων. Πέντε χρυσελεφάντινα αγάλματα του Φιλίππου και της οικογένειάς του έστεκαν σε ημικυκλική εξέδρα στο εξωτερικό του μνημείου.

Τέσσερις αιώνες αργότερα, ο αυτοκράτορας Νέρων, λάτρης και μιμητής του ελληνικού πνεύματος, έκτισε την έπαυλή του στη νοτιοανατολική γωνία της άλτεως, πίσω ακριβώς από τη νοτιοανατολική στοά που αποτελούσε προέκταση της Στοάς της Ηχούς, παραβιάζοντας τον ιερό χώρο.

Εκτός από τα κτίρια, πλήθος αγαλμάτων και αναθημάτων κοσμούσε την άλτη. Τα περισσότερα από αυτά ήταν συγκεντρωμένα μπροστά στο ναό του Δία, κατά μήκος της στοάς της Ηχούς και στην Πομπική Οδό που διέσχιζε το ιερό και κατέληγε στις αθλητικές εγκαταστάσεις. Ένα σύνολο 16 αγαλμάτων του Δία, οι λεγόμενοι Ζάνες, είχαν παραταχθεί κάτω ακριβώς από την εξέδρα των θησαυρών, μεταξύ του Μητρώου και της εισόδου του Σταδίου, σε ανάμνηση παραβάσεων των κανονισμών των αγώνων, αφού όσοι συλλαμβάνονται προσπαθώντας να νικήσουν με δόλο τιμωρούνταν, μεταξύ άλλων, κμε πρόστιμο, με το οποίο κατασκευαζόταν ένας ζάνας και η βάση του, στην οποία αναγραφόταν ρητά με ηθικοπλαστικό περιεχόμενο.

Η παρακμή των Αγώνων και το τέλος του ιερού

Ο έντονος υλισμός και η αγάπη των Ρωμαίων για τον εντυπωσιασμό είχαν ήδη υποβαθμίσει τον αρχικά ιερό χαρακτήρα των αγώνων, στερώντας τους από την πνευματική τους διάσταση. Ωστόσο κατά τη ρωμαϊκή περίοδο ολοένα και περισσότεροι αθλητές συνέρρεαν από όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας. Πολλοί από αυτούς, σύμφωνα με τα αρχαία μέτρα και σταθμά, ήταν «βάρβαροι» στην καταγωγή. Άλλωστε, πολλές πόλεις, ειδικά στη Μ. Ασία και τη Συρία, είχαν ιδρύσει τους δικούς τους «ολυμπιακούς». Μαζί με τους αθλητές συνέρεαν επίσης και πλήθος ποιητές και ρήτορες, εκπρόσωποι φιλοσοφικών ρευμάτων και θρησκειών, οι οποίοι μιλούσαν και κήρυτταν δημοσίως. Ένα τέτοιο περιστατικό βρέθηκε στο στόχαστρο της καυστικής σάτιρας του συγγραφέα Λουκιανού, που περιέγραψε το τραγικό τέλος του κυνικού φιλοσόφου Περειγρίνου – Πρωτέα. Τον 3^ο αι. η περιοχή επλήγη από καταστροφικούς σεισμούς, ενώ οι επιδρομές των Ερούλων, στο 267Μ.χ. έκαναν τους Ηλείους να προστατεύσουν το ιερό της άλτεως, κτίζοντας

ένα πρόχειρο τείχος, ενσωματώνοντας μεταξύ άλλων και μέρος από τα ερείπια που είχαν αφήσει οι σεισμοί.

Το 393 ο Θεοδόσιος Α΄ κατάργησε τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Εκείνη τη χρονιά, οι Ολυμπιάδες μετρούσαν 293 διοργανώσεις, φαίνεται πάντως πως η αθλητική και θρησκευτική δραστηριότητα στην περιοχή δεν έπαυε και έτσι το 426 ο Θεοδόσιος Β΄ κατέστρεψε την άλτη. Λίγο αργότερα, μια κοινότητα χριστιανών εγκαταστάθηκε στον χώρο για να εμποδίσει την επαναλειτουργία του. Σεισμοί του 6^{ου} αι. ολοκλήρωσαν το καταστροφικό έργο των ανθρώπων και τα μνημεία χάθηκαν κάτω από τις επιχώσεις για να ανακαλυφθούν ξανά τον 19^ο αι.

Τα Μουσεία της Ολυμπίας

Οι ανασκαφές της Ολυμπίας – οι οποίες ξεκίνησαν από το 1830 και συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια του 2^{ου} αι. – και της Ήλιδας, διοργανώτριας πόλης των Ολυμπιακών Αγώνων, έφεραν στο φως χιλιάδες ευρήματα που αποκάλυψαν τόσο τον ιερό χαρακτήρα του χώρου όσο και λεπτομερείς πτυχές της ίδιας της οργάνωσης των αγώνων. Τα ευρήματα αυτά έχουν συγκεντρωθεί σε τρία σημαντικά μουσεία: Το πρόσφατα ανακαινισμένο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας, το Μουσείο της Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αρχαιότητα, όπου έχουν προσφάτως στεγαστεί αντικείμενα σχετικά με τα αθλήματα στην αρχαιότητα, και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδας, με ευρήματα από την Αρχαία Πόλη.

Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας στεγάζεται σε κτίριο που θεμελιώθηκε το 1975 απέναντι από την είσοδο του Αρχαιολογικού

Χώρου, ώστε να αντικαταστήσει το πρώτο μουσείο του 1886, το οποίο σήμερα στεγάζει εκθέματα τα οποία φορούν την ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων. Άρχισε να λειτουργεί το 1982. μεταξύ 2002 και 2004, πραγματοποιήθηκε η ανακαίνισή του και η επανέκθεση των ευρημάτων ώστε, αφενός, να προβάλλονται καλύτερα οι μοναδικοί θησαυροί του και , αφετέρου , να εκτίθενται μεγαλύτερο μέρος αντικειμένων τα οποία προηγουμένως βρίσκονταν σε αποθήκες.

Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας, που αποσκοπούσε φυσικά στην προετοιμασία του μουσείου για την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων στη χώρας μας, ήταν καταρχήν να δημιουργηθεί μια αίθουσα που περιλαμβάνει την μεγαλύτερη συλλογή χάλκινων αντικειμένων γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής παγκοσμίως. Μπαίνοντας στο μουσείο πρέπει να προσέξετε να αρχίσετε την περιήγησή σας από την αίθουσα που βρίσκεται αριστερά, αν θέλετε να δείτε τα εκθέματα με χρονολογική σειρά. Η πρώτη αυτή αίθουσα περιλαμβάνει κυρίως πήλινα αλλά και μεταλλικά αντικείμενα Πρωτοελλαδικής, Μεσοελλαδικής και Υστεροελλαδικής περιόδου, και στη συνέχεια μπαίνει κανείς στην αίθουσα που περιλαμβάνει , σε ειδικές προθήκες , χάλκινους τρίποδες και λέβητες από την πρωιμότερη φάση του ιερού , ειδώλια πολεμιστών, αγαλματίδια λόγω και άλλων ζώων , ακόμα και απεικονίσεις σκηνών καθημερινής ζωής όπως το όργωμα και άλλες γεωργικές εργασίες. Μεταξύ των εκθεμάτων ξεχωρίζουν στην πρώτη αίθουσα δύο χάρτινα ελάσματα (πιθανόν επενδύσεις αρμάτων) Ασσυδιατικής τεχνικής και στη δεύτερη αίθουσα ένα ειδώλιο (B 5401) που απεικονίζει επτά γυμνές γυναικείες μορφές πιθανόν νύμφες, σε κυκλικό χορό, ένα διακοσμητικό επίθεμα ασπίδας με την μορφή της γοργόνας, ένα αγαλματίδιο λόγου (B 1741) από συμπαγές μέταλλο που σηματοδοτεί το πέρασμα από την Μικρογλυπτική των Γεωμετρικών χρόνων στη μνημειακή γλυπτική της Αχαϊκής εποχής και άλλες μικρότερες γλυπτές συνθέσεις με Ηνιόχους και

άλογα. Σημαντικά είναι επίσης τα ελάσματα που εικονίζουν μυθολογικές σκηνές, όπως αυτό που εμπνέεται από τον μυθολογικό κύκλο των Ατρείδων (δολοφονία Αγαμέμνονα, δολοφονία Κλυταιμνήστρας) ή εκείνο που εικονίζει πολεμιστή, πιθανόν τον Έκτορα να αποχαιρετά την οικογένειά του.

Οι υπόλοιπες αίθουσες του μουσείου είναι στενά συνδεδεμένες με τα μνημεία του ιερού και του αρχαιολογικού χώρου εν γένει . Από τα αντικείμενα της αρχαϊκής εποχής ξεχωρίζουν το γιγαντιαίο γυναικείο κεφάλι από ασβεστόλιθο, το οποίο μάλλον ανήκει σε Σφίγγα και όχι στο άγαλμα της Ήρας , όπως πίστευαν παλαιότερα , το αποκατεστημένο κεραμικό ακρωτήριο από το Ναό της Ήρας και τα αετώματα των θησαυρών των Γελώων (πήλινο, με χαρακτηριστικό ζωγραφικό διάκοσμο) και των Μεγαρέων (λίθινο, δωρικού ρυθμού με ανάγλυφο διάκοσμο). Δύο αίθουσες είναι αφιερωμένες στο ναό του Δία. στη μία , δεσπόζουν τα μαρμάρινα αετώματα του ναού, καθώς και κάποιες από τις μετώπες που ήταν διακοσμημένες με ανάγλυφα αφιερωμένα στους άθλους του Ηρακλή. Το ανατολικό αέτωμα εικονίζει την στιγμή πριν από την ιπποδρομία του Οινόμοαου και Πέλοπα, με τους δυο άνδρες συνοδευόμενους αντίστοιχα από τις γυναίκες τους Στερόπη και Ιπποδάμεια και από τα άλογά τους και το δυτικό τη μάχη Κενταύρων και Λαπιθών, τη στιγμή που ο Απόλλωνας δίνει τη μάχη στους τελευταίους. Στην άλλη αίθουσα ξεχωρίζει επάνω σε ψηλό βάθρο η νίκη του Παιωνίου με την αναθυματική της επιγραφή και ένα από τα πήλινα ακρωτήρια κάποιου ναού, ίσως της Ήρας, που εικονίζει την αρπαγή του Γανυμήδη από τον Δία και χρονολογείται από το 480 έως το 470 π.Χ. Από την αίθουσα αυτή περνάει κανείς σε μια μικρή έκθεση , αφιερωμένη στο εργαστήριο του Φειδία. Στο κέντρο δεσπόζει σε τρισδιάστατη γραφική αναπαράσταση το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία και μακέτα του κτιρίου, το οποίο ο Φειδίας χρησιμοποίησε ως εργαστήριο στις

διαστάσεις του ναού για να φιλοτεχνήσει το άγαλμα. Στις περιφερειακές προθήκες βλέπουμε τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και μήτρες από πηλό με την βοήθεια των οποίων έλαβαν μορφή τα ελάσματα του ελεφαντόδοτου ή τα χρυσά τμήματα του αγάλματος. Αξίζει να προσέξετε την μικρή μελανή οinoχόη στη βάση του οποίου είναι χαραγμένη η επιγραφή «ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ» που διακρίνεται με τη βοήθεια ενός καθρέπτη.

Το έκθεμα, όμως, με την μεγαλύτερη καλλιτεχνική (ενδεχομένως και οικονομική) αξία είναι ο Ερμής του Πραξιτέλη, ο οποίος εκτίθεται μόνος σε μια μεγάλη ορθογώνια αίθουσα. Ο Θεός εικονίζεται ως νέος άνδρας, γυμνός, κρατώντας στο αριστερό του μπράτσο τον μικρό θεό Διόνυσο. Το δεξί του χέρι είναι υψωμένο και στην παλάμη – που λείπει – θα πρέπει να κρατούσε ένα τσαμπί σταφύλι, σύμβολο του Διόνυσου. Ο αριστερός βραχίονας του Θεού στηρίζεται σε κορμό δένδρου, από το οποίο κρέμεται ένας χιτώνας. Κατά το παρελθόν, υπήρξαν πολλές συζητήσεις για το εάν το άγαλμα ήταν το αυθεντικό ή κάποιο ρωμαϊκό αντίγραφο. Η σύγχρονη απάντηση πάντως είναι ότι το άγαλμα είναι γνήσιο, αλλά είχε υποστεί επισκευές κατά την ρωμαϊκή περίοδο, κυρίως στην ράχη και τον κορμό του δένδρου, ο οποίος μάλλον αντικαταστάθηκε εξ' ολοκλήρου. Οι τελευταίες αίθουσες του μουσείου είναι αφιερωμένες στα γλυπτά ρωμαϊκής εποχής. Ξεχωρίζουν τα γλυπτά της αυτοκρατορικής οικογένειας των Αντωνίνων καθώς και ο μαρμάρινος ταύρος που κοσμούσαν τον Νυμφαίο του Ηρώδη Αττικού, με την αναθυματική επιγραφή της Ρύγλλας. Αρκετά από τα ευρήματα που παλαιότερα στεγάζονταν στο μουσείο και σχετίζονταν με την διοργάνωση και διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας έχουν μεταφερθεί στο Μουσείο Ιστορίας Ολυμπιακών Αγώνων.

Μουσείο Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων

Το μουσείο της ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων στεγάζεται στο πρώτο μουσειακό κτίριο της περιοχής, το οποίο οικοδομήθηκε στα 1886 με την χρηματική ενίσχυση του ευεργέτη Ανδρέα Συγγρού και σε σχέδια των W. Doerpfeld και F. Adler. Πρόκειται για ένα κομμό νεοκλασικό κτίριο που δεσπόζει σε ένα πευκόφυτο λοφίσκο μετά το πάρκινγκ του Δημαρχείου και πριν από τη στροφή που οδηγεί στο γεφυράκι του αρχαιολογικού χώρου. Το μουσείο, που είχε υποστεί σημαντικές ζημιές με τον σεισμό του 1954, με αποτέλεσμα να παραμείνει κλειστό για πάρα πολλά χρόνια επισκευάστηκε και ξανάνοιξε πρόσφατα τις πύλες του. Εκεί, μεταφέρθηκαν αρκετά από τα εκθέματα του αρχαιολογικού μουσείου και ιδιαίτερα όσα σχετιζόνταν με τους ίδιους τους αγώνες. Έτσι μπορεί κανείς να δει εκεί την «πέτρα του Βύβωνα», ένα τεράστιο ακατέργαστο λίθο, τον οποίο ο αθλητής Βύβων καυχιόταν ότι μπορούσε να σηκώσει με το ένα χέρι. Βλέπει επίσης, δίσκους, αλτήρες – μικρότερες πέτρες λιασμένες και με λαβές, τις οποίες κρατούσαν οι άλτες τη στιγμή του άλματος, για να τους δίνουν μεγαλύτερη ώθηση – και στλεγγίδες, τα χάλκινα ελάσματα δηλαδή με τα οποία κυρίως οι παλαιστές και οι πυγμάχοι έζυναν το σώμα τους για να αποβάλουν τη λάσπη που είχε σχηματιστεί από την άμμο της κονίστρας και την πάλη με γυμνό και αλειμμένο με λάδι σώμα.

Το Μουσείο περιλαμβάνει και κάποια εκθέματα που αφορούν την ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων μετά την αναβίωσή τους. Ωστόσο πολλά περισσότερα εκθέματα, όπως καρφίτσες, δάδες, παρτιτούρες ύμνων κ.λ.π. εκτίθενται στο Μουσείο των Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων. Δυστυχώς όμως, η παρουσίαση των εκθεμάτων στο μουσείο αυτό δεν το καθιστά άξιο επίσκεψης.

Το ένα ψηφιδωτό απεικονίζει στο κέντρο τη λίρα, σύμβολο του Απόλλωνα, γύρω από την οποία σε ακτινωτή διάσταση βρίσκονται τα σύμβολα των εννέα Μουσών ενώ το άλλο, με την ίδια διάταξη, αναπαριστά τους άθλους του Ηρακλή.

Δήμος Σκιλλούντος

Αρχαία Πλατιάνα

Ο ερειπιώνας της αρχαίας πόλης (Τυπανεαί ή Αίπυ), καταλάμβανε λόφο του όρους Λάπιθας στα νότια του χωριού Πλατιάνα (επαρχία Ολυμπίας). Βρίσκεται στην ενδοχώρα, 17χλμ. ανατολικά (σε ευθεία) από την πλησιέστερη ακτή του Κυπαρισσιακού κόλπου. Η οχυρωμένη, ελλειπτική και μακρόστενη πόλη περιβάλλεται από μία σειρά τειχών, πιθανώς του 4^{ου} ή 3^{ου} αι. π.Χ. και σώζεται στο σύνολό της σε πολύ καλή κατάσταση (σε ορισμένα σημεία γύρω στα 5μ. ύψος). Διαθέτει τρεις μεγάλες πύλες στα ΒΔ, στα ΝΔ και Α, που είναι η κύρια πύλη, καθώς και αρκετούς αμυντικούς πύργους, κυρίως ορθογώνιας αλλά και τραπεζιόσχημης κάτοψης. Τα τείχη έχουν χτιστεί από ογκόλιθους κατά το πολυγωνικό σύστημα τοιχοδομίας. Η εξωτερική τους όψη χαρακτηρίζεται από επιμελημένη επίπεδη επιφάνεια, ενώ το εσωτερικό γέμισμα είναι από πέτρες μετρίου μεγέθους.

Η οχυρωμένη πόλη έχει μέγιστο μήκος 660μ. και μέγιστο πλάτος συμπεριλαμβανομένης της ΒΔ προέκτασης του τείχους, 200μ., ενώ στο υπόλοιπο τμήμα της δεν ξεπερνά τα 100μ. πλάτος. Υποδιαιρείται σε 8 βαθμιδωτά άνδρα (επίπεδες επιφάνειες), με κλίση από δυτικά προς ανατολικά, που συγκρατούνται από αναλημματικούς τοίχους, κτισμένους κατά το τραπεζοειδές ή ορθογώνιο σύστημα τοιχοποιίας. Φαίνεται, ωστόσο, ότι ορισμένοι πολυγωνικοί ενισχυμένοι εσωτερικοί τοίχοι, δεν είχαν μόνο αναλημματικό χαρακτήρα, αλλά σχημάτιζαν εσωτερικούς οχυρωματικούς περιβόλους.

Σε ένα από τα άνδρα αυτά υπάρχει θέατρο του οποίου σώζεται τμήμα της σκηνής και του κοίλου, ενώ σε άλλα υπάρχουν α) η «Ακρόπολη», β) η «Αγορά», όπου βρίσκεται μεγάλη δεξαμενή σκαμμένη

στον ασβεστόλιθο και επεμβάσεις (λαξεύματα) στο φυσικό βράχο για διαμόρφωση του χώρου, καθώς και γ) το ανάλημμα του «Ναού». Στο ανατολικό τμήμα υπάρχουν θεμέλια διαφόρων κατασκευών. Από αυτές ξεχωρίζει μια ορθογώνιας κάτοψης, που σώζεται σε αρκετό ύψος και είναι χτισμένη κατά το ισόδομο σύστημα τοιχοδομίας. Πρόκειται μάλλον για σπίτια, ίσως των πιο επιφανών προσώπων.

Όσον αφορά το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, διάφορες ενδείξεις το τοποθετούν σε αυχένα ανάμεσα στο λόφο της οχυρωμένης πόλης και σε άλλον μικρότερο, που βρίσκεται λίγες εκατοντάδες μέτρα δυτικότερα.

Δήμος Σκιλλούντος

Αρχαία Σκιλλουντία

Πόλη της Τριφυλίας που απέχει 3,5χλμ. από την Ολυμπία και τοποθετείται στα νότια αυτής. Οι ανασκαφές που έχουν διενεργηθεί στην περιοχή του Προφήτη Ηλία Μακρυσίων, έδειξαν ότι είχε ιδρυθεί ένας οικισμός ήδη από τους μεσοελλαδικούς χρόνους, που με την σειρά του επεκτάθηκε στα βόρεια της προϊστορικής εγκατάστασης, κατά την ιστορική περίοδο.

Ο Σκίλλους κατά τον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ. υπήρξε φίλος των Πισατών, γεγονός που αρκούσε για να καταστραφεί η πόλη το 572 π.Χ. από τους Ηλείους. Γύρω στο 400 π.Χ. κυριάρχησαν οι Σπαρτιάτες, οι οποίοι στην συνέχεια παραχώρησαν στον Ξενοφώντα ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της. Ακολούθως ο Ξενοφών εγκαταστάθηκε εκεί και ίδρυσε τον Ναό της Αρτέμιδος. Η θεά, όπως είναι γνωστό, ήταν προστάτης του κυνηγιού. Ο Αθηναίος ιστορικός περιγράφει θηρευτικές σκηνές στους καταπράσινους τριφυλλιακούς λοφίσκους. Ο ίδιος, οι γιοι του και οι καλεσμένοι τους έφθαναν κυνηγώντας αγριόχοιρους και ελάφια μέχρι την Φολόη.

Δήμος Σκιλλούντος

Μάζι

Βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το σημερινό χωριό Σκιλλουντία της Ηλείας και απέχει 6χλμ. από τα Κρέστενα.

Οι ανασκαφές οι οποίες έχουν γίνει στην περιοχή έφεραν στο φως αρχικά ένα νεκροταφείο, στο οποίο ανασκάφτηκαν 13 κιβωτιόσχημοι τάφοι Κλασικών χρόνων.

Εξαιρετικά σημαντική ήταν η αποκάλυψη των ερειπίων δωρικού, περιπτέρου ναού του 390 π.Χ.. Η κρηπίδα και η θεμελίωση έγιναν από κογχυλιατή λίθο, ενώ ο υπόλοιπος ναός (οροφή και διακόσμηση) από μάρμαρο.

Εντός των αειωμάτων απεικονίζονταν σκηνές Αμαζονομαχίας και Γιγαντομαχίας.

Ο ναός ίσως ήταν χτισμένος από τον Ξενοφόντα και αφιερωμένος στην Άρτεμη ή την Αθηνά. Αργότερα βρέθηκε και ένα ακόμα υστεροκλασικό νεκροταφείο.

Η περιοχή όλη ονομαζόταν κατά την αρχαιότητα Σκιλλουντία.

Στην ευρύτερη σημερινή περιοχή Μακρисиών έχουν ανακαλυφθεί και μνημεία μυκηναϊκών χρόνων. Συγκεκριμένα έχει ανασκαφεί ένας τύμβος στο λόφο του Προφήτη Ηλία Μακρисиών και αρκετοί θαλαμωτοί τάφοι, με πληθώρα ευρημάτων (στη θέση Κανιά Μακρисиών και στα Διάσελλα).

Δήμος Ανδρίτσαινας

Ανδρίτσαινα

Διασχίζοντας μια περιοχή με πολλά πεύκα, ελιές, κυπαρίσσια και ιπιές και περνώντας έναν ενδιαφέροντα αρχαιολογικό χώρο στο χωριό Πλατιάνα, φθάνουμε στην Ανδρίτσαινα, μια πόλη που είναι γνωστή στο πανελλήνιο για δυο πολύ σημαντικά στοιχεία της. Τον ναό του Επικούρειου Απόλλωνα, το σημαντικότερο ίσως δείγμα αρχαίου ναού μετά την Ακρόπολη των Αθηνών, που διατηρείται σχεδόν ακέραιος μέχρι σήμερα, αλλά επί του παρόντος δέχεται τις απαραίτητες επισκευές των αρχαιολόγων και τη βιβλιοθήκη της Ανδρίτσαινας που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας, με χιλιάδες τόμους σπάνιων λογοτεχνικών έργων.

Η Ανδρίτσαινα υπήρχε πριν από τη Φραγκοκρατία, αλλά επί Τουρκοκρατίας εξελίχθηκε σε σημαντικό κέντρο του Ελληνισμού, με τον αμιγώς ελληνικό πληθυσμό της και το σχολείο που λειτουργεί εκεί από το 1976. Σήμερα μπορεί να είναι μια όμορφη επαρχιακά κωμόπολη, που διατηρεί ωστόσο τον απόηχο του περασμένου μεγαλείου της στα όμορφα πέτρινα αρχοντικά της και τις παλιές εκκλησίες της.

Θεισόα

Βρίσκεται σε ορεινή περιοχή, ανατολικά της Ανδρίτσαινας, κοντά στο σημερινό χωριό Θεισόα, που παλιά ονομαζόταν Λάβδα. Σε αυτή την γεωγραφική περιοχή βρίσκονται αρκετά ερείπια οικιών, διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη ναών καθώς και επιγραφές. Η ακρόπολη της πόλη υψώνεται βορειοδυτικά της σημερινής κοινότητας και περιβάλλεται από ισχυρό τείχος. Το Ολλανδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο έχει ανασκάψει και τμήμα του νεκροταφείου. Οι τάφοι του παρουσιάζουν ιδιομορφίες ως προς την εσωτερική διάταξη των νεκρών και των κτερισμάτων τους.

Βάσσαι – Επικούρειος Απόλλωνα

Είναι ο πρώτος σχεδόν άρτια διατηρημένος ναός στον οποίο αντιπροσωπεύονται για πρώτη φορά και οι τρεις αρχιτεκτονικοί ρυθμοί της αρχαιότητας: ιωνικός, δωρικός, κορινθιακός.

Η θέση που είναι κτισμένος ο ναός σε υψόμετρο 1.131 μ., έχει το αρχαίο όνομα «Βάσσαι», που σημαίνει μικρή κοιλάδα μέσα στα βράχια.

Είναι δωρικός περίπτερος κτισμένος από ντόπιο ασβεστόλιθο. Αποτελείται από πρόναο, σηκό και οπισθόδομο και έχει προσανατολισμό από βορρά προς νότο. Στον σηκό υπήρχε κίονας με κορινθιακό κιονόκρανο, που είναι το αρχαιότερο γνωστό παράδειγμα. Τα ναό κοσμούσε μαρμάρινη, ανάγλυφη ζωφόρος με παράσταση αμαζονομαχίας και κενταυρομαχίας. Οι πλάκες της ζωφόρου έχουν υφανταγεί και βρίσκονται σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο.

Ο ναός, έργο του αρχιτέκτονα του Παρθενώνα Ικτίνου, χρονολογείται γύρω στο 420 π.Χ. και κτίσθηκα πάνω σε παλαιότερο ναό, από τους κατοίκους της Φιγάλειας προς τιμήν του Επικούρειου Απόλλωνα σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη σωτηρία τους από λοιμό.

Το επίθετο Επικούρειος δόθηκε στο Απόλλωνα γύρω στο 660 π.Χ., την εποχή των πολέμων με τους Σπαρτιάτες. Το 1902, η εν Αθήναις αρχαιολογική Εταιρία άρχισε στην περιοχή συστηματική αρχαιολογική έρευνα υπό την γενική διεύθυνση του Κ. Κουρουνιώτη και με την συνδρομή των Κ. Ρωμαίου και Π. Καββαδία. Συνεχίστηκε στα 1959, 1970 και κατά την περίοδο 1975-1979, υπό την διεύθυνση του Ν. Γιαλούρη.

Έχουν γίνει μικρές αναστηλωτικές εργασίες συντήρησης του ναού από τους επιστήμονες της Επιτροπής Επικούρειου Απόλλωνος, η οποία εποπτεύει το έργο και έχει έδρα την Αθήνα.

Δήμος Βόλακος

Επιτάλιο

Η θέση του αρχαίου Επιταλίου βρίσκεται βορειοδυτικά της σημερινής, ομώνυμης κοινότητας. Η ανασκαφή διεξήχθη από τον Π.Θέμελη και έφερε στο φως ρωμαϊκό λουτρό με υπόκαυστα, εργαστήρια, έναν κεραμικό κλίβανο, ένα μεγάλο δημόσιο οικοδόμημα, αγνώστου χρήσης και θεμέλια πολλών οικιών. Όλα ανήκουν στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια.

Ανατολικά του αρχαίου Επιταλίου ανασκάφθηκε μία μυκηναϊκή οικία με λουτήρα, ενώ στους λοφίσκους της περιοχής, που εποπτεύουν την πεδιάδα της Αγουλινίτσας και τις εκβολές του Αλφειού, είχαν λαξευτεί αρκετοί μυκηναϊκοί τάφοι, που πιθανόν αποτελούσαν το νεκροταφείο του Ομηρικού Θρύου.

Κακόβατος

Σημαντική μυκηναϊκή θέση αποτελεί ο αρχαιολογικός χώρος του Κακόβατου. Εκεί ανεσκάφησαν τρεις θαλαμωτοί τάφοι και ένας οχυρωμένος οικισμός.

Βρίσκονται τέσσερα χιλιόμετρα βορειοανατολικά της σημερινής, ομώνυμης κοινότητας. Έχουν κατασκευασθεί στην κορυφή και την κλιτύ ενός λοφίσκου από οποίο μπορεί να κατοπτεύσει κανείς όλη την πεδιάδα της Ζαχάρως. Η ανασκαφή διεξήχθη στις αρχές του αιώνα (1907-1908) από τον W.Doerpfeld. Οι τάφοι βρέθηκαν συλημένοι και κατεστραμμένοι από τους κατοίκους, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τους λίθους των θόλων για την παραγωγή ασβέστη. Οι κάτοικοι ονόμαζαν και αποκαλούν ακόμα και σήμερα την περιοχή 'Μάρμαρα'. Και οι τρεις τάφοι είναι επιβλητικοί, μεγάλων διαστάσεων και μπορούν να συγκριθούν με αργολικά και μεσσηνιακά ανάλογα (τάφοι Ατρέα, Αιγίσθου, Περιστεριάς). Παρά την σύληση και την εκτεταμένη καταστροφή τους βρέθηκαν πολλά; Αντικείμενα τα οποία πιστοποιούν τη δύναμη, τον πλούτο και την ευημερία των κατοίκων της εποχής.

Συγκεκριμένα:

- Αμφορείς μεγάλων διαστάσεων με διακόσμηση με θέματα από το θαλάσσιο ή φυτικό κόσμο (αργοναύτες, χταπόδια, άνθη παπύρου, φύλλα κισσού), επηρεασμένοι από την μηνωϊκή κρήτη.
- Χάλκινα ξίφη, χτένια και δισκάρια από ελεφαντόδοντο, χρυσά αντικείμενα, λίθινα αγγεία.
- Ψήφοι από κεχριμπάρι που εισάγονταν από τη μακρινή Βαλτική.

Ο οικισμός ήταν οχυρωμένος με ισχυρό τείχος. Εντός του υπήρχαν πολλές οικίες και ένα κτίριο μεγάλων διαστάσεων και βιοτεχνικού-

αποθηκευτικού χαρακτήρα, καθώς βρέθηκαν εκεί αναρίθμητα πιθάρια, πολλά από τα οποία περιείχαν αποξηραμένους καρπούς.

Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με τους στίχους της Οδύσσειας οδήγησαν τον Γερμανό αρχαιολόγο να πιστέψει ότι η Πύλος του Νέστορα είχε κτισθεί εκεί.

Αρχαία Φιγάλεια

Η Φιγάλεια υπήρξε κατά την αρχαιότητα μια από τις ισχυρότερες αρκαδικές πόλεις στην πολιτική χώρα. Την πόλη περιέβαλε ισχυρό τείχος μήκους περίπου 4χλμ., με πύργους ορθογώνιους και κυκλικούς, το οποίο σώζεται ακόμα και σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση και σε αρκετό ύψος.

Ο Πausανίας (VIII 39-41) αναφέρει στη Φιγάλεια την ύπαρξη ιερών της Αρτέμιδος Σωτήρος, του Διονυσίου Ακρατοφόρου και της Ευρυνόμης, καθώς και Γυμνασίου και Αγοράς με τα αγάλματα του Ερμή και του Ολυμπιονίκη Αρραχίωνα. Ένα άγαλμα κούρου, που είναι εκτεθειμένο στο Μουσείο Ολυμπίας θεωρείται ότι απεικονίζει τον Αρραχίωνα, βρέθηκα δε στο χώρο της αρχαίας Αγοράς της πόλης. Επίσης αναφέρει στην Αγορά την ύπαρξη πολυανδρίου των Ορεσθασίων, οι οποίοι βοήθησαν τους Φιγαλείς να διώξουν από την πόλη τους τους Λακεδαιμόνιους κατακτητές (μετά το 659 π.Χ.).

Αρχαίο Λέπρεο

Αρχαία ισχυρή πόλη, κτισμένη σε στρατηγικό σημείο, αφού ήλεγχε τα περάσματα για Ηλεία, Μεσσηνία και Αρκαδία. Η πόλη βρισκόταν σε διαρκείς αγώνες κατά των Ηλείων, των οποίων υπήρξαν οι χειρότεροι αντίπαλοι. Η διεκδίκηση του Λεπρέου από τους Ηλείους, τους οδήγησε στην ανοικτή σύγκρουση με τους Σπαρτιάτες οι οποίοι εισέβαλαν και ερήμωσαν την Ηλεία, στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ.

Το Λέπρεο ήταν μέλος της Αχαϊκής Συμπολιτείας, ενώ το 146π.Χ. οι Ρωμαίοι το προσαρτούν πάλι στην Ηλεία. Το μεσαίωνα καταστράφηκε από βαρβαρικές επιδρομές.

Η κατοίκηση αρχίζει ήδη από τους νεολιθικούς χρόνους. Ανασκάφηκε προϊστορική Ακρόπολη, καθώς και οικισμός της ΠΕ II περιόδου.

Από τα τείχη της πόλης σώζονται ελάχιστα υπολείμματα. Η Ακρόπολη των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων διαθέτει τείχη με τετράγωνους πύργους, οι οποίοι σώζονται σε ύψος 4μ.

Ερείπια περιπτέρου ναού, δωρικού ρυθμού, χρονολογούνται στους κλασσικούς χρόνους. Ο ναός αποδίδεται στη θεά Δήμητρα και έχει έξι κίονες στις στενές και έντεκα στις μακρές πλευρές. Σε μικρή απόσταση από το ναό αποκαλύφθηκαν θεμέλια βωμού.

Στην περιοχή έχουν βρεθεί τάφοι, οι οποίοι τοποθετούνται στην περίοδο από τους αρχαϊκούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Δήμος Λασιώνος

Μυκηναϊκό Νεκροταφείο Θαλαμοειδών Τάφων Αγίας Τριάδας

Σε ορεινή και δύσβατη θέση της ΒΑ. Ηλείας, μεταξύ των κοινοτήτων Πανόπουλου και Αγ. Τριάδας επισημάνθηκε ήδη από το Φεβρουάριο του 1988 εκτεταμένο νεκροταφείο, μυκηναϊκών, θαλαμωτών τάφων. Η θέση ονομάζεται Παλιομπουκουβίνα (από το ομώνυμο χωριό το οποίο υπήρχε κ'αποτε εκεί και κατεστράφη σύμφωνα με την προφορική παράδοση, από λοιμώδη νόσο), ενώ το τοπωνύμιο μαρτυρεί εγκατάσταση σλαβικών φύλων, καθώς Μπουκοβαρ στη σλαβονική ονομάζεται η δρυς. Η ανασκαφή ξεκίνησε από τον Ιανουάριο του 1990 έως το 1994 και επαναληφθεί το πρώτο εξάμηνο του 1997. Συνολικά μέχρι το 1995 απεκαλύφθησαν 47 θαλαμωτοί τάφοι.

Το νεκροταφείο, παρά την δραστηριότητα των αρχαιοκαπήλων, απέδωσε πλούσια ευρήματα (περίπου τετρακόσια πενήντα ακέραια αγγεία και 1500 μικροευρήματα).

Οι θαλαμωτοί τάφοι περιλάμβαναν πολλαπλές ταφές, διαφόρων χρονικών φάσεων, της ύστατης Χαλκοκρατίας (1400-1100 π.Χ.), όπως καταδεικνύεται και από τα συνανήκοντα κτερίσματα. Μόνο στον τάφο 36 έχει αποθεθεί ένας νεκρός, ενώ οι υπόλοιποι περιείχαν από τρεις έως εικοσιοκτώ ταφές, που άνηκαν σε γυναίκες, άνδρες και παιδιά, χωρίς την ύπαρξη κάποιου διαχωρισμού βάση του φύλου ή της ηλικίας. Οι πρωταρχικές ταφές συνήθως γίνονταν είτε σε λάκκους είτε επί του δαπέδου. Σε κάθε λάκκο απέτιθετο ένας μόνο νεκρός, συνήθως σε έντονα συνεσταλμένη στάση και ακολουθώντας τον προσανατολισμό ολόκληρου του μνημείου. Οι ανακομιδές τοποθετούνταν και πάλι είτε σε λάκκους ή οι παλαιότερες ταφές παραμερίζονταν στην περιφέρεια του θαλάμου σχηματίζοντας σωρούς, χωρίς να λαμβάνεται οποιαδήποτε πρόνοια ή να

επιδεικνύεται κάποια μορφή σεβασμού για τους προγενέστερους ενταφιασμούς. Τα μεγάλα αγγεία πιθανόν να καλύπτονταν με κάποιο είδος υφάσματος, προφανώς για να προστατευθεί το περιεχόμενό τους. Κάθε ταφικό μνημείο μάλλον άνηκε σε μια οικογένεια ή γένος και τον ίδιο σκοπό εξυπηρετούσαν οι διπλοί θάλαμοι. Όταν δηλαδή ο κύριος θάλαμος ήταν πλήρης τάφων, η ιδιοκτήτρια οικογένεια κατασκεύαζε στο οπίσθιο τοίχωμα έναν άλλο, προκειμένου να ενταφιάσει τα υπόλοιπα μέλη της.

Σε μία περίπτωση μπροστά στον τάφο είχε τοποθετηθεί μεγάλος κρατήρας, σε ειδικά διαμορφωμένη εσοχή, έχοντας ρόλο σήματος.

Πολύτιμες πληροφορίες για τα έθιμα ταφής μας παρέχουν επτά όστρακα κρατήρα από το δρόμο του θαλαμωτού τάφου 5. Εικονίζουν μια παράσταση πρόθεσης, η οποία τόσο θεματολογικά όσο και τεχνοτροπικά συνδέεται με τις δημοφιλείς αντίστοιχες παραστάσεις γεωμετρικών χρόνων. Ο νεκρός ετοποθετείτο πάνω σε ένα είδος κλίνης – φορείου, οι δε συγγενείς, παρουσία και των κατοικίδιων ζώων της οικογένειας, θρηγούσαν την απώλεια του προσφιλούς προσώπου.

Λασίων

Η σπουδαιότερη πόλη της Ηλειακής Ακρόρειας (της ορεινής περιοχής της Ηλείας, που βρίσκεται στα σύνορα με την Αρκαδία και την Αχαΐα). Βρισκόταν στο μέσο του κατάφυτου οροπεδίου της Κάπελης (ή Φολόης, ονομάστηκε έτσι γιατί στο δάσος ζούσε ο κένταυρος Φόλος). Το οροπέδιο σκεπάζεται από πυκνό δάσος από βελανιδιές και θεωρείται ως ένα από τα ωραιότερα δάση της Ελλάδας. Σήμερα σώζονται ίχνη των τειχών κοντά στο χωριό Κούμανη, στη θέση Κούτη (Παλαιόλαστρο). Σε ολόκληρη την περιοχή βρίσκονται διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη και θραύσματα επιγραφών. Στην Φραγκοκρατία φαίνεται πως πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης κτίστηκε ισχυρός φράγκικος πύργος.

Δίβρη

Η Δίβρη βρίσκεται σε υψόμετρο 850 μέτρων, στις πλαγιές των Λαμπείων Ορέων (1797μ) ανάμεσα σε πυκνή βλάστηση και άφθονα νερά, είναι δε χαρακτηριστική η περιγραφή του Πausανία 'Εν Λαμπαία είχε τας πηγάς ο ποταμός Ερύμανθος, ην δε το όρος τούτο ιερόν του Πάνος και μοίρα του όρους Ερύμανθου'.

Χτισμένη αμφιθεατρικά αποτελείται από επτά συνοικισμούς και τον κεντρικό οικισμό την Αγορά όπου υπάρχουν οι υπηρεσίες, τα εμπορικά, ο Ξενώνας, οι ταβέρνες και τα καφενεία. Παρά τον όποιο εκσυγχρονισμό, ξεχωρίζει το τοπικό χρώμα, με τα λιθόκτιστα σπίτια, τις αυλές με τις πέτρινες εξώπορτες, τα ξύλινα μπαλκόνια με τα λουλούδια και τα χαγιάτια και τις κεραμοσκεπές.

Ξεχωριστά στολίδια για το χωριό είναι το Σύγγρειο Δημοτικό Σχολείο, το Γυμνάσιο (πρώην Παρθεναγωγείο, δωρεά Σύγγρου-Γκάβα), το βυζαντινό εκκλησάκι της Αγίας Τριάδος (12^{ος} αι.) κα.

Χαρακτηριστική είναι η παρουσία πολλών ναών που μαζί με τα εξωκλήσια ξεπερνούν τα 50 (μοναδική ίσως περίπτωση τόσα πολλά σε ένα μικρό χώρο) ενώ ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το Μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής (Μονή Δίβρης) με το κρυφό σχολειό και την πλούσια ιστορία του, που βρίσκεται μέσα στο ελατόδασος της περιοχής.

Εκτός από τα κρυστάλλινα νερά και το θαυμάσιο τοπίο, η Δίβρη είναι γνωστή για τα τοπικά προϊόντα της όπως τα τυροκομικά, τα ντόπια κρέατα, το μέλι, τα καρύδια κα.

Με λίγα λόγια ένας όμορφος τόπος που κεντρίζει τις αισθήσεις του επισκέπτη.

Δάσος Φολόης

Σε υψόμετρο 688 μ. βρίσκεται το δάσος Φολόη και καλύπτεται από πολλά μεγάλα και ευθύκορμα δένδρα, τις δρύες.

Το όλο οικοσύστημα της περιοχής είναι τυπικά μεσογειακό και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία φυτών και ζώων, κάτι που σημαίνει ιδιαίτερη σταθερότητα. Η μέχρι σήμερα αλόγιστη, ληστρική, εντατική και καταστροφική εκμετάλλευση του (υλοτομία, βοσκή, εξοντωτικό κυνήγι) έχει προκαλέσει την υποβάθμιση του δασικού οικοσυστήματός σε τέτοιο βαθμό που, αν δεν ληφθούν άμεσα μέτρα προστασίας του, κινδυνεύουν με κατάρρευση όλες σχεδόν οι τροφικές αλυσίδες, το τροφικό πλέγμα και το πλέγμα των βιοσυστημάτων του.

Αργαία Αλίφειρα

Η Αλίφειρα τοποθετείται στην κορυφή ενός επιμήκους απότομου λόφου πάνω από το σύγχρονο χωριό Αλίφειρα. Ο λόφος αυτός ονομάζεται "Κάστρο της Νεροβίτσας".

Η κατοίκηση της περιοχής ξεκινά από τον 6^ο αι. π.Χ.. Το 224 π.Χ. η παειοχή παραχωρήθηκε από τον Λυδιάδα της Μεγαλόπολης στην Ηλεία. Το 219 π.Χ. ο Φίλιππος την καταλαμβάνει, έπειτα από πολιορκία, ενώ το 191 π.Χ. γίνεται μέλος της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Η πολιούχος θεότητα της ήταν η Αθηνά, που σύμφωνα με τη μυθολογία γέννηθηκε πλησίον της λίμνης Τριτωνίδας, στη ΒΑ πλαγιά του βουνού της Αλίφειρας. Ο μύθος αναφέρει ότι ο Δίας κατάπιε τη Μήτι (το όνομα σημαίνει «σκέψη»), που ήταν έγκυος στην Αθηνά, για να μην γεννηθεί το παιδί του και χάσει τον θρόνο του. Όμως οι ωδίνες του τοκετού τον έφεραν σε δύσκολη θέση και γι' αυτό ζητά από τον Ήφαιστο να σχίσει το κεφάλι του, από όπου πετάχτηκε η Αθηνά.

Η περιοχή ανασκάφτηκε από τον Α. Ορλάνδο το 1932 – 1933. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν το τείχος που περιέβαλε την ακρόπολη, ενώ πάνω σε αυτήν εντοπίστηκαν τα θεμέλια του ναού της Αθηνάς, του 5^{ου} αι. π.Χ. (εκατόμπεδος ναός, με έξι κίονες). Μπροστά από το ναό υπάρχει ανάλημμα με δεκατέσσερις βαθμίδες. Ευμεγέθης βωμός αποκαλύφθηκε στη βόρεια πλευρά του ναού. Επίσης σε χαμηλότερο επίπεδο στη δυτική πλευρά του βράχου βρέθηκε ο ναός του Ασκληπιού, ο οποίος χρονολογείται από το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Πρόκειται για ορθογώνιο ναό, διαστάσεων 6 x 9 μ.

Τέλος καταγράφονται και 6 ταφικά οικοδομήματα, εκ των οποίων το πιο καλοδιατηρημένο είναι αυτό του Σεθέα, με ναόσχημη πρόσοψη με αέτωμα.

Ανδραβίδα

Είναι μια αγροτική κωμόπολη, 3χλμ. βορειοδυτικά του Πύργου με πληθυσμό 3.597. βρίσκεται σε μια εύφορη πεδιάδα. Κατά τη διάρκεια της επικράτησης τω Φράγκων, ήταν η πρωτεύουσα του πριγκιπάτου του Μοριά σε μια πλούσια περιοχή. Ήταν η έδρα του Επισκόπου της Ωλένης. Ήταν ο τόπος που οι Ευρωπαίοι αριστοκράτες έφθαναν για να ασκηθούν στην ιππασία.

Ενότητα Γ

«Ανάπτυξη και τουρισμός»

Α. Τουρισμός και Ανάπτυξη :

Η Ηλεία στο Επίεντρο

Ο Τουρισμός εδώ και πολλά χρόνια αποτελεί μια από τις πιο πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας.

Τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται μια διεθνής κάμψη του Τουρισμού αλλά και ανάδειξη νέων αγορών που με χαμηλές τιμές διεκδίκησαν μερίδιο από το τουριστικό προϊόν.

Ο Ελληνικός Τουρισμός τα τελευταία χρόνια έχει μια μείωση αφίξεων και διανυκτερεύσεων σε όλους τους τουριστικούς προορισμούς και μια πτώση των τουριστικών εσόδων.

Σ' αυτή τη δύσκολη περίοδο το κράτος πήρε πρωτοβουλίες για να δημιουργήσει ξανά συνθήκες ανάπτυξης του Ελληνικού Τουρισμού. Και συγκεκριμένα:

Επανίδρυσε το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης ώστε να υπάρχει ένας υπεύθυνος Υπουργός και Υπηρεσίες που να ασχολούνται αποκλειστικά και μόνον με τον Τουρισμό.

Φέτος το Υπουργείο προχώρησε με επιτυχία σε μια διεθνή καμπάνια για να μπορέσει να αυξήσει τον αριθμό των τουριστών για την φετινή περίοδο. Την ίδια ώρα όμως για πρώτη φορά υπάρχει μια συστηματική προσπάθεια και διαφημιστική καμπάνια για να πειστούν οι ίδιοι οι Έλληνες ότι δεν υπάρχει λόγος να προτιμούν άλλους προορισμούς και η Ελλάδα είναι ο καλύτερος τόπος για διακοπές και για τους Έλληνες.

Παράλληλα

Μέσα από τον Νέο Αναπτυξιακό Νόμο που έχει ψηφιστεί και ήδη εφαρμόζεται προβλέπονται επιχορηγήσεις για την ίδρυση νέων μονάδων ή την αναβάθμιση υπαρχόντων για την μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων σε σύγχρονα τουριστικά καταλύματα και οι χρηματοδοτήσεις παλαιών και νέων επιχειρήσεων φτάνουν έως και το 55% της επένδυσης.

Αντίστοιχα ενισχύονται επενδύσεις που είναι κατάλληλες για την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού όπως γήπεδα γκόλφ, χιονοδρομικά κέντρα, μαρίνες σκαφών, εκθεσιακά κέντρα, θεματικά πάρκα, κ.α.

Και τέλος με τον Νέο Αναπτυξιακό Νόμο απλοποιήθηκε κατά πολύ η γραφειοκρατική διαδικασία της ίδρυσης μονάδων, κάτι που ενδιαφέρει κάθε επενδυτή.

Στον τομέα όμως του τουρισμού δραστηριοποιήθηκε και η Περιφέρεια, γιατί ο Τουρισμός είναι βασικός τομέας στήριξης της Οικονομίας της Πελοποννήσου. Έτσι η Νομαρχία, Δήμοι και τουριστικοί επιχειρηματίες συμμετείχαν σε 4 Διεθνείς εκθέσεις, στο

Μιλάνο, στο Μόναχο, στο Λονδίνο και για πρώτη φορά στην Πράγα με στόχο να υπάρξει μια νέα πηγή προσέλκυσης τουριστών από μια χώρα που έχει μια αναπτυσσόμενη οικονομία και που συμμετέχει πια Ό-Γην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όπως επίσης ολόκληρη η περιφέρεια Πελοποννήσου είχε συμμετοχή στο «Πάρκο Ελληνικού Πολιτισμού» που έγινε κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004 και στην Πανελλήνια έκθεση «Τουριστικό Πανόραμα» τον Μάρτιο του 2005.

Τέλος πραγματοποιήθηκε η έκδοση σύγχρονου διαφημιστικού υλικού που προβάλλει όλες τις περιοχές της Πελοποννήσου και την Ηλεία, για το οποίο διακινήθηκε και σε όλες τις εκθέσεις.

Σήμερα ετοιμάζεται νέο υλικό και έντυπο και ηλεκτρονικό. Για το μεν ηλεκτρονικό υλικό που σήμερα δεν υπάρχει θα δημιουργηθεί πύλη διαδικτύου με στόχο την συνεχή προβολή της Πελοποννήσου σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ηλεκτρονική αυτή πύλη αναμένεται να λειτουργήσει πριν ξεκινήσει η τουριστική σεζόν το 2006. Ως προς το έντυπο υλικό θα αρχίσει να χρησιμοποιείται άμεσα και για τον Έλληνα τουρίστα.

Στον τομέα του Τουρισμού για ιδιωτικές επενδύσεις στην Αργολίδα από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, υπάρχει χρηματοδότηση σε 49 τουριστικές επιχειρήσεις με επιχορήγηση 1,2 εκατ. Ευρώ, είτε για την ανέγερση νέων μονάδων είτε για τον εκσυγχρονισμό παλαιών είτε για άλλες μορφές τουριστικής δραστηριότητας.

Παράλληλα όμως η στήριξη του τουρισμού απαιτεί και υποδομές και η Περιφέρεια αξιοποιώντας τους πόρους του Γ' Κ.Π.Σ. σε συνεργασία με την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και την Τοπική . Αυτοδιοίκηση προχωρά στην βελτίωση των υποδομών.

Έργα όπως το λιμάνι του Κατακόλου, η ανάδειξη των Αρχαιολογικών χώρων της αρχαίας Ολυμπίας αλλά και έργα όπως η οδική σύνδεση των Αρχαιολογικών χώρων με την κατασκευή του τμήματος και η ανάδειξη της Δημοτικής αγοράς του Πυργου είναι έργα που όχι μόνον βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων αλλά βοηθούν και την τουριστική ανάπτυξη της Ηλείας.

Ολόκληρη η Πελοπόννησος προσφέρεται για πολλές μορφές Τουρισμού και ξεχωριστή θέση έχει η Ηλεία, γιατί είναι μια κοιτίδα πολιτισμού με τεράστια ιστορία και μοναδικά αρχαιολογικά μνημεία.

Γιατί διαθέτει καταπληκτικές ακτές, όμορφες πόλεις και κυρίως έχει την καλύτερη τουριστική υποδομή από την υπόλοιπη Πελοπόννησο.

Γι' αυτό αποτελεί υποχρέωση όλων μας να στηρίξουμε την προσπάθεια για ακόμη μεγαλύτερη τουριστική ανάπτυξη της Ηλείας.

Το κράτος και η Περιφέρεια δημιουργώντας όσο το δυνατόν περισσότερες υποδομές, η Αυτοδιοίκηση κρατώντας καθαρές τις ακτές και τις πόλεις της και οι ιδιώτες επιχειρηματίες προσφέροντας ανταγωνιστικές τιμές αλλά κυρίως υψηλής ποιότητας Υπηρεσίες.

Όλοι μαζί μπορούμε να φέρουμε την Ηλεία στο κέντρο του τουριστικού ενδιαφέροντος και επειδή ο Τουρισμός δεν μπορεί να στηρίζεται σε βραχυχρόνιο σχεδιασμό χρειάζεται να γίνει ένας σχεδιασμός με ορίζοντα δεκαετία αν θέλουμε να έχουμε πραγματική ανάπτυξη και επιτυχημένη πορεία. Και ο σχεδιασμός αυτός θα γίνει μέσα από διάλογο με όλους τους φορείς αλλά και μέσα από μια σοβαρή και υπεύθυνη αντιμετώπιση των προβλημάτων.

**«Εναλλακτικές μορφές τουρισμού-
Νέα προϊόντα»**

1. Εισαγωγικά

Το Ελληνικό τουριστικό προϊόν, όπως κατά κύριο λόγο έχει διαμορφωθεί και σήμερα προσφέρεται, αποτελείται στον παράλιο, μη διαφοροποιημένο τοπικά, μαζικό παραθερισμό, με έντονες περιβαλλοντικές, αισθητικές κ.λπ. επιπτώσεις.

Αφορά, περισσότερο, σ' ένα εμπειρικά τυποποιημένο και μιμητικό προϊόν, που συναντάται σ' όλες τις χώρες της Μεσογείου και λιγότερο στην προσφορά μιας ολοκληρωμένης δέσμης σύγχρονων υπηρεσιών φιλοξενίας και περιήγησης.

Μιας δέσμης τουριστικών υπηρεσιών, αναβαθμισμένης ποιοτικά, χωρικά, αλλά και χρονικά επίμηκυμένης και διαφοροποιημένης, που να μπορεί να συγκροτεί μια ευρεία κοινωνία ονείρου, αλλά και να μπορεί να παρέχει αυθεντικές εμπειρίες διακοπών και αναψυχής.

Μια κοινωνία, δηλαδή, που να αναπτύσσει ένα ποικίλο σύνολο από τοπικά τουριστικά προϊόντα, τα οποία αρμονικά να αξιοποιούν, να συνδυάζουν και να αναδεικνύουν ιδιότυπους, γεωγραφικά, πόρους.

Πόρους, όπως είναι τα ιδιαίτερα τοπικά φυσικά διαθέσιμα με τα λοιπά στοιχεία του υλικού περιβάλλοντος, καθώς και η πολιτισμική κληρονομιά.

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, στις αναπτυγμένες κοινωνίες είναι κάτι περισσότερο από εμφανής και επιτακτική, η ανάγκη πλέον για ενσωμάτωση εξανθρωπισμένων όρων και αναβαθμισμένων προδιαγραφών ποιότητας και υπευθυνότητας στον ελεύθερο χρόνο και στους τουριστικούς προορισμούς.

Το γεγονός αυτό, διαφοροποιεί τη συμβατική αντίληψη των διακοπών, που συνδέεται με τον εποχικό, συνήθως παραθεριστικό, απρόσωπο, μαζικό και περιβαλλοντικά προβληματικό τουρισμό και τις προοπτικές του.

Πρέπει να συνειδητοποιηθεί ότι, οι καταναλωτές τουριστικών υπηρεσιών, σήμερα, είναι σε μεγάλο βαθμό ώριμοι από εμπειρίες, ανομοιογενείς, αυθόρμητοι, επιζητούν επιπλέον του παραθερισμού («sun plus») προϊόντα ευρύτερης αναψυχής, λαμβάνουν υπόψη τους τα ενδεχόμενα της επιζήμιας ηλιακής ακτινοβολίας και προστατεύονται («keep clothes on») αναζητώντας κ.λπ. τοπικές παροχές, επιδιώκουν τη διαφοροποίηση και τη μοναδικότητα, ζητούν κατανόηση και «ανθρώπινο» πρόσωπο συμπεριφοράς και βλέπουν την περίοδο των διακοπών ως προέκταση της καθημερινής τους ζωής.

Έτσι, περιφερειακά και τοπικά διαφοροποιημένα πλεονεκτήματα της χώρας, όπως είναι η ιδιαίτερη φυσική ομορφιά με τις τοπικές εκδοχές της, η γεωμορφολογική ποικιλότητα (ορεινοί όγκοι, πεδιάδες, παράκτιες περιοχές, όρμοι, λίμνες, ποταμοί, κ.λπ.), το πλήθος των ιστορικών μνημείων (αρχαιοελληνικά, ρωμαϊκά, βυζαντινά, μεταβυζαντινά και νεότερης εποχής), η πλούσια πολιτισμική κληρονομιά, η τοπική γαστρονομία, οι παραδοσιακοί οικισμοί και οι καθαρές θάλασσες με ιδιόμορφες παραλίες, είναι στοιχεία, που μοναδικά προσφέρονται για την ανταπόκριση στις σύγχρονες καταναλωτικές – τουριστικές ανάγκες.

Τα προηγούμενα, μπορούν να ικανοποιηθούν με την ανάπτυξη διαφοροποιημένων επιζητούμενων και ανταγωνιστικών μορφών

τουρισμού ποιότητας, με έμφαση στις ειδικές μορφές τουρισμού όπως και στον εναλλακτικό τουρισμό.

Ανάμεσα στα κυριότερα τέτοια είδη, είναι ο τουρισμός περιπέτειας, ο αθλητικός τουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο τουρισμός ευζωίας, ο τουρισμός της «καλής ζωής» («good life»), ο τουρισμός για τα νέα υψηλά βαλάντια («new jet set»), ο τουρισμός πνευματικού ησυχασμού («peace of mind»), ο τουρισμός διασκέδασης κ.λπ.

Η σύγχρονη αυτή πραγματικότητα, ήδη επιφέρει διαρθρωτικές αλλαγές στην τουριστική αγορά και οδηγεί στην αυξανόμενη ζήτηση και στη συνεχή ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων και σχετικών δραστηριοτήτων, συνήθως μικρής κλίμακας και ειδικής στοχοθέτησης, υπεύθυνων περιβαλλοντικά και με σεβασμό στα στοιχεία των τοπικών πολιτισμών και κοινωνιών.

Πρόκειται για προϊόντα, που συστηματικά διαμορφώνονται, διεισδύουν και πετυχαίνουν αξιοσημείωτα μερίδια αγοράς, συμπληρώνοντας ή ακόμη και παραμερίζοντας και απαξιώνοντας αντίστοιχα παρωχημένα παραδοσιακά.

Αρκετά, από τα αναδυόμενα τουριστικά αυτά προϊόντα αφορούν στο λεγόμενο εναλλακτικό τουρισμό, με τις διάφορες εκφάνσεις του, καθώς και σε ειδικές μορφές τουρισμού.

2. Ο Εναλλακτικός Τουρισμός και οι Ειδικές Μορφές Τουρισμού

Ο «εναλλακτικός τουρισμός» αφορά σε μορφές ήπιου τουρισμού, που επιδιώκουν να προσφέρουν προϊόντα διαφορετικά από εκείνα του μαζικού τουρισμού.

Δηλαδή, αναφέρεται σε τουριστικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας και ενεργού συμμετοχής του ατόμου, που, κατά κανόνα, συνεισφέρουν στη μείωση ή την αποφυγή των αρνητικών επιπτώσεων, που ενδέχεται να επιφέρει ο μαζικός τουρισμός στις περιοχές υποδοχής.

Οι διάφορες αυτές μορφές τουρισμού, αρκετές φορές, αναπτύσσονται από τους ίδιους τους κατοίκους ή από φορείς της περιοχής και έχουν ως αποτέλεσμα η οργάνωση και η λειτουργία τους να είναι σε αρμονία με τον περιβάλλοντα χώρο και την τοπική κοινωνία.

Ακόμη, ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό μπορεί να θεωρηθεί ότι η προστιθέμενη αξία, που παράγεται, σε μεγάλο ποσοστό, παραμένει και διανέμεται, κυρίως, στην τοπική κοινωνία ενδυναμώνοντας τον κοινωνικοοικονομικό ιστό της περιοχής και τροφοδοτώντας δυνατότητες ενδογενούς κινητοποίησης πόρων και ανάπτυξης.

Εννοιολογικά, μπορεί να οριστεί ως: *«εναλλακτικός τουρισμός ή τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων, το σύνολο των ολοκληρωμένων τουριστικών υπηρεσιών, οι οποίες διακρίνονται από εξειδίκευση ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και προτιμήσεις των πελατών τους, απευθύνονται σε ένα εξειδικευμένο κοινό, στηρίζονται σε οικολογικά*

ανεκτές και ήπιες δραστηριότητες, ενώ αναδεικνύουν χωρίς να καταστρέφουν τις φυσικές ομορφιές του τόπου».

Γενικοί άξονες και χαρακτηριστικά του ιδιαίτερου περιεχομένου των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, είναι συνήθως ότι:

1. Τα κυρίαρχα στοιχεία είναι το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές και η θέληση του ατόμου για ενεργητική συμμετοχή.
2. Η διασφάλιση της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος: που σημαίνει μικρό μέγεθος των καταλυμάτων, «φιλικών» και προσαρμοσμένων στο οικοσύστημα και στο παραδοσιακά δομημένο περιβάλλον, με περιορισμένο αριθμό επισκεπτών σε χώρο και χρόνο ανάλογα με τη συγκεκριμένη φέρουσα ικανότητα.
3. Η προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς: με τη διατήρηση και αναβίωση στοιχείων του τοπικού πολιτισμού, τη διατήρηση της τοπικής φυσιογνωμίας σε θέματα αρχιτεκτονικής κ.λπ.
4. Η ενθάρρυνση για ενεργητική συμμετοχή και δραστηριοποίηση των τουριστών στα τοπικά δράματα, όπως π.χ.: διοργάνωση σεμιναρίων πολιτιστικού, οικολογικού, ιστορικού περιεχομένου κ.ά., εκμάθηση παραδοσιακών τεχνών, παρακολούθηση ή και συμμετοχή σε τοπικές εργασίες, αθλητικές δραστηριότητες κ.ά.

5. *Η παροχή ποιοτικά αναβαθμισμένων υπηρεσιών*. μέσα σε ένα καθαρό και προσεγμένο περιβάλλον με άνετη και φιλική εξυπηρέτηση.
6. *Η αυξημένη προστιθέμενη αξία για την τοπική κοινωνία*. που αναφέρεται στην παραμονή τοπικά των εισοδηματικών απολαβών από την τουριστική δραστηριότητα, οι οποίες με τη σειρά τους ενισχύουν τον τοπικό κοινωνικο-οικονομικό ιστό και δημιουργούν θέσεις απασχόλησης.

Ως κυριότερα είδη εναλλακτικού τουρισμού θεωρούνται ο αγροτουρισμός, η ορειβάσια, η ορεινή πεζοπορία (trekking), η διάσχιση φαραγγιών (canyoning), ο προσανατολισμός (orienteering), η αναρρίχηση (climbing)/καταρρίχηση (rappel), η κατάβαση ποταμού (rafting), η χρήση κανό (canoeing) και καγιάκ (kayak) και ο οικοτουρισμός.

Πολλές φορές και ιδιαίτερα σε περιοχές, που διαθέτουν συγκεκριμένα ιδιότυπα χαρακτηριστικά, υπάρχουν δυνατότητες διασύνδεσης μορφών εναλλακτικού τουρισμού με ειδικές ή και θεματικές μορφές τουρισμού, όπως είναι ο εκπαιδευτικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο τουρισμός υγείας, ο αθλητικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο κοινωνικός τουρισμός, ο τουρισμός νέων, ο τουρισμός ατόμων τρίτης ηλικίας, ο τουρισμός ατόμων με ειδικές δεξιότητες, ο γεωτουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός, ο εκθεσιακός τουρισμός κ.ά. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, μπορεί να επικρατήσει η ανάπτυξη και αυτών των μορφών σε μικρή ή μεσαία κλίμακα.

Ο εναλλακτικός τουριστικός σχεδιασμός της Ηλείας, προκειμένου να κινηθεί με επιτυχία πρέπει να αναγνωρίσει σαφώς τις δυνατότητες (Strengths) και τις αδυναμίες (Weaknesses) του ενδογενούς επιχειρησιακού περιβάλλοντος (εσωτερικό περιβάλλον) και οφείλει να αναλύσει τις ευκαιρίες (Opportunities) και τις απειλές (Threats), που παρουσιάζει το εξωτερικό περιβάλλον του Νομού. Η εξέταση αυτών των παραγόντων είναι γνωστή και ως ανάλυση S.W.O.T., από τα αρχικά των αντίστοιχων αγγλικών λέξεων. Αδρά, μπορεί να αναφερθεί, ότι τόσο το σύνολο του Νομού Ηλείας, όπως και επιμέρους περιοχές, όπως τα Ολυμπια, η Ανδριτσena, Το Κατακολο και η γύρω περιοχή του, η ορεινή Ηλεία, κ.λπ. είναι λίγο ως πολύ, προορισμοί με ώριμη συμβατική τουριστική ανάπτυξη, αλλά, κυρίως, αξιόλογο και υποσχόμενο επιχειρηματικό περιβάλλον για την ανάπτυξη εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού.

Τα παραπάνω υποστηρίζονται αποφασιστικά από την ευχερή πρόσβαση στο Νομό, κυρίως από το μητροπολιτικό κέντρο της χώρας, την Αθήνα.

3. Κατευθύνσεις Προτάσεων Εναλλακτικής Τουριστικής Ανάπτυξης

Οι κατευθύνσεις εναλλακτικής τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να αξιοποιούν την ιδιαιτερότητα του Νομού και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα, που διαθέτει, με στόχο την προώθηση διαφοροποιημένων και νέων υπηρεσιών φιλοξενίας και αναψυχής ήπιας και μικρής, κλίμακας και την ανάδειξη της ποιότητας ως κύριας στρατηγικής για την επίτευξη ανηφορικής ανάπτυξης. Η θεώρηση εντοπίζεται στην προσπάθεια για ανάπτυξη δραστηριοτήτων, οι οποίες προσφέρουν προϊόντα και υπηρεσίες ποιότητας, ανταποκρινόμενα σε μια διαρκώς αναπτυσσόμενη ζήτηση, που συνδέονται με τοπικούς πόρους, δεξιότητες και ιδιαιτερότητες και απευθύνονται σε αναδυόμενες και μεταβαλλόμενες μικρές αγορές, μέσα από άτυπα ή εξειδικευμένα δίκτυα. Καλές τοπικές εμπειρίες και πρακτικές, όπως το ετήσιο Φεστιβάλ Αρχαίας Ολυμπίας Κ.λπ. στο θέατρο Φλοα κ.ά., σε συνδυασμό με πολιτισμικά δρώμενα της περιοχής, ασφαλώς υποβοηθούν τέτοιους προσανατολισμούς.

Επιπλέον, η ενδεχόμενη θέσπιση και υιοθέτηση τοπικού σήματος ποιότητας, όπως και η εκπόνηση και η ευρεία συμμόρφωση με κώδικα δεοντολογίας και επαγγελματικής συμπεριφοράς των εμπλεκομένων στην τουριστική δραστηριότητα, αποτελούν οριζόντιες δράσεις, που είναι αρκετά ισχυρές στο να εμφυσησουν νέες και δυναμικές αντιλήψεις στις προσφερόμενες δραστηριότητες.

Τέτοιες προσεγγίσεις, προϋποθέτουν την ενεργό συμμετοχή σημαντικού μέρους της κοινωνίας του Νομού και ειδικότερα την εμπλοκή του στη λήψη επενδυτικών αποφάσεων για την αποτελεσματική υποστήριξη της εναλλακτικής τουριστικής ανάπτυξης.

Αυτό μπορεί να γίνει με την ανάμειξη του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού σε διάφορων τύπων επιχειρηματικές δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών εναλλακτικού τουρισμού, με διασυνδεδεμένο λειτουργικά μεταξύ τους τρόπο (ξενώνες, χώροι εστίασης, οικοξεναγοί, εκπαιδευτές κ.λπ.).

Όπως γίνεται αντιληπτό, το σχέδιο αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης, που σε αδρές γραμμές σκιαγραφείται, σκοπό έχει να αποφέρει ουσιαστική προστιθέμενη αξία και πολλαπλασιαστικά οφέλη για την τοπική κοινωνία.

Τα κυριότερα από αυτά, αφορούν στη δημιουργία επιπρόσθετου εισοδήματος, που να μην εκπατρίζεται, αλλά να μπορεί να διανέμεται τοπικά, στη διασφάλιση δυνατοτήτων τοπικής διαμονής του πληθυσμού και ιδίως των νέων, στη διασφάλιση των θέσεων απασχόλησης και στη δημιουργία νέων, τόσο μονίμων όσο και εποχικών, στην αναβάθμιση των τοπικών υποδομών και στην προστασία των φυσικών πόρων.

Τα προηγούμενα, προϋποθέτουν στρατηγική, δηλαδή οργανωμένη και συστηματική προσπάθεια επίτευξης συγκεκριμένου οράματος.

Συνήθως, η υλοποίηση του οράματος είναι μακροχρόνια και επίπονη προσπάθεια, που απαιτεί μέσα, που δεν μπορούν να

διατεθούν άμεσα ή σε βραχυχρόνια βάση, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά ή/και απαιτείται η μεσο-μακροχρόνια δόμησή τους. Για το σκοπό αυτό, στοχοθετούνται προτεραιότητες (γενικοί και ειδικοί στόχοι), που μέσα από συγκεκριμένο χρονοπρογραμματισμό και σταδιακά, τείνουν στην επίτευξη του οράματος. Η εννοια της στρατηγικής, όπως αξιοποιείται στην παρούσα εργασία θεωρεί μια καθορισμένη διοικητικά ενότητα, που διαθέτει οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς πόρους, όπως είναι ο Νομός Ηλείας, ότι είναι μια ενιαία συγκροτημένη, με σαφείς επιμέρους τοπικές ιδιαιτερότητες, αλλά και με εσωτερική συνοχή επιχειρησιακή μονάδα. Έτσι, θεωρείται ότι ο Νομός Ηλείας, διαθέτοντας ορισμένους πόρους - παραγωγικούς συντελεστές, υλικούς και άυλους, επιδιώκει, αφού αναγνωρίσει την υφιστάμενη κατάσταση (εσωτερικό και εξωτερικό επιχειρησιακό περιβάλλον), μέσα από σειρά συντονισμένων δράσεων, να επιχειρήσει τον ανασχεδιασμό και τη στοχοθετημένη διαρθρωτική αλλαγή στις υπάρχουσες δομές του, προς την κατεύθυνση υλοποίησης στοχοθετημένου οράματος ευημερίας.

Το όραμα αυτό στηρίζεται στην οικονομία της αγοράς με ανθρώπινο πρόσωπο και στην ορθολογιστική οικολογική αντίληψη για την πραγματοποίηση κάθε είδους τομειακής ανάπτυξης συμπεριλαμβάνοντας και την τουριστική ανάπτυξη.

Οι προτεραιότητες στρατηγικής, που αφορούν στην τουριστική ανάπτυξη, με βιώσιμους όρους, έχουν ως βασικό και γενικό στόχο τη

Βελτίωση του συνόλου της τουριστικής επιχειρηματικότητας, στο χώρο και στο χρόνο, του Νομού Ηλείας.

Ως επιμέρους ειδικοί στόχοι είναι:

α) Η συγκράτηση των τουριστών και η ανάδειξη της ελκυστικότητας του Νομού Ηλείας, ως μη εποχικού τουριστικού προορισμού, στην εγχώρια και τη διεθνή αγορά.

β) Η αναδιάταξη και η αύξηση της εμπορευσιμότητας και της ανταγωνιστικότητας του συνολικού (μίγματος) τουριστικού προϊόντος του Νομού Ηλείας. Και

γ) Η ισόρροπη, κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά, ανάπτυξη του Νομού Ηλείας.

Είναι γνωστό ότι, η βιώσιμη ανάπτυξη, κατά κύριο λόγο, προκύπτει από τη διαμόρφωση ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος, που να σέβεται κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους και το οποίο να μπορεί να επιφέρει επιθυμητή προστιθέμενη αξία, τοπικά, αριστοποιώντας το συνδυασμό των διαθέσιμων παραγωγικών πόρων.

Ως αναμενόμενο και θετικό επακόλουθο αυτής της προσπάθειας εκτιμάται ότι είναι η ενδογενής κινητοποίηση των διαθέσιμων τοπικών πόρων και η εξωγενής προσέλκυση χρήσιμων αναγκαίων νέων πόρων για τη διεύρυνση του αποτελέσματος της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Συνεπώς, η οποιαδήποτε στρατηγική σκέψη για την αναπτυξιακή προοπτική του Νομού Ηλείας, ως επιλεγμένου τουριστικού προορισμού, απαιτεί την πλήρη μελέτη και ανάλυση των

επιχειρησιακών δεδομένων («κλάδος», «ανταγωνιστές», «περιβάλλον» κ.ά.) σε σχέση με την υπερκείμενη χωρική διάστασή του.

Έτσι, απαιτούνται συγκριτικές αναφορές ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου, τη λοιπή Ελλάδα κ.λπ.

Τα προηγούμενα συνιστούν το ασφαλές υπόβαθρο για τη λεγόμενη «ανταγωνιστική στρατηγική».

4. Ανταγωνιστική Τουριστική Στρατηγική

Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφερθεί ότι, στη σύγχρονη διεθνή οικονομική πραγματικότητα, ένας τουριστικός προορισμός για να παρουσιάσει μακροχρόνια βιωσιμότητα εκτιμάται ότι πρέπει να είναι ανταγωνιστικός.

Όπως έχει διαπιστωθεί, η ανταγωνιστικότητα στον τουρισμό είναι έννοια πολύπλοκη, πολυσύνθετη, πολυεπίπεδη και κυρίως τοπική.

Έτσι, κάθε χώρα μπορεί να διαθέτει τουριστικούς προορισμούς με διαφορετικά επίπεδα ανταγωνιστικότητας.

Σε όλες τις περιπτώσεις, πάντως, θεωρείται, ότι ο συγκεκριμένος προορισμός διαθέτει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα όταν επιτυγχάνει (θετικά) οικονομικά αποτελέσματα υψηλότερα του μέσου όρου των άλλων σχετικών προορισμών, που προσφέρουν το ίδιο ή παρόμοιο προϊόν.

Τα θετικά αυτά οικονομικά αποτελέσματα, με τη σειρά τους, θεωρούνται ως απαραίτητα, ώστε ο συγκεκριμένος τουριστικός προορισμός να έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει όλες τις απαραίτητες διαρθρωτικές ενέργειες και προσαρμογές (π.χ. πρόσληψη κατάλληλου και συχνά υψηλού κόστους προσωπικού, προσέλκυση των απαραίτητων κεφαλαίων, πραγματοποίηση των απαραίτητων επενδύσεων εκσυγχρονισμού για προσφορά διαφοροποιημένων τουριστικών μιγμάτων ειδικού ενδιαφέροντος κ.λπ.) και τελικά, να μπορέσει να διατηρήσει το ανταγωνιστικό αυτό πλεονέκτημα.

Επιπρόσθετα, τα προηγούμενα θετικά οικονομικά αποτελέσματα πρέπει να υποστηρίζουν καταλυτικά και τη βιώσιμη ανάπτυξη στη τουριστική δραστηριότητα.

Έτσι, εκτός από τις οικονομικές παραμέτρους, ενσωματώνουν - πρώτης προτεραιότητας - επιθυμητές κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνιστώσες συντελώντας στην ισόρροπη ανάπτυξη.

Αυτές, συνήθως, διασφαλίζουν την τουριστική επισκεψιμότητα μέχρι το όριο της φέρουσας ικανότητας των περιοχών προορισμού και γενικότερα, εισάγουν τους όρους διατήρησης της φυσιογνωμίας τους ως περιοχών υποδοχής τουριστών.

Ακόμη, αξιοποιούν με ορθολογική σύνεση τους τοπικούς πόρους και ιδίως τους μη ανανεώσιμους και επιμελημένα δεν προεξοφλούν τη χρήση των μελλοντικών πόρων, φροντίζοντας για τη διαχρονική και την ισότιμη πρόσβαση των επερχόμενων γενιών στην ευημερία.

Οι εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού, ασφαλώς και ενδυναμώνουν αυτή την προσπάθεια.

Όλα τα προηγούμενα δεν μπορεί να είναι τυχαίες διαδικασίες, αλλά εντάσσονται σε στρατηγικό σχεδιασμό και εφαρμογή, που εκφράζεται με συγκεκριμένο πλαίσιο τουριστικής πολιτικής.

Δεδομένων των πόρων, που απαιτούνται και κινητοποιούνται για την τουριστική ανάπτυξη, γίνεται κατανοητό ότι, είναι ανάγκη η διαμόρφωση στοχοθετημένης τουριστικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο.

Αυτή πρέπει να είναι απόρροια ανάμιξης όλων των εμπλεκόμενων (δημόσιος – ιδιωτικός τομέας) στην κατάρτισή της, ώστε να διασφαλίζεται η κοινωνική συναίνεση και η δέσμευση υποστήριξης και υλοποίησης, καθώς επίσης και να λαμβάνονται υπόψη οι περιφερειακές – τοπικές διαφοροποιήσεις.

Διεθνώς, ανάμεσα στους προσδιοριστικούς παράγοντες ανάπτυξης της ανταγωνιστικότητας στον τουρισμό ενός προορισμού, συγκαταλέγονται το συγκριτικό πλεονέκτημα, ο προσανατολισμός στη ζήτηση, η διάρθρωση του κλάδου, καθώς και η δέσμευση για περιβαλλοντική προστασία.

Το συγκριτικό πλεονέκτημα αναφέρεται στην ύπαρξη ελκυστικών φυσικών και κλιματολογικών παραγόντων, στην αξιολογη

ιστορική και πολιτισμική κληρονομιά και σε λοιπές συνθήκες, που να διασφαλίζουν την ασφάλεια των τουριστών σε ένα αποδεκτό περιβάλλον.

Ο προσανατολισμός στις ανάγκες της ζήτησης σημαίνει ότι, η προστιθέμενη αξία, που παράγεται από τις τουριστικές υπηρεσίες να μπορεί να καλυφθεί από τους καταναλωτές (τουρίστες) σε επιθυμητή σχέση τιμής/ποιότητας.

Η διάρθρωση του τουριστικού κλάδου αφορά, κυρίως («διαμάντι Porter» κ.ά.), στην ύπαρξη ή μη εμποδίων εισόδου στην είσοδο αλλά και την έξοδο από τον κλάδο, καθώς και το επίπεδο του ανταγωνισμού, στη διαπραγματευτική δύναμη αγοραστών και προμηθευτών στην παρουσία ή όχι υποκατάστατων προϊόντων κ.λπ. στοιχεία κλαδικής ανάλυσης.

Η περιβαλλοντική δέσμευση σημαίνει ότι διασφαλίζεται ισορροπία μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος και του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτισμικού.

Διαπιστωτικά, φαίνεται ότι, η ικανότητα ενός τουριστικού προορισμού να δημιουργεί και να αναπτύσσει προϊόντα και υπηρεσίες με σημαντική προστιθέμενη αξία, ενώ διατηρεί τη βιωσιμότητα των φυσικών πόρων είναι συστατικό στοιχείο της ανταγωνιστικότητας.

Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατη εμπειρική έρευνα, με επικέντρωση άμεση ή έμμεση, στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, διαπιστώνεται η ανταγωνιστική υστέρηση της Ελλάδας, ως τουριστικού προορισμού, έναντι του συνόλου σχεδόν των

μεσογειακών χωρών (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Κύπρος, Τουρκία, Ισραήλ κ.ά.).

Βέβαια, η Ελλάδα υπερτερεί ως προς τους φυσικούς πόρους και την ιστορική και την πολιτισμική κληρονομιά. Αυτά είναι στοιχεία, που υποστηρίζουν την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα στη χώρα, και όπου μαζί με την ναυτιλία, αποτελούν τις βασικές πηγές άδηλων Κ.λπ. πόρων, οι οποίες συνεισφέρουν ουσιαστικά στη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου, αλλά και στην ευημερία των τοπικών κοινωνιών. Επισημαίνεται ότι, η διαθεσιμότητα των φυσικών πόρων, όπως και η ιστορική και η πολιτισμική κληρονομιά θεωρούνται ως τα πλέον ισχυρά πλεονεκτήματα και καθοριστικά ανταγωνιστικά στοιχεία, για την ανάπτυξη πολιτικής ποιότητας στον τουρισμό.

Τα προηγούμενα κρίνεται ότι απλόχερα ενυπάρχουν στο Νομό Ηλείας, στο λυκαυγές του Ελληνικού πολιτισμού και ότι μπορεί να αποτελέσουν τα καταλυτικά και ανταγωνιστικά στοιχεία για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Προσωπική εκτίμηση -Συμπέρασματα

Συνοψίζοντας θα ήθελα να δώσω την προσωπική μου άποψη πάνω στο θέμα. Βλέπουμε λοιπόν, ότι ολόκληρος ο νομός Ηλείας όχι απλά προσφέρεται για πολλές μορφές τουρισμού, αλλά κατέχει μία από τις καλύτερες και ξεχωριστές θέσεις στο τομέα του τουρισμού ολόκληρης της Ελλάδας, αφού συνδυάζει την φυσική ομορφιά με την τεράστια ιστοριολογική κληρονομιά. Εάν προσθέσουμε αυτά ότι υπάρχει μία από τις καλύτερες τουριστικές υποδομές τότε έχουμε ένα «πακέτο» ικανό να προσελκύσει τον κάθε επισκέπτη. Ομως το ερώτημα που δημιουργείται είναι το εξής: Επαρκεί αυτός ο συνδυασμός για να προσελκύσει μεγάλο αριθμό τουριστών; Μερικά χρόνια πριν η απάντηση στο ερώτημα θα ήταν σίγουρα αρνητική ενώ αν γυρνούσαμε το χρόνο αρκετά χρόνια πριν το ερώτημα αυτό ίσως καν θα διατυπωνώταν. Σήμερα, όμως τα δεδομένα έχουν αρχίσει σιγά σιγά να αλλάζουν.

Ας πάρουμε, λοιπόν, τα πράγματα από την αρχή: Όλα αυτά τα χρόνια ο συνδυασμός που προαναφέραμε μαγνητίζει και ακόμα μαγνητίζει τον κόσμο να έρθει στην Ηλεία. Οι αλλοδαποί, κυρίως οι ηλικιωμένοι, την επισκέπτονται για να θαυμάσουν τα αρχαία μνημεία, τα νεανικά γκρουπ για το εξωτερικό για τις παραλίες και την όμορφη νυχτερινή ζωή (κατάκολο), οι Έλληνες για την γενικότερη ομορφιά (Ολυμπία), όχι όμως όλες οι κατηγορίες τουριστών δεν τα συνδυάζουν όλα αυτά μαζί, αλλά κατά κανόνα αυτές είναι οι επιλογές τους. Τα τελευταία χρόνια όμως αρχισε να παρουσιάζεται μια μείωση του αριθμού των τουριστών, ιδιαίτερα αυτών που έρχονται από το

εξωτερικό. Αυτό βέβαια δεν είναι φαινόμενο που παρουσιάζεται μόνο στο νομό αλλά σ' ολόκληρη τη χώρα. Απ' ό,τι φαίνεται, το πρόβλημα αυτό οφείλεται στο ότι οι πλέον οι τουρίστες είναι ώριμοι από εμπειρίες, επιζητούν το κάτι παραπάνω, επιδιώκουν τη διαφοροποίηση και το ανθρώπινο πρόσωπο συμπεριφοράς, και όχι άδικα θα έλεγα. Αν και το κράτος πήρε κάποια μέτρα σ' αυτή τη δύσκολη φάση θα έπρεπε να γίνουν πολλά περισσότερα αφού είμαστε πολύ πίσω από άλλες μεσογειακές χώρες (αφού ουσιαστικά με αυτές ανταγωνιζόμαστε). Ειδικά στο νομό Ηλείας έγιναν αρκετά έργα και πολλοί ήταν αυτοί που ασχολήθηκαν με τον τουρισμό. Προσωπικά πιστεύω όμως ότι ο νόμος θα μπορούσε να έχει τον τριπλάσιο αριθμό τουριστών κάθε χρόνο απ' ό,τι τώρα. Και αυτό γιατί αφού διαθέτει όλα αυτά τα πλεονεκτήματα θα μπορούσαν να συνδυαστούν με την ανάδειξη νέων ειδικών μορφών τουρισμού (εναλλακτικός τουρισμός). Η εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη πρέπει να αξιοποιεί τις ιδιαιτερότητες του νομού και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει. Για παράδειγμα θα μπορούσαν να είχαν δημιουργηθεί τουριστικές μονάδες που να ασχολούνται τον αγροτουρισμό, και το γεωτουρισμό. Μια ολόκληρη εύφορη πεδιάδα προσφέρεται για αυτό. Ακόμη κ' νομοί που δεν φημίζονται σαν τουριστικά μέρη, και όμως έχουν αναπτύξει αυτό το είδος εναλλακτικού τουρισμού. Επίσης θα μπορούσε άνετα να έχει αναπτυχθεί ο τουρισμός υγείας, στην περιοχή του Καϊάφα που διαθέτει την παραλία με θεραπευτικές ιδιότητες. Μεγάλος είναι ο αριθμός επισκεπτών που έρχονται από πολλά μέρη της Ελλάδας και ειδικά τα καλοκαίρια, και ακόμη δεν δημιουργήθηκε μία μονάδα γι' αυτό το σκοπό. Και σ' άλλα μέρη όπου υπάρχουν ιαματικές πηγές κατασκευάζονται μονάδες σπα κ' χαλάρωσης. Επιπλέον η Ηλεία, ο νομός με μία από τις πιο όμορφες θάλασσες και ακτές δεν έχει αναπτύξει το θαλάσσιο τουρισμό. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε ότι έχει ευθύνες

και το κράτος που δεν

επιτρέπει εκτός ελαχίστων περιπτώσεων ,την υποβρύχια κατάδυση.Εδώ δεσπόζει το πρόβλημα της αρχαιοκαπηλίας αλλά αν επιτρεπόταν οργανωμένα δε νομίζω ότι θα υπήρχε κάποιο πρόβλημα.

Απ την άλλη πλευρά πρέπει να επικροτούμε προσπάθειες όπως το ετήσιο φεστιβάλ της Αρχαίας Ολυμπίας που έχει γίνει θεσμός πλέον :Όπως επίσης και η κατασκευή μαρίνας στο Κατάκολο και προσελκύσει άτομα πολύ υψηλών εισοδημάτων,και άρα να προωθήσει τον τουρισμό για τα νέα υψηλά βαλάντια(new jet set tourism).Βέβαια πρέπει ακόμη να γίνουν πολλά ώστε να πούμε ότι ανταποκρινόμαστε κατάλληλα και με επάρκεια στα νέα δεδομένα που επιβάλλει το τουριστικό προϊόν.

Τελειώνοντας θα πρέπει να πούμε ότι ένας τουριστικός προορισμός για να παρουσιάσει "μία μακροχρόνια βιωσιμότητα πρέπει να είναι ανταγωνιστικός.Το σίγουρο.. είναι ότι η Ηλεία διαθέτει όλα εκείνα τα βασικά στοιχεία που την κάνουν ανταγωνιστική.Εάν μπορέσει τώρα να αφομοιώσει και να αναπτύξει όλες τα νέα δεδομένα και αντιμετωπίσει με επιτυχία αυτές τις προκλήσεις τότε το μέλλον της πάνω στον τουρισμό διαγράφεται τόσο λαμπρό όσο το παρελθόν και το παρόν της.Γιατί το δύσκολο δεν είναι να βρεθείς στις πρώτες θέσεις αλλά να διατηρηθείς εκεί.

